

XXVI. évfolyam, 5. szám

2019. november 15.

PRIETENIA

PRZYJAŹŃ

ПРИЯТЕЛСТВО

URTÁSISJÉ

PRIJATELSTVA

PRJATELSTVO

ДРУЖБА

PRIJATELSTVO

FREUNDSCHAFT

ΦΙΛΙΑ

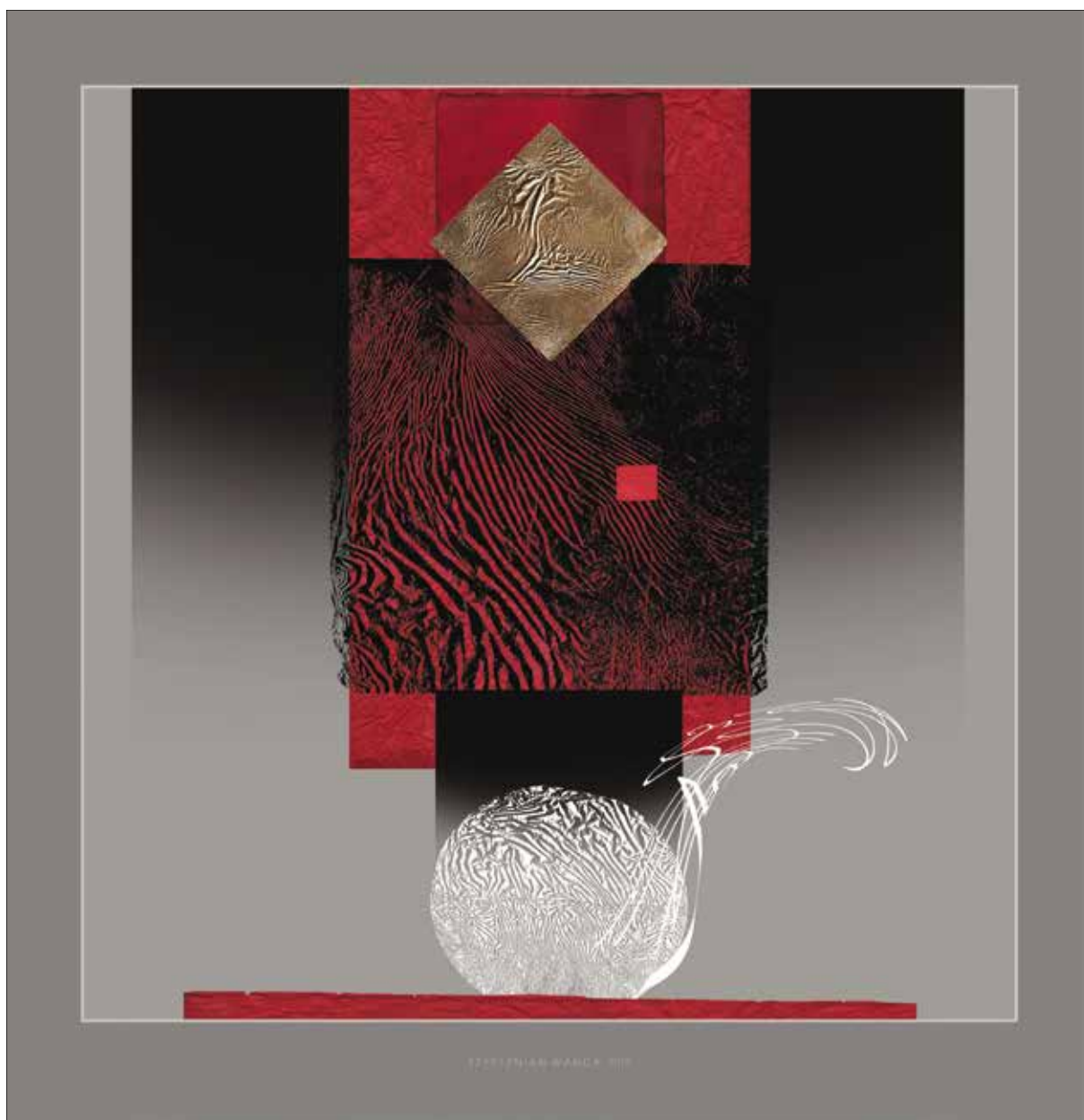
ПРИЯТЕЛСТВО

ԲԱՐԵՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

AMALIPE

ПРИЯТЕЛСТВО

BARÁTSÁG

CHRISTIAN WANG © 2019

KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

BARÁTSÁG

Magyarország népei
kölcsönös megismerkedését szolgáló
folyóirat

Megjelenik hatszor egy évben.
Alapította 1994-ben:
Ember Mária és Mayer Éva

Kiadó:

Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége

A kiadásért felel:
Hollerné Racskó Erzsébet elnök

Felelős szerkesztő:

Mayer Éva

Olvasószerkesztő:

Hegedűs Sándor

Művészeti szerkesztő:

Szépál Éva

A szerkesztőség postacíme:

Barátság szerkesztősége

1519 Budapest, Pf. 452.

Telefon: 203-2858

E-mail címeink:

baratsag@upcmail.hu

eva.mayer@nemzetisegek.hu

ISSN 1218-0149

Előfizethető az Országos Nemzetiségi

Önkormányzatok Szövetsége

Barátság folyóirat számlaszámán:

11743057-26413457

OTP Bank Dél-dunántúli Régió,

7570 Barcs, Séta tér 5.

Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft

Terjeszti az ONÖSZ

és a Lapker Zrt.

Nyomdai előállítás:

Croatia Nonprofit Kft.

Felelős vezető:

Horváth Csaba ügyvezető igazgató

www.croatika.hu

Online szerkesztő:

Domainsector Kft.

<http://nemzetisegek.hu>

E lapszámunk megjelenését

a Miniszterelnökség

Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért

Felelős Államtitkársága,

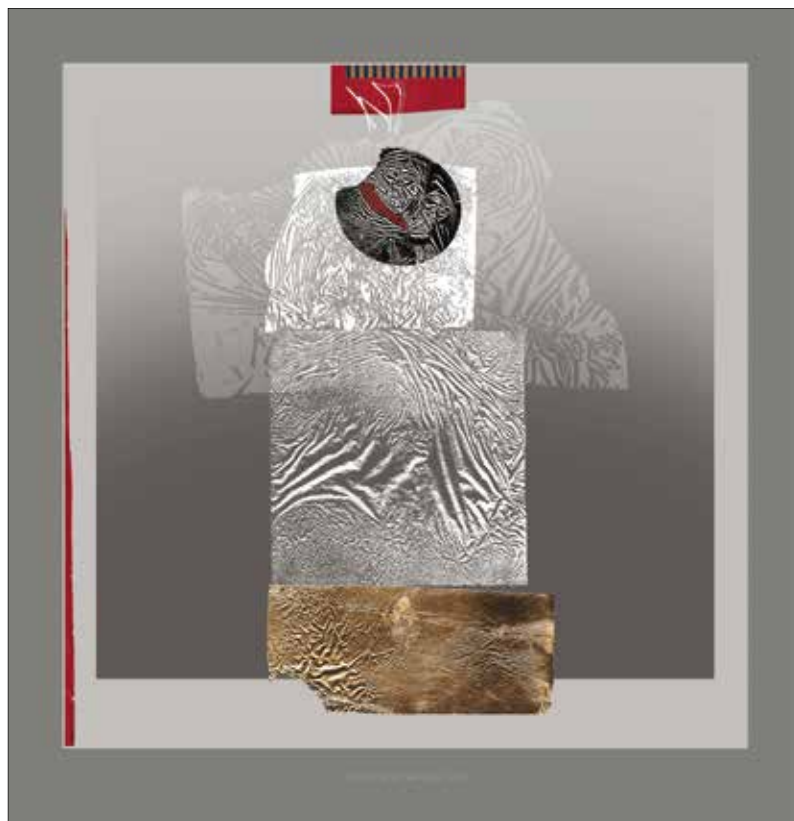
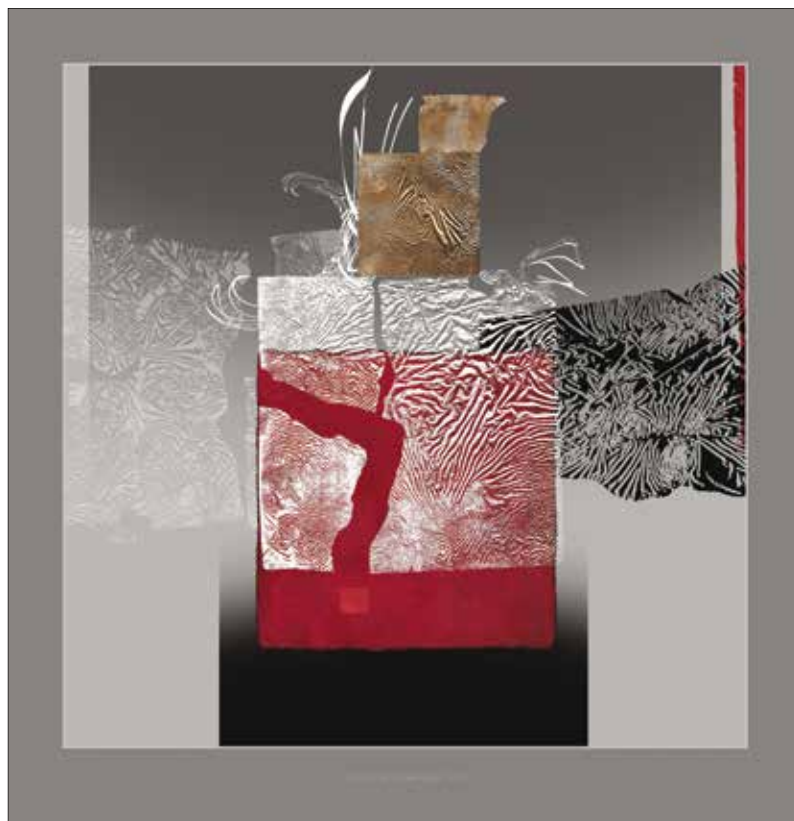
a Közhasznú Hermann-Niermann Alapítvány,

az Országos Horvát Önkormányzat

és a Bethlen Gábor Alapkezelő

támogatta.

Szyksznian Wanda -struktúrák- című sorozatából

Címlapunkon: Szyksznian Wanda: -struktúrák- 5.

2019, Digit-ART, vegyes technika, 32x32 cm

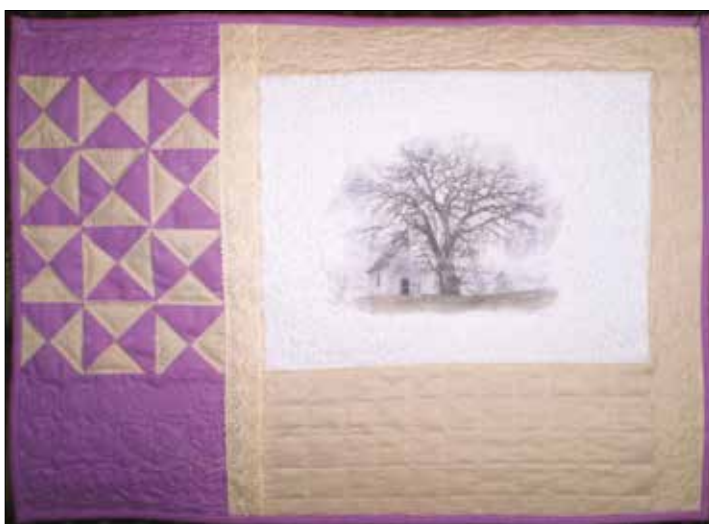
Jubilált a Magyar Foltvarró Céh

A Magyar Foltvarró Céh fennállásának 30. évfordulóját ünnepelték Szekszárdon. A Céh elnöke: *Polyák Ildikó*. Magyarországon a foltvarrás kezdete *Dolányi Anna* nevéhez fűződik, ő indította el a mozgalmat Debrecenből. Ma már – főleg nők – több ezren úzik ezt a kézimunkát Céhen belül és kívül, egyesületek keretében. Az egész világon nagyon népszerű, így külföldi kiállítók is voltak, viszik hírért a magyar foltvarrásnak. Az évforduló alkalmából megrendezett országos fesztivál szervezését a „Szekszárdkörnyéki Foltvarró Egyesület” vállalta, vezetője: *Aczélósné Solymár Magdolna* céhmeszter. Szekszárdon a kirakatokban, a lehetséges kiállító termekben mindenütt foltmunkák voltak kiállítva. A megnyitón sok érdeklődő volt jelen, őket a tű, a cérna, az olló, no meg a „rongyok” szeretete köti össze.

Szikszayné Köhler Judit: NET

(Jantner László felvételei)

Tóthi Jánosné munkái: Bátaszéki molyhos tölgy, valamint Szőlőhegyi út

Átvették mandátumukat az országos önkormányzati képviselők

A Nemzeti Választási Bizottság közzétette az országos nemzetiségi választás végleges eredményét, október 28-án átvették a képviselők a következő öt évre mandátumukat.

E szerint a **bolgár** országos önkormányzat mind a 15 tagja – mivel csak ez a szervezet állított országos listát – a Magyarországi Bolgárok Egyesületének listájáról szerzett mandátumot. A **görög** országos önkormányzatban 6 képviselője van a Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete listájának, 4 a Magyar-Görög Tudományos és Kulturális Üzleti Tanácsnak, 3 a Hellasz Görög-Magyar Kulturális Közhasznú Egyesületének és 2 Görög Ifjúsági Egyesület listájának. A **horvát** nemzetiség 31 tagú országos önkormányzatában 23 képviselő a Magyarországi Horvátok Szövetségének listájáról, 8 pedig a Hrvati-Horvátok Egyesület – Soproni „Cakav katedra” Egyesületéről szerzett mandátumot.

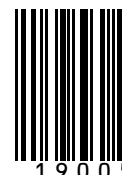
A **lengyel** országos önkormányzatban 5-en szereztek mandátumot a Polonia Nova Közhasznú Kulturális Egyesület listájáról, 4-en a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesületéről, 4-en a Magyar-Lengyel Baráti Kulturális Egyesület – Lengyel-Magyar Klub – STO-LAT Nyíregyházi Lengyel-Magyar Baráti Társaság Egyesület közös listájáról és 2-en a Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Egyesülete listájáról. A **német** országos önkormányzat mind a 47 tagja az Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége Egyesület listájáról szerzett mandátumot, mivel csak ez az egy jelölőszervezet állított országos listát. Az **örmény** nemzetiség 15 tagú országos önkormányzatában 7 mandátumot szerzett az Örmény Kulturális és Információs Központ Egyesület listája, 6 mandátumot az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület listája és 2-t a Kilikia Kulturális Egyesület listája. A **román** nemzetiség 15 tagú országos önkormányzatában 9-en az „Összefogás a Magyarországi Románokért” Egyesület listájáról szereztek mandátumot, 5-en a Méhkeréki Románok Egyesületének listájáról, egy képviselő pedig a Budapesti Román Egyesületéről jutott a testületbe. A **ruszin** országos önkormányzatban 9 képviselő a Magyarországi Ruszinok (Ruszenek) Országos Szövetsége listájáról jutott mandátumhoz, 5 a „Rukisösöz” Ruszin Kisebbségi Összefogás Egyesület listájáról, egy pedig a Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesületéről. A 15 tagú **szerb** országos önkormányzatban a Srpski Forum Egyesület – Battonyai Szerb Kulturális és Hagyományörző Közhasznú Egyesület – Szerb Szövetség – Szerb Szövetségi Egyesület – Nemzetiségi Hagyományörző Kulturális Egyesület közös listájáról 9, a Krug Művészeti Egyesület listájáról 6 képviselő jutott mandátumhoz. A **szlovák** országos önkormányzat 31 tagja a Magyarországi Szlovákok Szövetsége – Dolina Pestvidéki Szlovákok Regionális Egyesülete közös listájáról szerzett mandátumot, amely egyedül állított országos listát. A **szlovén** országos önkormányzat mind a 15 tagja a Magyarországi Szlovének Szövetsége listájáról jutott a testületbe, mivel csak ez az egy lista indult az országos választáson. Az **ukrán** országos önkormányzatban 7 képviselő a Csongrád Megyei Ukránok Kulturális Egyesülete listájáról, 6 a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesületéről, 2 pedig a Kijevi Rusz Magyarországi Ukrán Egyesület listájáról került a testületbe. Az NVB a **roma** nemzetiségnél nem állapította meg az országos választás eredményét, mert előreláthatólag több helyen meg kell ismételni a szavazást.

Az országos önkormányzatok megválasztott képviselői október 28-án vették át mandátumukat és ezen a napon több testület meg is alakult.

Gohér Krisztina felvételei

Ára: 300 Ft

2019-ben is választottunk!

Október 13-án néhány alapvető változással lezajlottak a nemzetiségi önkormányzati választások: településeken képviselőkre szavaztunk, megyékben és a fővárosban, a területi és az országos önkormányzati listákról döntöttünk. Megmutatjuk, hogy milyen alaphelyzetből indultunk, és terveink szerint következő számunkban körképet adunk a választási eredményekről.

Az Országos Roma Önkormányzat adatai szerint 211 139 regisztrált választópolgár választhatott 1208 helyi önkormányzatba képviselőket, valamint dönthettek 20 területi és a 47 fős országos listáról.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata arról tájékoztat a nyilvánosságot, hogy mintegy 55 000 fő regisztrált a választói névjegyzékbe. 406 településen választhattak 3-5 tagú német nemzetiségi önkormányzatokat és 15 helyen 7 tagú megyei, fővárosi önkormányzatokat, illetve dönthettek a 47 tagú Országos Önkormányzatról. Terveik szerint október végén megalakul az országos önkormányzat közgyűlése és megválasztják a tisztségviselőket.

Az Országos Szlovák Önkormányzat adatai a következők: a szlovák választói névjegyzékben 12 426 választó szerepel. 112 településen alakul helyi és 6 területi – Budapesten és 5 megyében – pedig területi nemzetiségi önkormányzati választás. Az Országos Szlovák Önkormányzat Közgyűlése az eddigi 23 fő helyett 31 tagúra növekedett.

Az Országos Horvát Önkormányzat választói névjegyzékébe 11 604 választó regisztrált, 116 települési és 7 megyei/fővárosi önkormányzatot választottak, az Országos Horvát Önkormányzat 31 tagú.

Az Országos Szlovén Önkormányzat a következő adatokat küldte el szerkesztőségünknek: a szlovén nemzetiségi választói névjegyzékben szereplők száma 859 fő. Összesen 10 településen kerül megtartásra szlovén nemzetiségi önkormányzati képviselő választás, az Országos Szlovén Önkormányzat képviselőinek száma 15 fő.

A szerb nemzetiségi választások adatai országos összesítésben: 2444 választópolgár szavazhatott, 46 településen, 2 területi és a 15 fős országos listára.

A Magyarországi Bolgárok Országos Önkormányzatának adatai szerint a bolgár nemzetiségi névjegyzékbe 1366 fő regisztrált. Nemzetiségi önkormányzati választásokra 34 településen és a fővárosban került sor, az országos önkormányzat 15 tagú lesz.

A lengyel nemzetiségi közösség 3556 választója járulhatott az urnákhoz, hogy 44 települési és 1 területi listáról, valamint a 15 tagú országos önkormányzat képviselőinek összetételéről döntsön.

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata tájékoztatása szerint 7267 fő regisztrált a névjegyzékbe, 5 területi és 69 helyi önkormányzatra szavazhattak. Az országos önkormányzat 15 fős.

A ruszin nemzetiség mintegy 4300 tagja regisztrált a választói névjegyzékbe, hogy 42 településen adja le szavazatát a helyi képviselőkre, 2 települési és a 15 tagú országos önkormányzat listáira.

A görög nemzetiség tagjai 2792-en regisztráltak a választó névjegyzékbe, 35 települési önkormányzati képviselőt választhattak meg, illetve szavaztak 1 területi és az országos önkormányzat 15 tagú közgyűlése tagjainak listájára.

A magyarországi örmény közösség 2370 tagja regisztrált a választói névjegyzékbe, ők választhatták meg a 32 helyi és 1 területi és a 15 fős országos önkormányzatukat.

Az ukrán nemzetiségi választói névjegyzékben 1920 választó regisztrált. Ők 34 települési, 1 területi és 15 fős országos önkormányzatra szavazhattak.

A Nemzeti Választási Iroda összesített adatait következő számunkban elemezzük nemzetiségi szakértőkkel és az Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége elnökével.

-yer-

BARÁTSÁG

XXVI. évfolyam, 5. szám

2019. november 15.

TARTALOM

KÖZÖS EURÓPÁNK

Elhurcoltakra emlékeztek Vecsésen	9784
Tanösvények üzenete	9786
Magyarországi görög portrék: Dr. Miliosz Nikolett	9790
Ruszin búcsú Pálfalán	9793
A horvát kultúra kalocsai gyökerei	9794
Nemzetiségi ösztöndíjasok	9797
A partjelzőt nem szokták szidni	9798
Hatvan éves a német nemzetiségi oktatás Gyulán	9802
Gombos János: A magyarországi szlovákok története a betelepüléstől a polgári fejlődésig	9803

ÉVFORDULÓ

25 éves a Barátság: Beszélgetés Krajcsir Piroskával	9812

KÖNYV

Nyomot hagyni magunk után...	9815
Kondacs Pál: Elnémult kórterem	9817
Marton Mária: Ki hitte volna!	9821

XX. SZÁZAD

A csehszlovák-magyar lakosságcsere emlékezve	9828

KIÁLLÍTÁS

„Szubjektív” iparművészeti tárlat	9832
„A nagyvilág művésze vagyok...”	9834

HÁZAINK TÁJA

Krumplisaláták	9836

INHALT, CONTENTS	9838

BORÍTÓINKON:

Szyksznian Wanda alkotásaiból válogattunk. Hátsó borítóinkon a jubiláló Magyar Foltvarró Céhet és a Nemzeti Választási Irodában az ünnepélyes mandátumátadást mutatjuk be.

Elhurcoltakra emlékezve

Az immár harmincadik alkalommal megrendezett vecsési megemlékezésen szeptember 29-én, a hadifogolymissé után a Hősök ligetében szentelték fel **Oláh Katalin Kinga** Ezüstgerely díjas szobrászművész alkotását, amely nemcsak a vecsésieknek, hanem a málenkij robot minden áldozatának emléket állít.

Szeptember utolsó vasárnapján, Fogolykiváltó Boldogasszony ünnepén még lágyszó sugárzásban gyülekeztek ünneplőbe, részint viseletbe öltözve a Vecsés-Óváros Plébánia egyházközség hívei, a nehéz idők tanúi, egykori foglyok leszármazottai, családjaik, hozzátartozói a Szent Kereszt (falusi) templomban a délután három órakor kezdődő hadifogolymissé. Amint *Frühwirt* Mihály, a Kulturverein egyesület elnöke elmondta, 1990-ben mutattak be első alkalommal szentmisét az egykor málenkij robotra hurcoltak és hadifoglyok emlékére.

A szentmisében *dr. Cserhádi Ferenc* esztergom-budapesti segédpüspök a megbocsátás és megbékélés kegyelméért imádkozott. Az énekek és fohások a hagyománynak megfelelően németül hangzottak el a *Wetschescher Nachtigallen* és a németnyelvű egyházi kórus közreműködésével. A szertartás után a résztvevők átvonultak a Hősök ligetébe. Az első világháborús emlékmű mellett itt kapott helyet 2015-ben a most leleplezésre és megáldásra került alkotás talapzata. A megemlékezés ünnepi beszédekkel, egy ismeretlen szerzőtől származó, a hadifogságban íródott verssel (*Fogolyima*), a szobor méltatásával majd megáldásával, a Vecsési Hagyományörző Zeneegyesület (*Musikverein*) és a *Nachtigallen* kórus előadásával folytatódott.

Az eseményen részt vett *Soltész Miklós*, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkára, *Ritter Imre* német nemzetiségi országgyűlési képviselő, *Szlahó Csaba*, Vecsés polgármestere, *Tófalvi Mónika*, a Német Nemzetiségi Önkormányzat (*Donauschwäbische Selbstverwaltung Wetschesch*) elnöke, *Frühwirt Mihály*, a Kulturverein elnöke, *dr. Cserhádi Ferenc* esztergom-budapesti segédpüspök, *Bíró Gergely* író, *Oláh Katalin Kinga* szobrászművész és a város érdeklődő lakói.

Ünnepi beszédében *Soltész Miklós* hangsúlyozta, hogy a szoborcsoport nemcsak a vecsési német ajkú áldozatokra emlékeztet, hanem mind a 200-230 ezer Magyarországról elhurcolt emberre, köztük 50-60 ezer német származására is, akiket málenkij robotra hurcoltak. A technika vívmányai mellett a XX. század – mint mondta – a világ addigi két legpusztítóbb háborúját és izmusát is elhozta. A fiatalokhoz szólva az államtitkár méltatta az ország vérvesztéséget, az előző nemzedékek áldo-

zatát, akiktől soha nem kértek bocsánatot, akiken ártatlanul elszenvedett megbélyegzettség maradt. Felidézve élni akarásukat megemlégette azt az öszszefogást is, amely révén megtörténhetett a csoda: egy fogságban született gyermek életben maradt, és hazaérkezett. A jelen kor feladata az áldozatok emlékének megőrzése helytállásukért, kitartásukért. A nemzetiség anyanyelvének és hitének megőrzése, az ellenségességgel szembeni állásfoglalás az eszközök arra, hogy ne fordulhasson elő ismét ilyen pusztítás.

Ritter Imre elmondta, hogy az elűzetés és elhurcolás két olyan szó, amely a magyarországi németiség legnagyobb tragédiáját jelenti. Évtizedeket kellett várni arra, hogy erről egyáltalán beszélni lehessen, amíg 2007 novemberében az Országházban először került megrendezésre a magyarországi németek elűzetésének emléknapja, majd 2015 februárjában az elhurcolás, a Gulág emléknapja. A szoborra és az elmúlt szenvedésekre nézve a megbékélés, a megbocsátás legszebb példájának tartja azt, amikor 2016. január 19-én, az elűzetés 70. évfordulóján tartott kormányzati megemlékezésen *Orbán Viktor* miniszterelnök arról beszélt, hogy ha az elűzöttek mindazt magukkal vitték volna, amit letelepedésük óta a magyar gazdaságért, kultúráért tettek, akkor ma sokkal szegényebb lenne Magyarország. Az utódoknak az a feladatuk, hogy ne engedjék feledésbe merülni a történeteket, mindig legyenek olyan új nemzedékek, amelyek képesek továbbvinni a német kultúrát és a hagyományokat. Ehhez olyan intézményhálózat kiépítésére van szükség, ahol két anyanyelvvel és idegennyelvtudással rendelkező, német nemzetiségi közösségbe tartozó fiatalok képzülhetnek fel az életben való helytállásra, a német identitástudat továbbadására. Élni kell azokkal a lehetőségekkel, amelyek most adóttak, hogy olyan fiatalokat neveljünk fel, akik évtizedek múlva is büszkén fognak emlékezni hőseikre, és itt lesznek ennél az emlékműnél.

A Német Nemzetiségi Önkormányzat, a Kulturverein mindig nagy gondot fordított arra, hogy emlékezzenek mindazokra, akik sokat szenvedtek Vecsésen vagy Vecsésért – mondta *Szlahó Csaba*. Ennek része az I. világháborús emlékmű megújítása is. Amikor 1940 decemberében a „felszabadító”

szovjet csapatok megérkeztek, és kéthónapos küzdelem után kivonultak a német katonák, elpusztultak a város jelentős épületei, de az anyagi javak pusztulásánál fájdalmasabb volt az emberi veszteség. Az emberek nem tudták, mit jelent a málenkij robot, mennyi időre és mire viszik el őket, senki nem gondolt évekre, ahogy a hadifogságba eső katonák átnevelő táborokban töltött éveire sem. A múlt tragikus eseményeire a 75 éve békében élőknek is méltó módon meg kell emlékezniük, bízva abban, hogy a jövőben nem fordul elő ilyen szörnyűség.

Az emlékmű leleplezését követően segédpüspök úr megáldotta és felszentelte azt. Bíró Gergely avatóbeszédében méltatta Oláh Katalin Kinga *Málenkij robot* című alkotását, amely már a harmadik Vecsésen felállított műve a köztemetőben lévő Krisztus hét szava a kereszten korpusz, és az 1800-ban felszentelt Szent Kereszt felmagasztalása templom emlékére készült korpusz mellett. A szobrot a Német Nemzetiségi Önkormányzat rendelte meg, elkészülését Magyarország kormánya, Vecsés Város Önkormányzata, az Emberi Erőforráskezelő, a Gulag Emlékbizottság és a Német Nemzetiségi Önkormányzat támogatta.

Egy szobor rendeltetése akkor teljesedik be, akkor válik igazán közlékennyé, ha megállunk előtte, és figyelmesen szemlélni, kérdezni kezdjük – mondta

Bíró Gergely. A málenkij robotra indulók csoportját ábrázoló emlékmű két legfontosabb szereplője a szovjet birodalom hatalmi visszaélését, a vesztesékek szembeni könnyörtelenségét kifejező katona, aki a batyujukat cipelő lakosokat tereli és a csoportot vezető hátizsákos ember, aki felszegett állával, büszke tartásával társaitól némiképp kiválva, az ábrázolt helyzet fölé kerekedve jelzi, hogy az emberi lélek és méltóság erejét nem képes kiirtani semmilyen totalitárius diktatúra, erőszak. Az író meglátása szerint ők képezik a vonuló csoport „morális keretét”. A kimerevített jelenetben a menetelők arcán fegyelmezett döbbenet, beletörődés. Testtartásukról, a kornak megfelelő ruházatukról leolvasható, hogy a megaláztatottság és kétségbeesés közepette is őrzik méltóságukat. Az író a szobor kisugárzását a Gulágon tíz évet töltött *Olofsson Placid* bencés szerzetes szavaival érzékeltette: „Nekem ebben az élethelyzetben kell megmutatnom, hogy hangyaként igenis emberibb vagyok, különb, mint a géppisztolyos örök.”

Az ünnepség után a vendégek közelről is megnézhették a szobrot, és kötetlen beszélgetésben oszthatták meg egymással és a fiatalabb nemzedékkel emlékeiket, majd a jelenbe visszatérve szendvicsek, sütemények mellett a közösség friss eseményeit, mai örömeit és teendőit is.

B. K.

Tanösvények üzenete

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (MNOÖ) 2015-ben indította el A magyarországi német tanösvények (Ungarndeutsche Lehrpfade) című projektjét. A 2016-ban Pilisszentivánon (Pest megye) és Sombereken (Baranya) átadott német nemzetiségi próba-tanösvények első bejárása után több település képviselőiben is megfogalmazódott az igény saját tanösvényre. Az azóta eltelt két év a kezdeményezés sikerét hozta, hiszen a következő években újabb hat tanösvényt adtak át. 2018-ban Fekeden és Mecseknádasdon (Baranya megye), valamint Tarjánban (Komárom-Esztergom megye), 2019-ben pedig Bátaszéken (Tolna megye), Bándon (Veszprém megye) és Csolnokon (Komárom-Esztergom megye).

A tanösvény „múfajáról”, az alapötletről, előkészítő munkákról, célokról, kivitelezésről és az első megvalósulásokról dr. Erb Mária írt lapunk 2018. áprilisi számában. Az ismeretátadásnak ez a ma egyre népszerűbb formája a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata általános, valamint oktatási stratégiájára vezethető vissza. Jövőbe mutató válasz akar lenni arra a kérdésre, hogyan kell bánni a kulturális örökséggel, s melyek azok a modern eszközök, amelyek segítségével továbbörökíthető. A kezdeményezés legfontosabb célja az, hogy a magyarországi német településeken működő intézményeket és szervezeteket fokozottabb együttműködésre ösztönözze. A tematikus ösvényeket minden korosztály szívesen látogatja, hiszen különleges módon mesélnek az egyes falvakban-városokban élő német közösség egyedi jellemzőiről, múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Létrejöttüket a Német Szövetségi Belügyminisztérium a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata közreműködésével támogatja.

Nyár elején egymás után három tematikus útvonalat adtak át, Bátaszéken május 19-én, Bándon június 1-jén és Csolnokon június 22-én. A nyári szünetben mindhárom sokan keresték fel helyi és más német nemzetiségi településről érkező látogatók. Nemcsak az átadó ünnepségekre jöttek meszebről is csoportok, hanem később, célzottan a tanösvények bejárására is. A tanösvények tehát egyfajta kapcsolatépítést is jelentenek a magyarországi németiség különböző lakóterületei között, illetve a magyarországi németiség és az ország egyéb nemzetiségű lakosai között.

Bátaszéken, az országban hatodikként jött létre Tolna megye első német nemzetiségi tanösvénye. A projekt vezetői Wittendorfer Ildikó, Gombkötőné Kemény Krisztina, Kardos Gábor és munkatársaik voltak. Szakértőként közreműködött a bátaszéki származású Gerner Zsuzsanna, a Németországi Szövetségi Köztársaság tiszteletbeli konzulja, és húga, Gerner Éva, az Unser Bildschrim német nemzetiségi televíziós magazin szerkesztője.

– Elődeink sorában számos német származású, német anyanyelvű bátaszéki személy van, ezért részemről, részünkéről magától értetődő az érzelmi kötődés a városhoz – osztotta meg családtörténetének részleteit Gerner Éva, aki tizenegy éves koráig Bátaszéken élt, és szívesen emlékszik vissza erre az időszakra.

A városról számos történet, anekdota kering, és sok különlegességnek akadhatunk nyomára. A tanösvény hét állomásán különféleképp elevenedik meg a „városias falunak, falusias városnak” nevezett Bátaszék Janus-arcúsága, azaz kettőssége, ami a települést olyan markánsan egyedivé teszi. Ez a páratlan kettősség abban nyilvánult meg, hogy annak ellenére, hogy a németek betelepítése után a lakosok többsége a kisbirtokos réteghez tartozott, az értelmiség és a nagybirtokosok élénk társadalmi élete Bátaszéknek városias jelleget kölcsönzött. Erre a kettősségre utal a tanösvény „városias életmód, vidéki idill” mottója.

A hét kétnyelvű táblából és egy extraállomásból álló tanösvény a város szívében helyezkedik el. Az első tábla a Szentháromság szobor mellett található, innen érdemes elkezdni a tematikus út bejárását annak, aki vezetés nélkül, önállóan szeretné megtekinteni a tanösvényt, és kipróbálni a számos játékos interaktív elemet. A továbbiakban a táblák jobb alsó sarkában található térkép segíti a tájékozódást. A tanösvényhez német és magyar nyelvű vezetőfüzet is készült, ami a Turisztikai Információs Ponton (Budai utca 4.) ingyenesen beszerezhető. Az állomások témái: 1. A Janus-arc keletkezésének története; 2. A Mária-tisztelet megnyilvánulásai Bátaszéken; 3. A bátaszéki egyesületek – a Lövészegyesület; 4. Dolina – Egy mára elnéptelenedett és kietlen külterület története; 5. A városi élet színterei; 6. A bátaszéki

A bátaszéki tanösvény állomásai

1. A Janus-arc keletkezése – Páratlan kettősség jellemzi a települést, amely 1478 óta Bátaszék néven ismert. Fejlődése során ugyanis a falu a „Sváb-Törökország” legtöbb településével ellentétben városi jegyekkel is gazdagodott. A német tanösvény első állomása bemutatja a település és az ott élő németiség történetét.

2. „Örvendtes szívvel...” – A tanösvény szívében található a város jelképe, az impozáns katolikus templom. A bátaszéki németek életében a vallásosság mindig is fontos szerepet töltött be. A kisvárosban ma is számos nyomát és bizonyítékát találjuk a Mária-kultusznak, és korábban még egy zarándok-egyesület is működött itt. A második állomáson a látogatók felfedezhetik a helyi valódi élet nyomainak.

3. Az egyesületi eszme – A XX. század fordulóján rendkívül sok egyesület és mozgalmas egyesületi élet jellemezte Bátaszéket. A 43 egyesület, amelyet 1736 és 1945 között alapítottak hasznos szabadidőtöltést kínált és meghatározó szerepet játszott tagjainak társadalmi életében. A német tanösvény harmadik állomásán érdekességeket tudhat meg a Bátaszéki Lövészegyesületről, amely a „Sváb Törökország” területén egyedülállóan számított.

4. Dolina – A település kettősségét mi sem bizonyítja jobban, mint az öt külterületen található településrésze, amelyek vidéki idillje ellentétben állt a helység mozgalmas társadalmi életével. Az elnéptelenedés következtében mostanra kietlenné vált és lebontott Dolina egyike ezeknek a külterületeknek. A negyedik állomáson egy kirakós invitál játékra.

5. Városias hangulat és életérzés – A gazdasági és társadalmi változások fejlődést és élénk közösségi életet jelentettek Bátaszék számára. Voltak játék- és táncrendezvények, művelődési körök, számos egyesület, vendéglátóhelyek, valamint több szálloda is. A társadalmi élet legimpozánsabb színtere a kaszinó volt, ami még ma is kiemelkedik a főutca utcaképéből.

6. Borban a gyöngy – A Bátaszékre érkezett német telepesek számára az erdő, a víz, a mező és a szőlőhegy voltak fontosak. A kedvező földrajzi fekvés miatt a mezőgazdaság lett a lakosság megélhetésének fő forrása. A németek többsége földműveléssel, bortermeléssel és állattenyésztéssel foglalkozott, figyelemre méltó azonban a kézművesek magas száma is. Új bevételi forrásként néhány kisiparos szódavízgyártással is foglalkozni kezdett a földművelés mellett. Az állomás forgatható kirakójának segítségével megismerhető a város három ismert szódakészítője.

7. Törökországból Törökországba – A XX. század első felében Bátaszéken minden második házban lakott egy kőműves. A nagy gazdasági világválság rájuk különösen negatív hatással volt, ezért külföldön kellett munkát keresniük. A legtöbben közülük (hatszáz fő) Törökországban találtak megélhetést. A hetedik állomás egy kis időutazásra invitálja a látogatókat, kövessük együtt a bátaszéki iparosok útját!

szőlőtermesztés és szódagyártás története; 7. A XX. század elején, a nagy világválság idején külföldön dolgozó kőművesek, ácsok története, akik „Törökországból Törökországba” mentek dolgozni.

A hetedik – egyben az első bakonyi – német nemzetiségi tanösvényt Bándon adták át. A kicsi, de gyönyörű település egy kilométeres tanösvénye a „*Mi, bándiak*” mottót viseli, és izgalmas pillanatokot örökít meg az elődök hagyományaiból, nyelvéből, kultúrájából, mentalitásából.

– Abból a célból is hoztuk létre, hogy erősítsük a lakóink településükhöz való kötődését, hogy a későbbi generációknak valami értékeset adjunk tovább, valamint, hogy a falu arculatát szebbé varázsoljuk és még több látogatót csábítsunk ide – sorolták elképzeléseiket *Feithné Krein* Rita, a helyi német önkormányzat tagja és *Schindler* László, bándi pedagógus, német önkormányzati képviselő és országos német önkormányzati közgyűlési tag.

A megvalósításban *Wolfart* Jánosné, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata oktatási szakértője segítette a helyieket. A közel hétszáz lelket számláló Bánd csodaszép német nemzetiségi falu a Bakonyban, ahol nem kisebb személyiségek születtek, mint a magyar piarista rend egykori rendfőnöke, egy irodalomprofesszor, egy agykutató, egy fizikus és nem utolsósorban egy hajdani köztársasági elnök. Ez a felsorolás is jól példázza a bándi németiség beállítottságát: ha nincs termőfölded, ásványkincesed, tanulnod kell.

Hit, Szorgalom, Tudás, A Herendi Porcelánmanufaktúra szolgálatában, Honvágy, Christkindl és Hazaszeretet – ezeket a címekeket viselik a bándi tanösvény egyes állomásai. A falu szakrális teréről, érelynéről, híres szülöttekről és egy különleges helyi adventi szokásról, a Christkindl betlehemes játékról tudhatnak meg részleteket az ide látogatók. A bándi német önkormányzat a német nemzetiségi tanösvénnyel többek között a helyi óvodásokat és iskolásokat szeretné megszólítani, mivel ezek a korosztályok a magyarországi német kultúráról már csak kevés ismereteket hoznak magukkal otthonról.

A bándi tanösvény állomásai

1. Hit – A falu Szent Anna-temploma a XVIII. század második felében épült azoknak a nemesi családoknak a jóvoltából, amelyek a német telepeseket behívták a faluba. Az 1884-es tűzvésznek a templom is áldozatul esett, ezt követően új tetőt kapott, de megőrizte eredeti külsejét. A bándiak igen vallásosan éltek, sűrűn zarándokoltak a környező kegyhelyekre (Csatárra, Csatkára, Sümegre, Győrbe), az út mentén sok helyen keresztet állítottak fel, és azokat gondozták is. Áldozatosan adakoztak az egyház javára, aminek szép bizonyítéka a templom mellékoltára, amit az Amerikából hazatért bándiak adományából építettek.

2. A Herendi Porcelánmanufaktúra szolgálatában – A helyi termőföld nem volt művelésre alkalmas, ezért a bándiaknak más bevételi forrásokat kellett keresniük. Az itt lakók egy része a Herendi Porcelánmanufaktúrában kapott állást. A gyárban minden munkaterületen képviselték magukat bándiak. Ez az állomás a helyiek körében nagy tiszteletnek örvendő festőket mutatja be.

3. Honvágó – Bánd sem kerülhette el a sorsát: 1948-ban az elűzetési hullám elérte a parányi bakonyi falut is. Néhány bándi ugyan el tudta kerülni a kitelepítést, több családot azonban elűztek Németországba. A bándiak hazaszeretete ezután is változatlan maradt. Ez az állomás emléket állít az érintetteknek, és részletesen bemutatja az akkori történéseket.

4. Christkindl – Különleges karácsonyi hagyományt őriz Bánd: az úgynevezett Christkindlspiel-t, (betlehemes játék), a XVIII. században ide telepített németek az óhazából hozták magukkal. Nagyobb megszakítás után ezt a szép hagyományt az 1960-as években újjáélesztették a faluban. A játék menete, a ruhák és a hozzájuk tartozó egyéb díszítőelemek tárnak elénk ennél az állomásnál.

5. Szorgalom – A szorgalom máig nagyra becsült tulajdonság az itt élő németek szemében. A helyiek szorgalmát tükrözi a korábban jelentős mezőgazdaság és az állattartás. Ennél az állomásnál a dülőnevekről is értékes információkat tudhatnak meg az érdeklődők.

6. Hazaszeretet – Új élet egy új hazában: a XVIII. században több betelepítési hullámban érkeztek német telepések a faluba. Az ezt követő évszázadokban számos sorscsapás érte a falu lakosságát, melyeket ez az állomás mutat be.

7. Tudás – Egy olyan nemzet, amely nem bővelkedik természeti kincsekben, csak saját erőből, tudásból és az itt élők tehetségéből lehet nagyváros. Ez az állomás bemutatja Bánd híres szülöttait, akik életművükkel nemcsak szülőfalujukat, hanem Magyarországot is szolgálták.

A nyolcadik német nemzetiségi tanösvény a Komárom-Esztergom megyei Csolnokon várja az érdeklődőket. A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, a Csolnoki Német Nemzetiségi Önkormányzat és Csolnok Község Önkormányzata együttműködésében, közösségi összefogással, sok

munkával megvalósult látványosság szakértője dr. Erb Maria az ELTE docense, a Magyarországi Németek Kutatóközpontjának vezetője volt.

A hagyományőrzés mindig is kiemelt szerepet töltött be Csolnok életében: a falumúzeum, a tánc csoportot, kórust és a helyi bányász fúvószenekart is magába foglaló kulturális egyesület mellett az új létesítmény azt a célt szolgálja, hogy az érdeklődők minél szélesebb köre ismerkedhessen meg a helyi értékekkel. A faluközösség egykor szakma, szociális státusz, vagyon és iskolai végzettség szerint több csoportra oszlott, és ez megmutatkozott a férfiak legfontosabb szabadidős tevékenységének helyszíneiben is: minden csoportnak megvolt ugyanis a saját kocsmája, s azoknak a saját zenekaruk, köztük az első magyarországi német fúvós banda.

A Csolnok központjában lévő nyolcállomásos tematikus út vezérmotívuma épp erre utal: a helyi kocsmákon és azok társadalmi szerepén keresztül mutatja be a faluban élő németiséget. Kezdőpontja a művelődési házban van, utolsó állomása a falu központjában álló Tájház udvarán. A tanösvényt bejárók megismerhetik hogyan alakult ki a helyiek rajnai-frank német nyelvjárása, milyen humoros megpróbáltatások vártak a kocsmáérettséget elérő legényre a beavatás során, mit jelentett a falu életében a bányászat, és mi az a „pecsenyetánc”. Egy-egy állomás emléket állít a helyi értelmiség történelmének és a vallási élet alakulásának is.

A kísérőfüzet és az információs táblák mellett megtapintható, élményszerűséget kínáló installációk is találhatóak. Nemcsak sok új ismeretet, de jó szórakozást, sok érdekes történetet kínál a tanösvény. Ezek bármelyike egyénileg is bármikor bejárható. A lehrpfad.hu honlapon letölthető vezetőfüzet segít ebben, de előzetesen bejelentkezve vezetés is kérhető, amihez szintén a honlapon találunk telefonszámot.

forrás és fotók: LDU Presse

A csolnoki tanösvény állomásai

1. Úgy szól a madár, mint szája áll – A német szó a XVIII. század eleje óta honos Csolnokon, amikor is az első német telepesek megérkeztek a faluba. A betelepülés több hullámban zajlott. A helyi rajnai-frank német nyelvjárás az ide érkezők különböző nyelvjárásaiból alakult ki és máig él.

2. Igyál, és add ide az üveget! – Csolnok egyik különlegessége, hogy a falu minden csoportjának – szociális, iskolai és szakmai egyesületnek – külön kocsmája volt egykor. Ezek látogatása egy különleges legényavató után, 15-16 éves kortól volt lehetséges. A tanösvény második állomása bemutatja, milyen humoros megpróbáltatások vártak a fiatalokra.

3. Jó szerencsét! – 1781 sorsdöntő év volt a falu életében: ebben az évben írták alá a szerződést a Miklósberekben talált barnakőszén feltárásáról. A bányászat gyors fejlődésnek indult, jólétet hozott az itt élőknek. Ennél az állomásnál megtapasztalhatjuk a helyi bányászat közösségformáló erejét.

4. Parasztember, ha nem lenne, sorunk bizony rosszul menne – A falu lakosságát zömében parasztok alkották. A szántóföldek és kertek elsősorban az önellátást szolgálták, de jelentős volt a zabtermesztés is. A lovakat ugyanis nagy becsben tartották, hiszen nemcsak a munkát segítették, hanem a lovaglás kedvelt szabadidős tevékenységként is jelen volt a csolnokiak életében. Ez az állomás a helyi földműveseknek állít emléket.

5. Szabólegény a kedvesem – Asztalosok, kőművesek, kovácsok, kádárok, lakatosok, bognárok, szabók, mészárosok, pékek és borbélyok kínálták áruikat és szolgáltatásaikat a község lakosságának. Ezekért a parasztsaládok gyakran terménynyel fizettek. A péknek fontos szerepe volt egy hagyományos esküvői szokás, az ún. „pecsenye-tánc” lebonyolításában is. Ennél az állomásnál megtudhatja, mi volt az.

6. A banda már a húrok közé csapott – Csolnokon minden kocsmának megvolt a saját zenekara. A faluban régi hagyománya van a zenélésnek, 1860 körül itt alakul meg az első magyarországi német fúvóegyüttes, a Koller-banda. Minden családban volt legalább egy zenész. Erre utal a tréfás találós kérdés is: „Mit csinál két csolnoki, ha találkozik?” – Kíváncsi a megfejtésre? A választ megtudhatja a hatodik állomásnál.

7. Használd jól, mit Isten adott, hisz csak az él, aki alkot! – A helyi értelmiség – a jegyző, pap, aknász, tanár, erdész, vadász, patikus, orvos – magasabb iskolai végzettsége ellenére a faluközösség szerves részének tekintette magát. Közülük többen máig élénken élnek a csolnokiak emlékezetében. Ez az állomás a falu története meghatározó alakjainak állít emléket. Ismerje meg őket Ön is!

8. Szent János, légy jó atyánk, testi-lelki pátrónánk! – Nemcsak a világi élet vígasságai, hanem mély vallásos érzület és a lelki üdvözülésre való törekvés is formálták a csolnoki közösséget. A mai templomot Grassalkovich Antal kamaraelnök építtette 1721-ben, annak védőszentje Nepomuki Szent János. Ez az állomás a település vallási életébe enged bepillantást.

Dr. Miliosz Nikolett

– Nem most kértem először, hogy beszéljünk...

– Valóban, de sokkal inkább szeretem mások történeteit megírni, vagy egy izgalmas témát körbejárni, mint magamról beszélni. Imádok írni, ez nagy szerelem az életemben. Nem ez az első beszélgetés, ami velem készül, mert az Egre Görög Önkormányzat vagy a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata kapcsán szerencsére több alkalommal volt már lehetőségem a terveinkről, céljainkról, a görög kultúráról, a görögségről beszélni a televízióban, a rádióban, a nyomtatott vagy elektronikus sajtóban. Magamról kevesebbet nyilatkozom, de egyszer, ahogy mondják, mindennek eljön az ideje.

– Akkor kezdjük!

– 1984-ben Budapesten születtem, Egerben nőttem fel, édesapám révén görög, édesanyám révén magyar származású vagyok, egy húgom van, akire nagyon büszke vagyok. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogi karán diplomáztam, de azóta is – önerőből – folyamatosan tanulok valamit, egyrészt azért, mert egy jogásznak ez elengedhetetlen, másrészt azért, mert vannak olyan területek, amelyek különösen vonzanak, így a részesük szeretnék lenni.

– Miért pont a jog?

– Mindig kitűnő tanuló voltam, de a humán tárgyak iránt éreztem nagyobb kötődést, így az, hogy jogász legyek, a választás során az első helyre került.

– Az egyetemi felvételig idején már képviselője voltál az Egre Görög Önkormányzatnak...

– Ez így van. Mielőtt az Egre Görög Önkormányzat 1998-ban először megalakult volna, nem sok lehetőségünk volt Egerben megélni a görögségünket. Persze hallgattunk otthon görög zenét, hallottunk görög szót, ettünk görög ételeket, de az más volt. Tizennégy éves voltam, amikor először lehetőségünk nyílt a családommal Görögországba látogatni. Máig emlékszem, milyen volt, mikor először megláttam a tengert.

– 1998-ban mi változott?

– Az Egre Görög Önkormányzat megszületése az egre és az Eger környéki görögök számára olyan volt, mintha bekapcsoltak volna minket a görög vérkeringésbe. Lehetőségünk nyílt görög ünnepek megünneplésére, görög táncházak tartására, arra, hogy megismerhessük a távolabb élő honfitársainkat, értesítést kapjunk a budapesti nagyobb görög rendezvényekről, igaz, a táborokról mindig csak

utólag szereztünk tudomást. Volt görög iskolánk is, heti egy alkalommal, pénteken, iskola után. Kezdetben dr. Pancsosz Jorgosz tanította az ottani görög származású gyerekeket, majd az ő halála után a budapesti görög iskola küldött tanárokat. Sajnos nem a legnagyobb sikerrel, hiszen mindig a Görögországból érkező tanárookra bízta ezt a feladatot, akik nem beszéltek magyarul, mi pedig kezdőként nem beszélünk görögül, így az ábrákkal tarkított feladatlapoknál tovább nem igazán jutottunk. Emlékszem, húgommal mekkora izgatottsággal készültem egy-egy egre görög rendezvényre. Hatalmas élmény volt. Annyira magától értetődőnek éreztem, hogy amint betöltöm a tizennyolcat, én is szeretnék ennek a munkának a részese lenni, így augusztusi születésűként életem első választásán már görög önkormányzati képviselőjelöltként indultam 2002-ben.

– Aztán jött az egyetem...

– Igen, amint elkezdtem az egyetemet, a budapesti görög iskolába is jártam, illetve csatlakoztam a Helidonaki Görög Gyermekek- és Ifjúsági Táncegyütteshez, majd a mögé szerveződött Egyesülethez, mert annyira vonzott minden, ami görög. Rengeteget tanultam a görög kultúráról, a hagyományokról, a táncról, Görögországról. Ahol tudtam, önkéntes-

kedtem. Csatlakoztam a Görög Ifjúsági Egyesülethez is, hogy kiváló görög programokon vehessek részt, majd aztán én is segítsék a megvalósításukat. Imádtam a Sportnapokat, ahol például arcfestőként voltam jelen.

– *Mikor lettél képviselő a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzatában?*

– 2007 júniusában kaptam a felkérést, hogy megüresedett egy hely, és rám számítanának. Az első gondolatom az volt, hogy nekem ez nem hiányzik, én nem akarok a marakodások, veszekedések közvetlen szemlélője lenni, aztán mégis meggyőztek, és elkezdtem a munkát. Az eleje nehéz volt, mire megtanultam, hogy hogyan működik az önkormányzat, és hogyan tudok kilépni abból a szerepkörből, hogy mint legfiatalabb, ne csak „aranyos” legyek, hanem hallgassák is meg azt, amit mondani akarok. Hogy általam legyen hangja a többi fiatalnak és a vidéknek is. Közben nagyon sok értékes munkatársat, barátot ismertem meg.

– *Aztán jött a 2010-es, majd 2014-es nemzetiségi önkormányzati választás.*

– Igen, elindultam, bejutottam, és talán azért sikerült mind a két alkalommal, mert nem akartam görcsösen, számomra nem volt létkérdés, hogy ha nem jutok be, nem tudok mit kezdeni az életemmel. Nagyon érdekel a nemzetiségi jog, ugyanakkor más jogterület is vonz. 2014-ben aztán komolyabb feladattal bíztak meg: jogi elnökhelyettes lettem.

– *Mit jelentett ez számodra?*

– Megtisztelőnek éreztem, hiszen azt a mai napig elmondhatom, hogy tanult fiatal nőként a nemzetiségi politikában érvényesülni nagyon nehéz feladat. Elnökhelyettesnek lenni sosem azt jelentette számomra, hogy öt éven keresztül alkalmanként húszszor elismételjem ezt a szót, és ne legyen mögötte a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzataért (az MGOÖ-ért) vagy az intézményeiért végzett munka, hanem azt, hogy feltérképezem, hol van rám szükség, és ott megtanuljak helytállni, csapatban gondolkodni. Arra büszke vagyok, hogy a munkahelyi kapcsolataimat sikerült úgy kialakítanom, hogy mindenki tudja, bármikor fordulhat hozzám, hogy megpróbáljunk megoldani egy felmerült problémát. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden esetben éltek is a lehetőséggel. Sajnos nem minden probléma jutott el hozzám az elmúlt öt évben, nem minden területre volt rálátásom, nem mindenki gondolkodott csapatban. Az öt év folyamán nagyon sok hivatalos ellenőrzést kaptunk, melynek nyomán a 2014 előtti évek hiányosságai mellett új kihívásokkal is szembe kellett nézni, új szabályoknak megfelelni. Nőtt az adminisztrációs teher, új rendszert kellett kialakítani, így hamar nyilvánvalóvá vált, hogy nem elegendő ezt a munkát csak akkor végezni, ha egy főállás mellett éppen ráérek, így maradtam, hogy a jogi kérdések megoldásában segíthessek a kollégá-

imnak. Időről időre aztán más jogászok segítségét is igénybe kellett venni: a mai napig van, aki a peres ügyeket viszi, illetve a közbeszerzési eljárásokkal – mivel az egy külön végzettséget és regisztrációt igénylő szakma – közbeszerzési jogász foglalkozott. Nagyon szeretem a munkámban, hogy változatos, a jogi feladatok mellett pályázatírás, rendezvényszervezés, a görög kultúra és hagyományok képviselése, ápolása, előadások tartása, diplomáciai feladatok is a mindennapjaim részét képezték. Sosem szerettem tétlenkedni, megtanultam a titkári feladatok egy részét is, hogy ha szükséges, segíthessek.

– *Most, hogy az ötéves ciklus végére értünk, melyek voltak a legszebb pillanatok?*

– Nagyon sok szép pillanat volt, imádtam írni az újságba, bemutatni például vidéki közösségeket, nagyon sajnáltam, mikor ennek az időszaknak valamiért vége lett, de ez a hiány hívta életre az Egri Görög Önkormányzat Kalimera Eger! blogját, ahol remek munkatársakkal dolgozhatok együtt, és igazán igényes, sokoldalú tartalom összeállítására törekszünk. Nagyon szerettem a jótékonyági kezdeményezéseinket, amilyen például a „Fogadj örökbe egy széket vagy padot!”, melynek során a Nikosz Beloiannisz Általános Iskola és Óvoda bútorzata újult meg. Ugyanígy a „Lépünk együtt Andiért!” programot, melyben a nagyszerű Papageorgiu Andreáért fogtunk össze, vagy mikor Szofi néni mosógépes álmát váltottuk valóra, de említhetném azt is, mikor Helle Maximiliannal együtt toboroztunk a látássérült társaink számára felolvasókat görög művekből hangoskönyv készítéséhez. Igen fontosnak tartottam kiállni a görög fiataliságot érintő kérdésekért, a Helidonakiért, a Görög Ifjúsági Egyesületért. Nagyon szerettem azokat a pillanatok, mikor a jogi munkám hozzájárult egy-egy kérdés megnyugtató rendezéséhez. Különösen örültem, amikor anyakönyvi nyilatkozatokat írhattam, hiszen ez azt jelenti, hogy újabb remek görög emberkével gyarapodik a közösségünk. Számomra az igazi sikert az jelenti, ha alkotunk valami nagyszerűt.

– *Melyek voltak a hullámvölgyeid?*

– Azt gondolom, nincs olyan, hogy mindig minden jó, ez valahol természetes is. Amit a legnehezebben viseltem az elmúlt időben, ha valaki – bár egy csapat vagyunk – önös érdekeinek megfelelően kezdett el gondolkodni. Elszomorít a hazugság, mások megtevesztése és az, mikor nincs elismerve és értékelve mások munkája. Azt gondolom, nem szégyen az, ha valaki hisz abban a csapatban, amelylyel együtt indult, hisz egy-egy téma kidolgozásáért felelős személynek, főleg, ha a folyamatban fizetett szakértő bevonásával történt az előkészítés. Ha visszatekintek az elmúlt öt évre, nekem is voltak rossz döntéseim, de soha egy pillanatig nem voltam rossz-hiszemű. Vannak dolgok, amit már máshogy csinálnék, de az idő nem fordítható vissza, csak előre nézhetünk, és arra figyelhetünk, hogy a jövőre nézve

tanuljunk a hibáinkból. Rengeteget dolgoztam az elmúlt öt évben, és nem jövök zavarba, ha elnökhelyettesi beszámolót kell tartanom, munkámról a közvetlen kollégáim is be tudnak számolni. Akkor sem tűntem el, mikor tíz hónapon át nem kaptunk tiszteletdíjat, akkor is rendületlenül dolgoztam tovább: több száz – működést segítő – jogi dokumentum született ezen időszakban.

– *A görög fiatalságot visszatartó egyik legnagyobb erő a görög közösségen belüli légkör. Mit szólsz ehhez?*

– Félelmetesnek találom, hogy adott egy maroknyi közösség, amelyet összeköt a vér, a nyelv, a hagyomány, és az nem összetart, hanem széthúz. Folyamatosan azt hallom, hogy „mennyire fontosak a görög fiatalok”, vagy „át kell adni a stafétabotot”, de mikor ezt ténylegesen meg kellene valósítani, erre féltékenység/irigység/önös érdekek miatt mégsem kerül sor. Nagyon szomorú azt látnom, hogy egyre több görög fiatalat veszítünk el emiatt, s egyre magasabb az egyes rendezvényeken részt vevők átlagéletkora. Meg kellene érteni, hogy ha nincs utánpótlás, nincs jövő. Tisztelet a kivételnek, mert azért vannak olyanok is, akik nem így gondolkodnak, de sajnos nem ez a jellemző. Nemcsak a személyes élmények, de a más fiatalokat ért támadások is visszatartó erőnek bizonyulnak. Ezért kellene egy alapvető szemléletváltás, hogy jó legyen ehhez a közösséghez tartozni.

– *Te is kapsz hideget-meleget...*

– Az építő kritikákra mindig vevő vagyok, hiszen ezek segítségével sokat lehet fejlődni. Sosem szégyen tapasztaltabbtól vagy a témában jártas szakembertől tanulni, ezeket az alkalmakat mindig keresem. Ám teljes mértékben elítélem azt a gyűlölködést, negatív hangulatkeltést, ami az utóbbi időben egyes fórumokon folyik (különösen érthetetlen ez, ha a korábban engem saját jelöltjükként indítani akaró jelölő szervezet képviselőjétől ered). Számomra megdöbbentő, mikor valaki úgy ítélkezik, hogy fogalma sincs a teljes tényállásról, az MGOÓ irodáiban zajló megbeszélésekről, vitákról, nézeteltérésekről, egymás közti levelezésről, a hivatalos szervek megkereséseiről, azok állásfoglalásairól, az adott személy témával kapcsolatos véleményéről, vagy arról, hogy pontosan mi történik. Bármilyen

hihetetlen, nem kerül fel minden a facebookra, és egyes emberek szerint, ami ott nem szerepel, az nem is létezik. A nézeteltérések és kérdések tisztázására nem a facebook a megfelelő fórum, ezért én ott nem megyek bele végtelenített, személyeskedő vitákba. Az viszont tény, hogy az engem negatívan minősítő emberek egyszer sem kerestek fel az elmúlt években, semmilyen formában, hogy az esetleges kérdéseiket feltegyék, nem ismernek sem engem, sem a munkám, mégis teljes bizonyossággal terjesztik az információikat. A dolog eléggé abszurd irányokat is vesz, amikor valaki például a közgyűlési hozzászólásaim megszerkesztésével, összevagdolásával, értelmének megváltoztatásával próbál meg lejáratni, vagy már előre negatív véleményt alkot rólam olyan feltételezés alapján, hogy a jövőben szerinte hogyan fogok dönteni. A mérce is furcsa: vannak, akiket feltételezések alapján, másokat a bizonyítható tények ellenére sem ítélnék meg.

Túl ezeken a negatív tapasztalásokon szerencsés vagyok azonban, hogy sok olyan embert ismerhettem meg, akiktől tanulhattam, akikkel jó együtt dolgozni, jövőt tervezni, nekik hálás vagyok.

– *Csodálom a kitartásod. Mi a cél a jövőre nézve?*

– Pontosan ennek a megváltoztatása. Hiszem azokat a célokat, amit az Egyesület is a magáénak vall. Szeretném, ha a múlt összes hibájából tanulva és azokat kijavítva jobb és fenntartható jövőt építhetnénk. Szeretném, ha egyre több görög származású fiatal venne részt a munkában, olyanok, akik a szaktudásukkal, szakértelmükkel építenék ezt a görög közösséget, persze a tapasztaltabb, bölcsőbb, idősebb nemzedékre is szükség van, együtt sokkal könnyebb. Senkitől nem várható el, hogy egyből a mély vízben álljon helyt, én nagyon szívesen segíték bárkinek a betanulási időszakban. Szeretném, ha a jövőben az önös érdekek háttérbe szorulnának, és mindenki jogszerűen, egymással együttműködve, csapatban gondolkodna, mert a görög közösség egy csapat, azt nem lehet vitákkal, marakodással, egyéniesített érdekekkel, egymás megfélemlítésével fenntartani.

– *Köszönöm az interjút!*

-DO-
kalimeraeger.hu

Látogasson el honlapunkra: www.nemzetisegek.hu

Ruszin Búcsú Sajópálfalán

2019. szeptember 7-én a Sajópálfalai Egyházközség és a Sajópálfalai Ruszin Önkormányzat rendezésében, a Miniszterelnökség, az Országos Ruszin Önkormányzat, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi, valamint a hazai ruszin nemzetiségi önkormányzatok és civil szervezetek támogatásával a sajópálfalvi görögkatolikus Szentlélek-templomban került sor az idei Ruszin Búcsúra.

Miskolctól tizenkét kilométerre fekvő Sajópálfalán kilenc órakor utrenyével (reggeli istentisztelettel – *a szerk.*) kezdődtek az események, amelyet egy óra múlva Szent Liturgia követett. A misét *Kocsis Fülöp*, a Hajdúdorogi Görögkatolikus Főegyházmegye érsek-metropolitája, *Dr. Orosz Atanáz*, a Miskolci Görögkatolikus Egyházmegye megyés püspöke, *Juhász Géza* első helynök, *Debreceni Zoltán* diakónus, *Kiss Attila* parókus, és *Ruszinó Szergej* érseki titkár vezették. A miséken egyházi szláv nyelven is szolgáltak, amit a Kárpátaljáról érkezett papnövendékek egyházi énekekkel kísérték.

Kocsis Fülöp prédikációjában gondviselészerűnek tartotta a Kisboldogasszony és a Ruszin Búcsú egybeesését, Szűz Mária megszületését pedig az új élet, az Istennel való gazdagodás lehetőségének nevezte, hiszen majd Jézust hordozza a szíve alatt. Ezt a lehetőséget Keresztelő Szent János, az Ószövetség utolsó prófétája is hirdette, és adta át az Újszövetségnek s nekünk, embereknek.

Soltész Mihály a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkára beszédében kihangsúlyozta a ruszinok évszázados hűségét népükhöz, hazájukhoz és nem utolsó sorban a görögkatolikus hitükhöz. Erre a fennmaradásukhoz volt, van és lesz szükség, hiszen most is küzdeniük kell. Ehhez a kormány minden segítséget megadott, és meg fog adni a jövőben is. Emlékeztetett rá, hogy ilyen segítség például az a huszonötmillió forintos támogatás, amivel a kormány a sajópálfalvai templom tornyának felújításához járul hozzá, ilyenek a Debrecen-Józsai Ruszin Községi Ház mellett a görögkatolikus fatemplom felépítése és más szükséges fejlesztések is. Beszéde végén arra kérte a ruszinokat, hogy a hűségüket adják tovább a fiataloknak, hogy az az elkövetkező évszázadokban is megmaradjon.

Kramarenko Viktor, az Országos Ruszin Önkormányzat elnöke megköszönte azt a szellemi segítséget és erőt, amit a Búcsú adott. Arra kérte a több mint háromszáz megjelentet, hogy tartsák meg ezt az erőt, és adják át azoknak is, akik nem tudtak eljönni. Felhívta a figyelmet arra, hogy ebben az önkormányzati ciklusban ez volt az utolsó rendezvény, egyben felszólította a jelen levőket, hogy lelkiismeretük szerint szavazzanak.

Dr. Orosz Atanáz megyés püspök beszédében csodálatosnak nevezte, hogy egy napon magas egyházi

méltóságok szolgálnak egyszerre több templomban is, csatlakozott Fülöp érsek szavaihoz, miszerint gondviselészerű az ünnepek egybeesése. Megköszönte a kárpátaljai papnövendékek részvételét, mely – amint figyelmeztetett rá – ismételten felhívja figyelmünket a kárpátaljai testvérek helyzetére.

A Ruszin Búcsúra Abod, Arnót, Baskó, Budapest, Debrecen, Felsőzsolca, Filkeháza, Garadna, Homrogd, Irota, Kistokaj, Komlóska, Miskolc, Múcsony, Nyíregyháza, Pálháza, Sajólád, Sajópetri, Sajóvámos, Szerencs, Szirmabesenyő, Tiszavasvári, Tolcsva, Vámosújfalú helységekből érkeztek vendégek. A korábban említetteken kívül jelen voltak *Tircsi Richárd*, a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkarság fősztályvezetője, *Demeter Zoltán* országgyűlési képviselő, *Giricz Vera*, az Országgyűlés ruszin nemzetiségi szószólója, *dr. Kovács János*, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Önkormányzati Hivatal főjegyzője, *Fekete Zoltán* Sajópálfala polgármestere, a települési és területi ruszin önkormányzatok vezetői, helyettesei és tagjai is.

A Ruszin Búcsút közösen elköltött finom ebéd zárta. Szívből jövő köszönet illeti a szervezőket és dolgozókat rendkívül sikeres munkájukért, miként Sajópálfala lakosait és valamennyi megjelentet is.

A horvát kultúra kalocsai gyökerei

Kalocsa földrajzi helyzetét tekintve nem gondolnánk, hogy fontos szerepet töltött be elsősorban a bácskai horvát (bunjevác) kultúrában. A város történetében különösen mély és meghatározó nyomatokat hagytak a Patachich érsekek: Gábor és Ádám.

A Patachich család a boszniai Una és Vrba folyók vidékéről származott, az oszmán hódítás elől menekülve kerültek Magyarországra. A törökök elleni küzdelemben már korán kitűntek, ezért *Mátyás* király birtokadományjal jutalmazta őket. Ekkor kapták „de Zarand” (zarándi) nemesi előnevüket is. Patachich Miklós 1520-ban települt át horvát területre, s felesége, Herkffy Katalin zajezdi birtokai nyomán jutott a család utóbb használt zajezdi előnévéhez. Miklósnak három fia született: Péter (1566-ban Szigetvároton esett el), János és Miklós. Előbbiek a család két ágának alapítói lettek.

Az évszázadok folyamán egyre népesebb családtagjai között számos hivatalnokot és szerzetest tart számon az emlékezet, köztük a két jeles jezsuita: *Patachich Jánost* (1649–1700) és *Patachich Zsigmondot* (1700–1726). A család más tagjai jelentős közéleti szerepet töltöttek be, tudományos, valamint szépirodalmi művekkel egyaránt gyarapították a latin (jelentősebb arányban e nyelven írtak) és a kaj-horvát nyelvű irodalmat. *Patachich István* (1576–1666) szlavóniai ítélmester és kormányzó, *Patachich Bertalan* (1663–1719) – aki 1707-ben bárói rangot kapott – csakúgy, mint *Patachich Lajos* (1699–1766) birodalmi tanácsosok voltak, az 1740-ben grófi címet kapott *Patachich Sándor* (1697–1747) pedig királyi bírói tiszteletet töltött be.

Az egyházi pályán – főpapként – hárman öregbítették a család hírnevét. *Patachich György* (1669–1716) boszniai-diakovári, *Patachich Gábor* (1698–1745) harmincegy éves korától szerémi püspök volt, majd 1730-tól kalocsai érsek. 1776-1784 között ezt az utóbbi méltóságot *Patachich Ádám* viselte, aki a familia kétségtelenül leghírvebb tagjának bizonyult. Ő 1716. február 18-án született a Karlovac melletti Kaštelben, *Patachich Miklós* és a család másik ágából származó *Patachich Prudencia Borbála* első gyermekeként. A középiskolai tanulmányait a varasdi jezsuita kollégiumban kezdte és Zágrábban fejezte be, majd rövid ideig Grazban tanult. Később a bécsi Horvát Kollégium növendéke lett, ahol 1733. október 14-én öltötte magára a klerikusok reverendáját. A VI. Károly császárról írt értekezését – abban a korban szokatlan módon – elnök nélkül vitatták meg, s az uralkodó arany nyaklánccal jutalmazta. Tanulmányait 1735 nyarán fejezte be, majd Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricumban végezte a teológiát, ahol 1739. május 11-én, már teológiai doktorként szentelték pappá. Római tartózkodása idején latin nyelvű verseket írt, és *Sirasius Acrotophorius* néven a római Árkádia akadémia tagja lett.

Hazatérte után családja birtokán, Verbovecen (ma Vrbovec) lett plébános. 1740-ben ábrahámi apát, 1741-től 1760-ig zágrábi kanonok, 1743-ban kaposfői prépost, 1751-ben novi választott püspök és kancelláriai tanácsos. 1759. augusztus 29-től váradi püspök és Bihar vármegye örökös főispánja. A pápa 1760. január 28-án erősítette meg, s püspökké régi barátja, *Migazzi Kristóf* (1714–1803) szentelte. Nagyváradon püspöki palotát építtetett, amelynek kicsinyített mása a mai kalocsai érseki kastély. A művészetek, különösen a színház és a zene pártfogója volt. Zenekart szervezett, amelyet többek közt *Michael Haydn* (1737–1806) és *Karl Ditters von Dittersdorf* (1739–1799) vezetett.

1776. március 8-ával *Mária Terézia* kalocsai érseké nevezte ki. Pápai megerősítést az év szeptember 16-án nyert. 1777-ben az uralkodó a budai egyetem királyi tanácsának elnökévé nevezte ki, a magyarországi oktatásügy egyik irányítója lett, többek közt az egyetem Nagyszombatról Budára való költözését irányította. Egyházmegyéjében tíz plébániát alapított, és nagy érdemei vannak a már említett kalocsai érseki kastély építtetésében. 1782-ben saját tizenhatezer kötetes könyvgyűjteményét egyesítette a három ezer kötetes káptalani gyűjteménnyel, megteremtve ezzel a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár alapjait.

Patachich kevésbé ismert jellemvonása a horvát nemzet, a horvát kultúra és a horvát nyelv iránti elkötelezettsége. Horvát kritikusan néha még ma is szemére vetik a nagybátyja által elindított kalocsai „magyarosítási” intézkedéseit, és nem értékelik a horvátságért végzett munkáját. Ennek természetesen az a fő oka, hogy nem ismerik kellően ez irányú tevékenységét.

A horvát országgyűlés küldöttjeként, 1751-ben határozottan támogatta a horvát királyság jogát. A horvát nemzeti elkötelezettségének páratlan értékű – sajnos máig kiadatlan – dokumentuma az 1772–1779 között összeállított *Dictionarium latino-illyricum, et germanicum* (Latin-illír-német szótár), amelyet ma is a Kalocsai Főegyházmegeyi Könyvtár őriz. A mű előszavában egyértelművé teszi, hogy a horvát nyelvet anyanyelvének tekinti, amikor „*mi nyelvünk*”-ként emlegeti. Ugyanitt a honfitársaival perel, akik szükségtelennek tartják anyanyelvük ápolását. A nagy nemzetek példaira hivatkozva írta: „*Minden más nemzet a saját nyelvén művelődik, ha az olaszok, a franciák, a spanyolok, a németek, az angolok, sőt a perzsák, az arabok és a törökök számára fontos és hasznos az anyanyelv használata, mért lenne szükségtelen a horvátoknak.*”

A *Dictionarium* felépítését és célját tekintve a szerző egyfajta kézikönyvnek szánta, amelyből a már iskoláit elvégzett művelt ember bővítheti ismereteit. Műfaját tekintve nem is igazán szótár, hanem

inkább a korabeli enciklopédiákhoz hasonlít. Mintái külföldi enciklopédiák voltak (Hadrianus Junius: *Nomenclatur Omnium Rerem*; Johann Hübner: *Lexicon universale*; Theodor Jablonski: *Lexicon universale* stb.)

A mű horvát része kaj-horvátul – az anyanyelvén – íródott. A kaj volt eredetileg Horvátország hivatalos nyelve, végül azonban politikai okok miatt az irodalmi horvát nyelvet a što nyelvjárás alapján dolgozták ki. Ma a kaj-nyelvjárást Horvátország lakosságának mintegy harmada, az északi, északnyugati és északkeleti területeken: Zágráb és Varasd vidékén, a Muraközben és Zagorjében beszéli. Patachich művében mellőzte a što elemeket, egyben érzékelhetően törekedett a kajnak, mint fejlett irodalmi nyelvnek XVIII. századi állapotát rögzíteni.

A *Dictionarium* – prózai szövegekkel együtt – 1146 kéziratos oldalt foglal magában és négy részre tagolódik: az első (*Pars prima*) a korabeli iskolázott személy által ismert dolgokkal kapcsolatos szöveganyag (*De Deo, Spiritibus, Coelo, Elementis et Homine*) foglalatja; a második (*Pars Secunda*) tartalma – egyebek között – az egyházi szertartás, az ünnepi liturgikus alkalmak eszközei; a gyász, a politikai hivatalok és méltóságok, a hadsereg, a zene stb.; a harmadik rész (*Pars Tertia*) „*oeconomica*” címmel a gazdálkodás szókincsét öleli fel (*Agraria et Fruticum, De Herbis et Floribus* stb.); a negyedik (*Pars Quarta*) pedig a technika körébe tartozó fogalmakét (*De Lapidibus, Architectura Civilis, Colores et Instrumenta Chirurgica* stb.).

A *Dictionarium* jelentőségét aligha lehet találobban megfogalmazni, mint ahogy Ljudevit Jonke (1907-1979) horvát nyelvész tette (doktori értekezését is erről a műről írta). Szerinte egyértelmű: „...*hogy Patachich Dictionariumát a kaj irodalmi nyelv szilárd bázisa alapján alkotta meg, azzal a reménnyel, hogy rögzíti a kaj horvát kifejezéseket [...], abban a korban gazdagítja a kaj irodalmi nyelvkincset, amikor Horvátország nemcsak politikailag képviseli a horvátságot, hanem mint a horvát hagyományok és az államiság őrzője is és hordozza annak állami és kulturális értékeit. A kaj irodalom néhány évszázados tradíciójával és kiművelt irodalmi nyelvvel könyvek állandó kiadására támaszkodva igazolja azt a tudatot, amelyre mindaddig szűkség volt, amíg meg nem nyílt a lehetőség a horvát tájak nyelvi és irodalmi egyesülése számára.*”

Kalocsa a török hódoltság utáni időkben szinte teljesen bunyevác település volt, de lassan a visszatelepülő magyar lakosság és a Patachich érsekek nyelvi rendeletei megváltoztatták a város nemzetiségi összetételét. Az évszázadokon keresztül létszámában egyre fogyó, de nemzeti öntudatára és kulturális örökségére büszke közösség azonban napjainkig fenn maradt.

A magyarországi bunyevác irodalom első képviselője, Mihajlo Radnić (1636–1707) Kalocsán született. Régi dalmát családból származott, amely számos ferences szerzetest és vitéz embert adott (Grgur Radnić, Mijo Radnić, Jure Radnić), akikről a későbbi hí-

res horvát költő és ferences szerzetes, Andrija Kačić Miošić (1704–1760), a korai horvát irodalom egyik legjobb művében hosszasan megemlékezett. Ez *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (Beszélgetés a szlovén kellemes emberekkel) címen látott napvilágot 1756-ban. Mihajlo Radnić 1663-tól Rómában tanult és így egyike volt a szélesebb látókörű, tanultabb szerzeteseknek. 1666-ban olovoi guardián, 1678-ban a rendtartománynak titkára, 1681-ben pedig öre lett, s ekképpen a kormányzás módját is megismerhette. 1684-ben az egyetemes biztos a bosnyák rendtartomány közgyűlésének vezetésével bízta meg. Amikor Antun Gabeljanin 1685-ben meghalt, helyettes provinciálisként átvette a rendtartomány vezetését. Budai működése alatt belépett az ottani horvát ferences írók körébe. Ehhez tartozott akkor a horvát irodalom színe-java: Marijan Jaić, Lovro Bračuljević, Matija Petar Katančić, Grgurom Čevapović, Grgurom Peštalić, Emerikom Pavić és Stjepan Viloban. Két főbb irodalmi alkotása maradt fent: *Razmišljanja pribogomiona od ljubavi Božje* (Gondolatok Isten szeretetére, Róma, 1683) és a hátrahagyott kéziratából jóval később kiadott *Pogardjenje i ispraznosti od svijeta* (A világ eltűnése és megtévesztése, Róma, 1833). Bécsben I. Lipót császár udvari teológusának nevezte ki. A többször is sikertelenül végződő törökellenes hadjáratok során a visszavonuló oszmán csapatok a legtöbb boszniai ferences kolostort felgyújtották, a helyi lakosságot pedig részben elhurcolták, részben elűzték. Az üldözöttek többsége a Bácskába menekült, mivel úgy érezte, hogy így nem a teljes idegenségbe, hanem honfitársai közé kerül. Mihajlo Radnić boszniai ferences társaival együtt támogatta ezt a folyamatot.

Kalocsa az itt megjelenő bunyevác újságok és könyvek révén a bunyevác kultúra egyik fontos központjává vált. A felvirágzás elsősorban Antunovich János (1815–1888) püspöknek volt köszönhető, aki töretlen lelkesedéssel, a hatóságok rosszállásával dacolva egész életében a bunyevác művelődést szolgálta.

Antunovich már 1869. augusztus 15-én felhívást intézett a bunyevácokhoz és sokácokhoz, amelyben bejelentette, hogy bunyevác és sokác újságot fog kiadni: „*Kedves testvéreim, megvirradt, legyen hát vége a hasztalan panaszkodásnak, itt az idő és felhívunk mindenkit, akiben még bunyevác és sokác vér forr, hogy egyesüljünk, társítsuk erőnket és minden lehetőségünket, s mentjük meg népünket...*” Az újság megjelenéséhez ugyan igencsak göröngyös út vezetett, ám a nehézségek elhárítása után, 1870. március 19-én végre megjelenhetett a *Bunjevačke i šokačke novine* (Bunyevác és sokác újság) első száma. A lap céljait Blaž Modrošić ismertette: „*Fáradtságos munkánkat 1869-ben azért kezdtük, hogy felébresszük az alvó bunyevácokat és sokácokat, hogy talpra álljanak, s hogy olyan ösvényre tereljük őket, amelyen felkarolhatják a tanulságos könyvet, s a többi művelt nép után szaladhatnak, hogy még idejében odaérhessenek a templomhoz, amelyben művelődést kap mindenki, s külön is a szláv törzs.*”

Az újság megjelenését, a bunyevác származású értelmiségiek – papok, tanárok, ügyvédek, orvosok – lelkesen üdvözölték, mert ezáltal lehetővé vált, hogy mindazok összefogjanak, akik szívükön viselték a bunyevác és a sokác öntudat, valamint a népművelés ügyét. Ugyanakkor nagyon sok egyszerű bunyevác és sokác ember érdeklődését is sikerült felkelteni. Az újság szervező hatására a bunyevác településeken hamarosan kis csoportok alakultak, amelyek terjesztették és támogatták a lapot, mivel őszinte lelkesedéssel vallották, hogy „...a bunyevác és a sokác a tudomány és a műveltség ösvényén soha többé nem fog elszenderedni”.

A Bunjevačke i šokačke novine, a nép művelésében látta a nemzeti öntudat és a nemzeti kultúra kifejlődésének és megőrzésének a lehetőségét. A cikkírók állandóan hangoztatták, hogy minden művelt és kulturált nép szakadatlanul fejlődik, s a bunyevácoknak is követniük kell példájukat, ha nem akarnak mögöttük elmaradni. Szinte minden számában hangsúlyozták, hogy valamennyi bunyevác hazafinak, különösen az értelmiségnek: tanítóknak és a papoknak szent kötelessége a nép körében terjeszteni a műveltséget, megtanítani a népet mindenre, ami hasznos, szép és tanulsággal szolgál.

A lap az ismeretterjesztő tevékenységgel egy időben mindinkább hangoztatni kezdte másik célját is, amelyet kezdetben csak sejtethetett: a küzdelmet a nemzeti egyenjogúságért. Ezt a programot már javarészt Antunovich munkatársai vetették föl, elsősorban Blaž Modrošić, aki így fogalmazta meg a bunyevácok követeléseit: *„Teljesen biztosítva akarjuk látni nemzeti mivoltunkat. Mindenütt és mindenben akarjuk anyanyelvünket, a templomban, iskolában, országgyűlésen, bírósági tárgyalóteremben, és minden közügyben. Teljes polgári egyenjogúságot és egyenlőséget akarunk a magyar néppel. Azt kívánjuk, hogy az unoka megismerje a nagyapját, hogy ami a mienk, az a mienk maradjon, hogy a kormány ne vesztegessen meg, ne nyomjon el, ne fenyegetsen, és ne álljon bosszút, hanem igazságosan járjon el. Akarjuk szokásainkat, kólónkat, dalainkat.”* Az akkori uralkodó körök erősen szorgalmazták a magyar nyelv és kultúra terjesztését, így nem hagyhattak válasz nélkül egy ilyen kategorikusan megfogalmazott programot. Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és közoktatásügyi miniszter erélyesen felszólította Haynald Lajos (1816–1891) kalocsai érseket, hogy tiltsa meg Antunovichnak a bunyevác újság kiadását. Az érsek nyomására Antunovich kénytelen volt megszüntetni a lapot. Noha az újság 1872. december 26-án jelent meg utoljára, a bunyevácok mégsem maradtak újság nélkül, mivel Antunovich az addig mellékletként megjelenő *Bunjevačka i šokačka vila* című lap további kiadását határozta el. Döntését azzal indokolta, hogy az *„életképesebb és népünknek jobban megfelel”*. Áldozatkészsége révén a *Vila* már a következő évben megindult. Önálló lapként segítette a bunyevác népet, hogy megőrizze és fejlessze anyanyelvét, harcoljon egyenjogúságáért, biztosítsa fejlődését. A *Vila* becsülettel teljesítette ezt az első számában

maga elé tűzött programot, számos történelmi, mezőgazdasági, egészségügyi és más ismeretterjesztő tanulmánynak adott helyt hasábjain.

Az újság sajátos szerkesztése folytán minden év végén vezércikkében visszapillantott a végzett munkára, majd meghatározta a jövő esztendői programját: *„Amióta népünk szellemi téren újjászületett, egészen napjainkig, az volt a szándékunk, s lesz a jövőben is, hogy népünket mindenütt Magyarországon a gyenge hírnökünkkel ébresszük, felemeljük, az újsághoz és a könyvhöz szoktassuk, amelyekből megtanulja nyelvének méltóságát és fontosságát, s nemzetisége jelentőségét, mert ebből származik a törvény által megerősített teljes polgári szabadság.”*

Noha létezett *„a törvény által biztosított polgári szabadság”*, a Vilára – különösen 1875-től – egyre nagyobb nyomás nehezedett. Haynald érsek szüntelenül figyelmeztette Antunovichot, hogy munkásságát a magyar kormány nem nézi jó szemmel. A hivatalos magyar köröket nagyon aggasztotta az a körülmény, hogy a bunyevácok, illetve akkori vezetőik szoros kapcsolatban álltak Zágrábbal és Újvidékkel, valamint, hogy az újságot többnyire nem bunyevácok, hanem horvátok, illetve szerbek írták. Antunovich 1875. március 13-án kénytelen volt a Vilát is megszüntetni.

A bunyevác kultúra iránti elkötelezettsége miatt, a hivatalos körök gyanúja élete végéig elkísérte, még nekrológiájában is – igaz finomított formában – teret kapott:

„Bunyevác (katolikus vallású rác) szülőktől származván, sokat munkálkodott és áldozott olyan bunyevác nyelven megjelent lapokra és könyvekre, melyek által a bunyevác nép szellemi és erkölcsi művelését célozta. E miatt keserőségei is voltak, mert az általa indított – különben csekély hullámokat vert – mozgalmat nemzetiségi túlzók felhasználták s a köpenyével kezdtek takarózni; az általa épen nem keresett rossz társaság aztán iránta is bizalmatlanná tette az intező köröket s azon aggodalmat keltette, hogy a boldogult, a különben nemes cél elérésére, nem szerencsésen választotta meg az eszközöket. Így támadt a hazafiságának rossz híre; pedig mi, kik éveken át éltünk közvetlen közelében és társaságában sokszor megfordultunk, tudjuk azt, hogy érzelmeire nézve is jó fia volt a magyar hazának. Mindazok, kik öt közelebről ismerték s így tudják, hogy egyenes lelkű és szókimondó volt, igazat adnak nekünk, midőn azt mondjuk, hogy a boldogult nem volt volna képes érzelmeit eltitkolni akkor sem, ha a magyar haza iránt ellenséges érzülettel viseltetett volna. Azért nyugodtan mondhatjuk, hogy legyen áldás a jó pap és jó polgár emlékének.”

Fiatalabb, kitartóbb tanítványai és harcostársai nem nyugodtak bele a gondolatba, hogy a bunyevácok lap nélkül maradjanak, ezért Blaž Modrošić az elvbarátaival elhatározta: hogy a Vilát továbbra is megjelentetik. Székhelyüket áttették Bajára, illetve Bajaszentistvánra, amely település Szabadkával együtt a bunyevácok központjának számított. A Bajaszentistvánon kiadott *Vila* első száma 1875. november 10-én került ki a nyomdából. Tartalma nem

változott, még harcosabban szállt síkra a bunyevác érdekekért. Volt azonban egy lényeges különbség: az új Vilát irodalmi, szerb-horvát nyelven írták. Ezért a szerkesztőket számosan bírálták, többek között Antunovich is. Modrošić azt vallotta, hogy a bunyevácok csak a szerbekkel és horvátokkal együtt tudják elérni nemzeti és kulturális fejlődésüket, ezért erőteljes védelmére kelt a Vila új nyelvi irányzatának. A lap reneszánsza azonban nem volt hosszú életű. A hatóságok szüntelenül akadályokat gördítettek a szerkesztőség munkatársai elé, állandó nyomást gyakoroltak rájuk, a lap előfizetőinek a száma is egyre csökkent, így 1876 augusztusában végül kénytelenek voltak a Vilát végleg beszüntetni.

Bikfalvi Géza

Fontosabb felhasznált irodalom:

Antunović, Ivan: Poslednji gizdarev. Subotica, 2015
Evetović, Matije: Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata. Subotica, 2010

Jonke, Ljudevit: Dikcionar Adama Patačića. Studija iz hrvatske kajkavske leksikografije. Zagreb, 1949
Katona István: 82. Ádám 1776-tól. A kalocsai érseki egyház története. II. Kalocsa, 2003. p. 218-242
Korade, Mijo: Plemička obitelj Patačić u hrvatskoj kulturni i znanosti. Gazophylacium 9 (2004) 1-2, p. 98-107
Lőkös István: A Patačicok szerepe a kaj horvát kultúrában. Litteratura kajkaviana. A kaj horvát irodalomtörténet magyar szemmel. Bp., 2014
Sokcsevics Dénes: A horvátság csángói. A bunyevác népcsoport a horvát nemzeti integrációs folyamatban. Limes 16 (2003) 3, p. 67-82
Szabo, Agneza: Istaknuti članovi grofova Patačić od Zajezde s osvrtom na njihove politike i kulturno-prosvjetne djelatnosti. Gazophylacium 9 (2004) 1-2, p. 50-61
Urošević Danilo: Két régi bunyevác újság. Petőfi Népe 28 (1973) 41, p. 5
Urošević Danilo: A könyvek, újságok, folyóiratok és olvasóköri fejlődése a magyarországi bunyevácoknál a XIX. század második felében. OSZK Évkönyv (1968-1969) p. 373-383

Harmincnégy diák kapott nemzetiségi tanulmányi ösztöndíjat

Harmincnégy fiatal vehette át a nemzetiségi tanulmányi ösztöndíjat. A kétéves ösztöndíjról szóló okleveleket a Miniszterelnökség egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkára adta át október 10-én Budapesten. Soltész Miklós a fiatalokat köszöntve reményét fejezte ki, hogy az ösztöndíj még szorosabbra fűzi kapcsolatukat nemzetiségi közösségükkel.

Kiemelte: az ösztöndíjat elnyerő diákok már bizonyítottak, de a jövőben fel kell készülniük arra is, hogy átvegyék a stafétát nemzetiségi vezetőiktől, segítve e közösségek megmaradását. „A nemzetiségi közösség számít rátok nemcsak most, hanem az elkövetkező évtizedekben is” – mondta a diákoknak az államtitkár, hozzátéve: „ha ti nem készültök fel kellőképpen, nem lesz, aki megőrizze és továbbadja közösségetek kultúráját, amely szebbé, gazdagabbá és erősebbé teszi Magyarországot”.

A globalizálódó világban különösen fontos megőrizni a nemzeti kultúrák sokszínűségét, amelyek nélkül elszürkül Európa és a világ – tette hozzá Soltész Miklós.

Az ösztöndíjat idén 17 nemzetiségi – tíz német, két horvát, két szlovák és egy-egy román, szerb és szlovén – középiskola két-két diákja kapta meg.

(MTI)

A partjelzőt nem szokták szidni

Doncsev Toso, a bolgár és a magyar

Doncsev Toso kultúrdiplomata, író, műfordító, a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatójaként töltött időszakáról, magyarországi bolgárokról és bolgárokkal foglalkozó magyarokról, valamint későn indult írói pályájáról beszélt lapunknak. A hetvenöt éves szerző új könyve, *Az alkony harmatcseppjei* június közepén jelent meg, és hamarosan rendhagyó szakácskönyvet ír.

Magyar Kurír/
Lambert Attila
felvételei

– Kinek a mellszobra mellett ül?

– Dunyov Istváné mellett. Ez a bánati bolgár Kosuth hadbírója, aztán Kufstein foglya, de mindenekelőtt jeles jogász volt. Vingában született, oda bolgárok települtek ki, így a magyarországi bolgárok jelképe lehetne. Amikor a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatója voltam, Bulgáriában szobrot állítottunk neki; Csiprovciban, ahonnan a bánási bolgárok származnak. Budapesten, a XIII. kerületben van Dunyov István utca, oda – tehát szabadtérre – két éve került ugyanez a szobor, amely *Kozsuharov* Ognyan magyarországi bolgár szobrászművész alkotása. Ezt a kiöntést, ami itt van az asztalon, áprilisban kaptam ajándékba, a 75. születésnapomra.

– Kik azok a magyarok, akiknek bánja, hogy nem állított szobrot Bulgáriában? És kik azok a bolgárok, akikről utcanévtáblával emlékezhetnének meg Magyarországon?

– A történelmi múlt, ha megjelenik a térben, fontos és állandó tényező lehet. 2011-ben mentem ki Szófiába az intézet igazgatójaként, és 2015-ig töltöttem be ezt a tisztséget. Az egyik célom a két nemzet emlékeinek kölcsönös ápolása volt. Kossuthnak már 1949-ben állítottak mellszobrot Bulgáriában, még hozzá Sumenben. A szabadságharc leverése után oszmán területre mentek a magyar emigránsok, először Vidinbe, majd Sumenbe. Amúgy Szófiában van Petőfi utca, Kossuth utca, Budapest utca is. Amikor megérkeztem, Anyuta Borin asszonnyal, a Csiprovczi Történelmi Múzeumának igazgatójával megbeszéljük, hogy ezentúl többet fogunk tenni a két nép közötti kapcsolatok ápolásáért.

1683-ban Bulgária északnyugati területén felkelés tört ki, amelyet törökellenes katolikusok vezettek. A lázadást leverték, de a felkelők egy csoportja a Magyar Királyság területére menekült, Torontál és Krassó-Szörény vármegyékbe. Ugyanakkor például Dunyov, akiről az imént beszéltünk, méltatlanul elfeledett alak. Nehezen sikerült elérnem, hogy Csiprovciban szobrot állítsunk neki. Sokáig gyözködtem a polgármestert: kicsit a gombhoz igazítottuk a kabátot, mert a szobrot magyar állami támogatással állítottuk, ők pedig ehhez az eseményhez időzítve rendezték a környezetét, így a szobor új teret alakított ki magának körül.

A főbb törekvéseim közé tartozott a Nagy László-emlékszobor is, amely Szófiában áll. Az elképzelésem az volt, hogy méltó környezetben kapjon helyet, rendezze a teret, és legyen jelen az ország életében. Végül ott talált otthonra, ahol az intézetünk áll. A bürokrácia legyőzött minket. Mi viszont a „kicsit bent, kicsit kint” megoldást választva az épület kirkatában helyeztük el az alkotást. Az üvegfalat el lehet tolni, amikor koszorúzzuk. A mellszobor Georgi Csapkanov, Szófia legnevesebb szobrászának munkája, aki a rendszerváltás után Szent Szófia alakját is megformázta. Egyébként több bolgár származású magyar közéleti személyiség van, mint hinnék. Dobroszláv Lajos, a jeles akvarellfestő, akinek a képe itt lóg a falamon, szintén bolgár származású volt.

– Nagy Lászlónak emlékháza is van a Balkánon, igaz?

– Igen, a költőt Szmoljan városa előbb díszpolgárává avatta, majd a halála után emlékházat alakított ki neki. Ennek június 18-án lesz az újraavatása. (A beszélgetés június elején készült – a szerk.) Szívügyem volt, hogy felújítsuk az épületet, s ez az utódom révén meg is valósult. Ugyanazt a szobrot, amelyet Szófiában helyeztünk el, a dél-bulgáriai Rodopében is felavattuk. Nagy László számtalan bolgár népdalt fordított, sokszor megfordult Bulgáriában.

– Mennyire vannak jelen a jeles magyar személyiségek a bolgár kultúrában? Mond-e bármit Nagy László vagy Petőfi Sándor neve az átlag bolgárnak?

– Több tanulmányt írtam a bolgár-magyar kapcsolatokról. Bátran állíthatom, hogy a művelt közönség körében – de nevezük ezt inkább az általános műveltséggel rendelkezők körének – tudják, ki Petőfi vagy Kossuth. A költő már csak azért is benne él a bolgár köztudatban, mert igen korán, nem sokkal a halála után fordított tőle a bolgár irodalom egyik

klasszikusa, Ivan Vazov. Nem mindegy, kit, mikor és hogyan fordítanak. Kétségtelen, hogy Bulgáriában már a XIX. század végén fölfedezték Petőfit. Ismerése szempontjából az is sokat számít, hogy jeles bolgár szerzők párhuzamot véltek felfedezni a nagy bolgár költő, Hriszto Botev és Petőfi között. Való igaz: mindketten a szabadság és a szerelem költői, akik a nép idegen uralom alóli felszabadításáért küzdöttek, és a költészet megújítói voltak. Fiatalon, szinte ugyanabban az életkorban haltak meg: az egyik a török, a másik az osztrák uralom ellen harcolva esett el. Bulgáriában egyébként *Az örült* az a nagy Petőfi-vers, amely Vazov fordításában népszerűvé vált. A magyarok alig ismerik, az iskolákban sem tanítják. Pedig modern vers. Egy forradalmár monológja, aki fel akarja robbantani a világot. Bulgáriában 1969-től mindmáig évente országos szavalóverseny rendeznek. Ezt a hagyományt továbbvittük a Magyar Kulturális Intézettel. Eredménnyel. Az Örkény István-centenárium alkalmából rendezett vers- és prózamondó versenyt hivatásos előadó kategóriában a csodaszép színésznő, Mariella *Sztancseva* nyerte meg a magyar író műveiből összeállított monodramájával. Később Magyarországon is fellépett ezzel az előadásával.

– Számtalan magyar szerzőnek, köztük Oravecz Imrének és Ferdinandy Györgynek is segített kiadni a kötetét Bulgáriában. Kik azok az íróink, akiknek népszerűsítését a legnagyobb eredménynek tartja?

– Bulgáriában régóta megrendezik a téli könyv vásárt, amire minden alkalommal díszvendéget is hívnak. Az volt az ambíció, hogy futtassuk fel a magyar irodalmat Bulgáriában. Amikor 2012-ben először vettünk részt az eseményen, Kínával versenyeztünk. Bár tény, hogy a kínaiak akár az egész könyves rendezvényt zsebből meg tudták volna venni, végül mi lettünk a díszvendégek, és nem ők. Nem magamnak tulajdonítom ezt az érdemet, de örülök, hogy hozzájárulhattam a sikerhez. *Navracics* Tibor akkori miniszterelnök-helyettes is kiutazott a rendezvényre, és az ügy államközi kulturális kapcsolattá vált. Kortárs írókat is kiadtunk, többek között Oravecz Imrét és *Kukorelly* Endrét. Egyébként *Kukorelly*nek és *Ferdinandy*nak – másokhoz hasonlóan – nem csak könyve jelent meg; a bemutatóra is eljöttek. Akkor még létezett a Balassi Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) műfordítói támogatása. Sajnos idén senki nem kapott támogatást, Demeter Szilárd, a PIM új főigazgatója elképzelését pedig nem ismerem. Akkoriban azonban, amikor kint voltam, 2012-ben a kultúrdiplomácia sikerességének köszönhetően huszonnégy, magyar szerző által jegyzett, illetve magyar tematikájú könyv jelent meg. Oroszországban és Franciaországban sem adtak ki ennyi magyar kötetet egy év alatt. *Batsányi* óta tudjuk, hogy vigyázó szemeinket Párizsra kell vetnünk, de Ablonczy Balázs kollégám is elmondta, hogy a franciákat bizony jobban érdekelt egy régi gyarmatukkal, Laossal foglalkozó plakátkiállítás,

mint az, hogy mit csinál az ottani magyar intézet. Bulgáriában viszont a 2000-es évektől vitathatatlan kulturális nagyhatalom volt Magyarország.

1994 körül az MSZP–SZDSZ-kormány döntése lényegtelen és megszüntetésre szánt intézménynek ítélte a szófiai és a kairói magyar intézetet. Akkoriban nyílt viszont a New York-i és a londoni intézet, ha nem tévedek. A lényeg azonban az, hogy végül sikerült mentenünk a menthetőt, ami jórészt annak köszönhető, hogy élveztük *Göncz* Árpád köztársasági elnök bizalmát. A Bolgár Országos Önkormányzat elnökeként, 1995-ben együtt utaztam vele Bulgáriába. *Arató* György, az intézet akkori igazgatója segítségével a bolgár szellemi élet jelesei megismerkedhettek köztársasági elnökünkkel. Egyébként *Göncz*nek kötete is jelent meg kint, a *Sarusok* című kisregénye. Mindenesetre a látogatás alkalmával megtudta: a pártállami rendszerben Bulgáriában a magyar kultúra számított nyugatinak. A rendszerváltozás idején a reprivatizációval sem változott ez a helyzet. Az intézetet sokan ismerték, már csak azért is, mert jó kávét egyedül ott lehetett kapni. Az igazgatóságom idején jeles bolgár képzőművészeknek, íróknak is szerveztünk eseményeket. Nem kizárólag azoknak az alkotóknak, akiknek volt magyar kapcsolatuk. A befogadási szándék volt a koncepcióm lényege.

– 2015 után miért nem folytatta a szófiai Magyar Kulturális Intézet vezetését?

– A külképviseleti dolgozókra vonatkozó, akkor hatályban lévő jogszabályok négy évben határozták meg a mandátum idejét. Ezt egy évvel lehetett volna hosszabbítani. Az életemben minden késve jött, az intézet élére is hatvanhét évesen kerültem. Részben a családom miatt nem kértem hosszabbítást. Örülök, hogy az utódom folytatta a koncepciómat; az elmúlt években többször visszajártam. A távozásom erőt és időt adott ahhoz, hogy megírjam *A hétköznapi eredményekről* című munkámat a holokausztról. *Ferdinandy* György szépíró volt az egyik méltatója, amikor a

Pesti Vigadóban bemutattuk a Napkút Kiadó gondozásában, három nyelven – magyarul, bolgárul és angolul – megjelent munkámat. Ebben a magyartól eltérő szemszögből néztem a zsidómentés narratíváját. Kettős identitásom miatt az egyik felem azért büszke, mert 1943-ban a bolgárok megmentették zsidó honfitársaikat, a másik felem pedig azért, mert 1956-ban a magyarok bizonyították, hogy egy kis létszámú nemzet is képes szembenenni a nagyhatalmakkal. A könyvemben azt a kérdést járom körül, miért nem volt a második világháború alatt hétköznapi antiszemitizmus a bolgárok körében, amikor ez szerte Európában jellemző volt. Máskülönből érthetetlen lenne, ott miért nem következett be olyan katasztrófa, mint Magyarországon.

– És mire jutott?

– Nehéz egyetlen gondolatban összefoglalni a sokévi kutatásom eredményeit, de lényegében az öt-száz éves török elnyomással magyarázom. Ha volt bármi előnye, az kétségkívül az volt, hogy a bolgárok között ismeretlennek számított az antiszemitizmus, hiszen akkoriban, aki nem volt muszlim, azt automatikusan gyaurnak tekintették. Bulgáriában a törökök kiirtották az arisztokráciát. A zsidó hitűek nem különböztek másoktól, a keresztényekkel együtt szenvedtek a török elnyomás alatt. Mellesleg a török hódoltság után a fejlődésben a nulláról indult az a társadalom, ahol az agrárviszonyok felbomlásával csak a gazdasági tényezők számítottak. Érdekes, *A velencei kalmár* Shylockja nem zsidó Bulgáriában, hanem bolgár. Ott a zsidók soha nem kerültek szembe a többségi társadalom érzelmi világával. Erre példa az is, hogy a szófiai bolgár metropolita bújtatta a második világháború alatt a szófiai főrabbit. 1943. március 9-én el akarták indítani azokat a szerelvényeket, amelyekre felterelték a zsidókat. A későbbi pátriárka, az akkori plovdivi metropolita odament, és az emberek előtt azt mondta, maga is felszáll a vonatra. Olyan tekintélye volt az Egyháznak, hogy a katonák és a csendőrök megkövültek, és egyetlen ujjal sem nyúltak hozzá. A cár, *III. Borisz* szintén rengeteg segítséget nyújtott a diplomáciai tevékenységével. Sajnos az átlagemberek körében máig nem teljesen feldolgozott a holokauszt témaköre, nem látnak túl az áldozatok és a gazemberek dichotómián, pedig a helyzet ennél bonyolultabb. Hála Istennek, tavaly is volt egy konferencia, ahova elküldtem egy, a szemléletmódomat tükröző anyagot. Mellesleg máig talán csak egyetlen recenzió jelent meg a könyvemről. Pedig igazán mondhatnák, hogy a szerzőnek nincs igaza. Már ha nincsen.

– Akad még történeti vagy szociográfiai kötetterve?

– *Új idők bolgárai* címmel 2001-ben írtam egy szociológiai kötetet; megalapozott munkának tartom. Azután szépirodalmat írtam, regényt és elbeszélés-kötetet, majd irodalomkritikákat, visszaemlékezéseket, verseket, prózákat vegyesen. Ezeket követte a zsidómentésről szóló történelmi munkám, majd

a *Fischer Ármin reggelije* című, tavaly decemberben megjelent novelláskötet, amely személyes, családi történeteken keresztül beszél alapvetően az 1940-es évekről. Ez utóbbi könyvem nem a fantázia szüleménye, a benne szereplő történeteket valós események ihlették. Néhánynak az elszenvédője voltam, a többit szüleimtől vagy az ismerőseimtől tudom, de a szereplőket egytől egyig ismertem. Június közepén, az Ünnepi Könyvhét előtti napokban *Az alkony harmatcseppjei* címmel jelent meg új könyvem.

– Mit érdemes tudni az új kötetéről, amely elbeszélések-ből és esszékből összegyűrt rövid szövegeket vonultat fel?

– A könyvet magyarul írtam, mégis Bulgáriában jelent meg először; áprilisban, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválra hoztak is nekem egy ajándék-példányt. A kiadómnak, a Literatúren Forum igazgatójának tréfásan azt mondtam, lehetne a kötet címe az Öregember izzadságcseppjei. Marin *Georgiev*, a kiadó adta a végleges, poétikusabb címet. Ott valamivel vastagabb kiadásban érhető el a könyv, mert a bolgár kötetbe felvettem néhány novellát is, amelyet a magyar olvasó már ismerhet. A magyar nyelvű kötetet június 11-én, a Benczúr Házban mutattuk be. Alapvetően rövidprózákat tartalmaz: hetvenkilenc írást, bár eredetileg hetvenötöt terveztem, annyit, ahány éves vagyok. Filozofálgatás életről, politikáról, a mindennapokról... Most egy szabálytalan bolgár-magyar szakácskönyvön dolgozom. Az előszava már megvan, az is valami.

– Az alkony harmatcseppjeiben kivesézi a magyar belpolitikát is?

– Írok benne a bolgár, a magyar és az európai politikáról is. Benne élünk, európaiak vagyunk, óhatatlanul akadnak jelenségek, amelyek tollhegyre kíváncsoznak. Odaadtam a kéziratot fiatal szerkesztőmnek, *Nánássy Viktóriának*, hogy nézze meg, van-e benne olyan rész, ami nem az irodalom magasztos világába kíváncsozó. Szerencsére egyetértünk a kardinális kérdésekben, elvégre szerintem fontos, hogy az író is elmondja a véleményét. A másfajta szempont soha nem hátrány.

– A készülő új könyvére visszatérve: tud főzni?

– Az édesanyám és a feleségem is vegyes konyhát vitt, de jobban le tudom írni az ételeket, mint ahogyan elkészíteném őket. Időközben írtam rövidprózát is, szóval a harmatcseppek még valami nagyobb – esetleg újabb kötetté – állhatnak össze.

– 2001-ben, mintegy fél évvel a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnöki tisztségéből való távozása után egy villáminterjúban ezt nyilatkozta: „Vagyok, ami voltam mindig is: szociológus, kisebbségi szakember és mindhalálig nemzetiségi.” Ma miként tekint önmagára?

– Jó a kérdés, el is gondolkodtat. Mégis, azt kell mondanom: ma is nagyjából ugyanúgy látom magam. De most már belevenném a képbe az irodalmat is. Nagyjából eszmélésem óta az érdeklődési köröm-

– A 80-as években a bolgár ortodox egyház a diaszpórában élők pasztorációja érdekében Budapestre tette a közép-nyugat-európai egyházkerület központját. Hogy miért a magyar fővárosba? Azért, mert egyházi kíváncságnak, hogy a metropolita csak ott székelhet, ahol bolgár templom is van. Nálunk pedig 1931-ben, saját adományai révén, a városvezetés által a Vágóhíd utcában biztosított telken templomot építettek a bolgár hívek. Szóval, ennek a több országot lefedő egyházi területnek lett a vezetője a Pajzs utcába költözött Szimeon metropolita, aki igyekezett segíteni a cár visszatérését. A magyar meghívás a bol-

gár visszatérés lakmuspapírja volt, egyfajta komoly teszt. 1991-ben, közvetlenül a rendszerváltás után a Magyarországi Bolgárok Egyesületének frissen kinevezett ügyvezető elnöke voltam, és az egyesület sem tudta, mitévő legyen. Aztán úgy voltunk vele, a hajdani cár szabad állampolgár, így a dolgok elébe álltunk. *Jeszenszky Géza* akkori külügyminiszter véleményét is kikértem, de sem ellene, sem mellette nem volt. Bulgáriában a jobb- és a baloldal is a cár ellen foglalt állást, próbálták megakadályozni, hogy köztársasági elnök lehessen. Végül négy napig vendégül láttuk őt Budapesten. Az Atrium Hotelben szállt meg, de nem a hazai bolgárok fizették a számlát. A magyar kormány részéről csak a honvédelmi bizottság vezetője, egy akkor fiatal kisgazda fogadta őt az Országházban. Az akkori IX. kerületi rendőrfőkapitányt, *Gémesi István* barátomat pedig egyszer csak megkérdeztem: szeretne-e a feleséged a cári házaspárral együtt vacsorázni. Ez nem kérdés, csak az, hogy milyen ruhát kell felvenni, felelte. Vállalkozók kibérelték a *Táncsics* rendezvényhajót, megmutattunk a volt uralkodónak néhány nevezetességet, a követségre is ellátogatott, szóval megadtuk a módját. A Százéves étterembe is elkísértük *II. Szimeon* excárt és *Margarita* asszonyt, a hitvesét, valamint a metropolitát. Amikor a pincér először a főpapnak nyújtotta át az étlapot, az rögvést a „cár őfelsége” elé tette. A pincérek pedig csak néztek, hogy mégis miről beszélünk. Szerdán és pénteken az ortodoxok böjtölnek, így, péntek lévén, a metropolita halat evett, és jólneveltségből mi is, de a cár vadhúst kért. Csak akkor kapott észbe, amikor már megrendelte az ételt. Aztán a metropolita rendezte a dolgot: a cár szava törvény, közölte.

höz tartozik a szépirodalom. Nemrég volt a hatvanadik általános iskolai találkozó, ott is felelevenítették, hogy jó fogalmazásokat írtam. Próbálkoztam verseléssel is, de az nem az én műfajom. Ötvenéves műfordítói pályafutás áll mögöttem, hiszen 1969-ben jelent meg *A bolgár irodalom kistükre Juhász Péter és Karig Sára* szerkesztésében. Az antológia *Cirilltől és Metódtól* napjainkig vonultatja fel a bolgár irodalmat. Fiatalként akkor azt a feladatot kaptam, hogy középkori szövegeket fordítsak a kötetbe. *Vekerdi József* nyelvész, a szanszkrit irodalom professzora javasolta, hogy a Bibliát olvassam, ne álrégieskedő szavakkal próbáljak hiteles lenni. Nagy segítségemre volt ez az útmutatás a három óbolgár szöveg áültetésekor.

A kulturális intézetben is szívügyem volt az irodalom, sok író látunk vendégül. Sőt, igyekszem tenni azért is, hogy minél többen tudják meg, nem csak Nagy László, hanem *Faludy György* is fordított bolgárból. Ezt még *Szöcs Géza* államtitkár, a nagy *Faludy*-barát is tőlem tudta meg.

A rendszerváltás után részt vettem a kisebbségi életben, megalapítottam a *Haemus* című bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóiratot. A saját írói munkásságom kibontására viszont több mint ötven évet vártam. Benne vagyok a magyar és a bolgár irodalmi életben is. Egy, a futballból vett hasonlattal írtam is arról, hogy sok az idegenlégiós mindkét csapatban. Sem a közönség tagja, sem csatár, sem bíró nem vagyok, hanem partjelző. Nem is bánom, elvégre majd megítélnék mások: a partjelzőt nem szokták szidni, csak a bírót.

– *Negyedszázada vendégül látta hazánkban II. Szimeon volt bolgár cárt, a későbbi kétszeres bolgár miniszterelnököt. Miként keresztelték egymás útjait?*

Aztán a metropolita rendezte a dolgot: a cár szava törvény, közölte.

Mészáros Márton
(*Mértékadó*, 2019. július 22-28.)

Hatvanéves a német nemzetiségi oktatás Gyulán

Megnyitották a jubileumi évet az Implom József Általános Iskolában

Ünnepi nyitórendezvény helyszíne volt október 3-án a Gyulai Implom József Általános Iskola, amely az idei tanévben ünnepli a német nemzetiségi nyelvoktatás bevezetésének 60. évfordulóját. A jeles esemény előtt egész tanévre kiterjedő programsorozattal tiszteleg az intézmény.

A magyar és a magyarországi németek himnuszának elhangzása után az egybegyűlteket Ritter Imre köszöntötte német és magyar nyelven. A nemzetiségi országgyűlési képviselő kiemelte: annak idején, amikor elindult a német nemzetiségi oktatás, hétéves volt, így nagyon örül, hogy részt vehet a hatvanadik évfordulón. Hozzátette: örül annak is, hogy a német nemzetiségű gyermekeknek lehetőségük van arra, hogy nemzetiségi oktatásban részesüljenek. Felidézte, hogy az iskola névadója öt nyelven beszélt, majd megjegyezte, számunkra is az a legfőbb cél, hogy intézményrendszerükben a gyermekek a magyar mellett a németet is megtanulják, sőt egy harmadik idegen nyelvet is elsajátítsanak. Úgy vélte, ez szükséges ahhoz, hogy az élet bármely területén bármikor és bárhol megállják a helyüket. A német nemzetiségi képviselők ehhez kiváló feltételeket igyekeznek teremteni: a nemzetiségi pedagógusokat pótlékkal támogatják, a pedagógushallgatókat ösztöndíjjal – nyomatékosította az országgyűlési képviselő.

Kónya István, Gyula város alpolgármestere üdvözlő szavaiban rámutatott: azokban az években, amikor elindult a nemzetiségi oktatás, még nem létezett demokrácia Magyarországon. A kezdeményezők ezért olyasvalamit szerettek volna megalapozni, amely jövőképet biztosít az iskolának. Bátor emberek voltak ők, akik úgy gondolták, ha az orosz mellett a német nyelvvel, a német kultúrával, nemzetiségi hagyományokkal is megismertetik a diákokat, kinyitják előttük a nyugati világot. Kiemelte, hogy az ősök előtt ezért kellőképpen tisztelegni kell ezen az évfordulón.

A Gyulai Tankerületi Központ tankerületi igazgatója, Teleki-Szávai Krisztina azokat a sétákat idézte fel, amelyeket tíz év előtt Czeplédi Imre múzeumigazgató vezetett Németvároson. Az estébe nyúló alkalmakkor nemcsak a messze földön híres hajdani sváb iparosok portáit tekintették meg, hanem nemzeti himnuszunk zeneszerzője, Erkel Ferenc szülőházát is útba ejtették.

Teleki-Szávai Krisztina a Gyulai Implom József Általános Iskolában nemzedékek óta folyó oktató-nevelő tevékenységet is értékelte, végül megköszönte Gyula Város Német Nemzetiségi Önkormányzatának, a családoknak, Kertes Gabriella iskolaigazgató-

Rusznay Csaba felvételei

nak, a tantestületnek, hogy tisztelik a múltat, értik a jelent, és együtt munkálkodnak a jövőért.

Mittag Mónika, Gyula Város Német Nemzetiségi Önkormányzatának elnöke kifejtette: büszkeséggel tölti el, hogy a második világháború utáni deportálásokat követően az 1959/60-as tanévtől elindulhatott Gyula városában a német nemzetiségű oktatás. Mint mondta, a gyulai németeknek ma is saját intézményeik adják a reményt és a bizakodást a jövőben. A német nemzetiségi önkormányzat ezért fontosnak tartja, hogy a német nemzetiségű gyermekek a legjobb képzésben részesülhessenek, és azt is, hogy a családokba visszatérjen a német nyelv használata, a hagyományok megélése.

Az ünnepség az iskola 3.a osztályának zenés-táncos műsorával és a születési torta elfogyasztásával folytatódott. A konferenciateremben iskolatörténeti előadást hallgathattak meg az érdeklődők. Német nyelvű verset Nagy Levente Noel (7.a oszt.) és Belezni Klára (8.a oszt.) mondott a megnyitó köszönségének.

(Gyulai Hírlap)

A magyarországi szlovákok története a betelepüléstől a polgári fejlődésig

A Felvidék története XVI-XVII. századi rajza

A szlovákságot a XVII-XVIII. század fordulóján kibontakozott magyarányú dél-délkeleti irányú vándorlás sodorta magával. A török kiűzését követően, az akkori Magyarország elnéptelenedett középső és déli részén telepedtek le. A Felvidékről kiindult szlovák telepések észak felől haladva a Dél-Alföld felé, szétszóródva, több kisebb-nagyobb nyelvi szigetet alkotva telepedtek le. A mai Szlovákia területéről az Alföldre induló szlovák jobbágyság zömét már a XVI. század második felének háborús eseményei kiszakították szülőföldjükről, eredeti lakóhelyükről. A tömeges Alföldre vándorlás történelmi gyökerei ezért e századra nyúlnak vissza.

A jobbágylakosság vagy a királyi Magyarország belseje felé vagy a szomszéd országokba, tartományokba (Ausztria, Morva-vidék, Lengyelország, vagy a Török Birodalom területére) menekült a kettős adózású területekről. Amíg itt, az úgynevezett Hódoltságban folyton csökkent a lélekszám a háborúk, a járványok, az elhurcolás vagy elvándorlás nyomán, addig Észak-, Közép- és Nyugat-Szlovákia egyes területein, ahol kedvező volt a természetes népszaporulat, illetve jelentősebb számban összpontosult a lakosság, a relatív túlnépesedés jelei mutatkoztak. A XVI. század végén és a XVII. század elején innen költözött a török-magyar határvidék lakatlan területeire az új telepések elszánt csoportja.

A Morva-tartományban menedéket keresők dolgát megkönnyítette az a tény, hogy jó néhány magyar főúri család szerzett birtokot odaát (pl. a Nyári, Szapolyai, Thurzó, Podmaniczky és más földesúri família). A létbizonytalanság, a megnövekedett feudális terhek miatt gyakran szöktek a jobbágyság főleg Nyitra és Trencsén, de délebbi megyékből is, Kelet-Morva területre a jobb megélhetés reményében. A Nyitra megyei menekülők főleg a vármegye déli részéről a portyázóknak, a hadak vonulásának leginkább kitett helyekről menekültek el. Lehangelő képet nyújtott a többi, a Felvidék déli és középső részén elterülő vármegye az összeírások tükrében. Hont megyében 1542-ben 2278 porta, 1545-ben 2023, 1616-ban már csak 412, 1648-ban 158, 1683-ban pedig mindössze 135 adózó porta került összeírásra. Nógrádban 1647-ben 249 10/16, 1696-ban 25 11/16 portát írtak össze. Bars megyében, ahol a töröknek adózó portákat is összeírták, 1610-ben 576 1/2, 1626-ban 146

szabad és 131 1/2 hódolt, 1636-ban pedig már csak 176 1/2 hódolt portát írhattak össze. A legtöbb jobbágy az ismétlődő harcok, portyák elől menekülve hagyta el telkét, gyakran már azért, hogy pusztta életét mentse. Eleinte csak szétfutottak, s a harcok elültével visszatértek. Később a szaporodó hadjáratok nyomán a lakosság véglegesen elhagyta faluját. A Gömör megyei murányi uradalom 1559-ben készült adóösszeírása szomorú mementója a török „szomszédságnak”. A török jelenléte ekkorra már Gömör megye északi részén is állandósult, ami a murányi uradalom pusztítását jelentette. A nekik hódolt Nyizsná faluban például 1559-ben csak 4 jobbágycsaládot írtak össze a korábbi 45-tel szemben. A szintén hódolt Dlhá Lukán 1559-re 5 maradt a korábban nyilvántartott 26 jobbágycsaládból. Jolsva és Sivette lakói a töröktől való féltükben odahagyták földjeiket. A Gömör megyei Wesselényi-birtokon 1651/1652-ben összeírták a „szökött és az háborúságban elbujdosott jobbágyság”-at. Eszerint a jobbágyság útja északnyugat (Gyetva – Zólyom megye), kelet-délkelet (Abaúj, Borsod, Zemplén, Heves megye), illetve dél (Nógrád, illetve a mai Hajdú-Bihar megye) felé vezetett. Voltak, akik megyén belül a hegyekben húzódtak meg. A fent említett szökevény jobbágyság a Wesselényi-féle összeesküvést követő birtokelkobzások, illetve a XVII. századvégi felvidéki birtokok bérbeadása következményeként hagyták el földjüket, házukat. Az új földesúr, aki nem lévén rendszerint végleges birtokos, félretéve az addigi megállapodásokat, új, megemelt adó- és robottételekkel igyekezett minél rövidebb idő alatt a legtöbb hasznot beszédni jobbágyságaitól.

Egy e század második feléből származó összeírás rögzítette a török befolyás, a hódoltság nagyságát, északi határát Zólyom vármegyében, melynek középső kerületeinek zöme (a zólyomi és dobronyai kerület 85%-a, a véglesi kerület 100%-a) hódolt a töröknek, míg az északabbra fekvő besztercebányai kerületből csak néhány település. A behódolni nem akaró falvakat elretentő példaként végigdúlták a portyázó törökök. *Pápezs Mihály, Bars vármegye szolgabírája egy ilyen büntető portya szomorú mérlegét vonja meg 1637-ben: „...Bossányi Mihály Uram, s az több Bossányi familia falujából, Nagy Ugróczról négy embert; Kolicsnáról hét embert vittek el, s az csorda pásztort levágták. Az Elephanti Szent János Barátok falujából Velika Polliaról vittek el tizennyolc embert.*

A szerző, Gombos János a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének tudományos munkatársa volt, 1981-ben szerzett diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem-szlovák szakból. „A dél-alföldi szlovákság története a források tükrében” címmel egy öt kötetesre tervezett – a XVIII. századtól a rendszerváltásig tartó – forráskiadványon dolgozott. 11 éve hunyt el.

Az Esztergányi Érsek ő Nagysága falujából Beczencserről kilenc embert és tizediket által lőtték. Az Esztergányi káptalan falujából Orowniczáról vittek el huszonegy embert.” A háborús pusztítás nyomai fellelhetők a Felvidék nyugati megyéiben is. Erről árulkodik a Forgách család Nyitra megyei birtokainak 1680. évi összeírása is. E szerint „Kaplaton eleintén volt jobbágy 20, sellér 20; mastan pedig kik lovakkal szolgálnak, freten vágnak.” A jobbágylakosság sanyargatásában, ha lehet, a későbbi „felszabadítók”, a német és idegen zsoldosok még jobban kivették részüket, mint a török, ami némileg magyarázza az említett gömörieknek a török területre való szökését. Bezegh György tiszttartónak Zólyomban, 1680 augusztusában kelt levelében, amelyet földesurának, Koháry Istvánnak írt, a „felszabadítókkal” kapcsolatos félelem és aggodás fogalmazódik meg: „...nem tudok mit tennem az Németek miatt, egy fertály óráigh való nyugodalman nincs reánk jüne Karaffa is magha Regimentivel a kiknek magok visellését meg fogja az szegénységét emlegetni, Radovánban vagyon még Isten tudgya csak mit akarnál: és melly fölé mennék...”

A török kiűzését követően, 1720-ban készült Árva megyei összeírásban még nyomát lelhetjük az etnikumok keveredésének egy településen belül. Alsó Kubinban például a Sztraka családnév viselője szlovák, a Lupulari román, a Jancsi pedig magyar eredetet sejtet. A földesurak azoktól a jobbágyaiktól, akiktől valamilyen oknál fogva nem remélhettek adót, illetve robotteljesítést, ugyanúgy ajándékot vártak el (bárányt, juhsajtot stb.), mint a valachoktól. Ezzel saját maguk is elősegítették a keveredést „valach” és „nem valach” között. A XVI-XVII. század fordulójára a „ius valachale”-ra alapozott letelepedési hullám elülőben volt. Ebben a korszakban főleg a menekülő szlovák és részben az ukrán-ruszin, illetve lengyel népesség települt valachjogú falvakba. Miután ezen települések jobbágylakosainak száma megnőtt, ugyanakkor a legelőterület nem növekedett, ezért a helyi lakosság fő megélhetési forrása lassan nem az állattenyésztés, hanem a földművelés lett. A váltás fokozatosan ment végbe. Az egyes faluközösségek a XVII. században az állattenyésztés mellett erdőt irtottak, hegyi legelőt törtek fel, és az irtványföldön földművelésbe fogtak, kihasználva a lehetőséget, amit a frissen feltört föld néhány évi adómentessége, valamint a földesúrtól való lazább függés jelentett. A tizedmentesség megnövelte a leteleplők vállalkozó kedvét. Közülük sokan vágóállat-tenyésztésbe, majd kereskedésbe fogtak, hogy a szerzett pénzt megforgassák. Az irtványtelepülések eleinte csak átmeneti szállások voltak, és az a szándék hívta őket életre, hogy az anyatelepülés lakói minél jobban kihasználhassák a félreeső irtványföldet. Közép- és Nyugat-Szlovákia hegyvidéki területein – némileg az alföldi tanyákhoz hasonlóan – átmeneti hajlékok és gazdasági épületek emelkedtek. Tulajdonosaik együtt laktak ott igavonó állataikkal a mezei munkák idején. Velük művelték földjeiket és legeltették őket a környező erdőkben, irtásokon. Irtványtelepülések hosszú láncolata jött létre ily módon Közép- és Nyugat-Szlovákiában, rátelepülve a valachok irtványföldjeire. Az irtványföldes kolonizáció résztvevői Nyugat- és Közép-Szlovákiában első-

szorban a helybeli, illetve a Felső-Vág mente és Garamente lakói, valamint kisebb mértékben azon szökevények csoportja, akik ide menekültek Nyitra és Zólyom megye déli területeiről. Az idő múlásával, ahogy az alföldi tanyák esetében is történt, az időszakos irtványtelepülések állandó gazdaságok alapjaivá váltak. Az irtványföldek tartós megülésére olyan külső körülmények is serkentették a megteleplődőket, mint amilyen az anyatelepülések túlnépesedése, a földek alacsony termőképessége, a hadak vonulása, a járványok stb. A XVII. és XVIII. század folyamán a Felvidéken az irtványtelepüléseknek számos jellegzetes területe alakult ki. Szlovákia nyugati részének irtványos területei a Fehér-Kárpátokban terültek el, magukban foglalva a miavai hegyvidéket, valamint a Kis- és Fehér-Kárpátok előhegyeit. A közép-szlovákiai irtványtelepülés-terület a Tribecs, az Inovec és a Vtácsnik hegyvidék hegyein, a Bars megyei Új Bánya, Aranyos Marót, Oszlány és Zsarnóca települések által határolt területen feküdt. A gyetvai „irtványos föld” a XVII. század második felében kezdett benépesülni. Területe a Hont megyei Korponától a Zólyom megyei Tót-Pelsőcön és Gyetván keresztül a Szlovák-Érchegység nyugati részéig, a Gömör és Zólyom vármegye határvidékéig terjedt ki. A valach- és az irtványtelepülések kedvező jogállásának (szlovákul ‚lehota’) emléke maradt fenn ezen a területen, Közép-Szlovákia középső, északi, valamint Nyugat-Szlovákia északnyugati részét magába foglaló országrészben keletkezett olyan települések nevében, mint Petri-Lehota, Cserni Lehota, Cselko-Lehota, Plébáni-Lehota stb. Jogi terminusként is fennmaradt a szó a XVIII. század első felének adóösszeírásaiban, ahol az adózó jogállását, illetve „lehotájának”, adókedvezményének idejét is feltüntetik.

A körülményekhez való alkalmazkodás újabb lehetőségét a nagycsalád intézménye hordozta magában. Ennek kebelén belül a megnövsülő jobbágyfiak gyakran választják az „egy kenyérre állás” kínálta előnyöket. Nem vesznek fel új telket, bár lehetne rá mód, hanem apjukkal, testvéreikkel, nagyszüleikkel közös háztartásban élnek, s csak egy porta után fizetnek közösen adót. Az adott telken együtt élt több nemzedék együttes erővel könnyebben teljesítette a telek után járó adót és robotkötelezettséget. Amíg a család munkabíró tagjainak egyik része földet művelt, addig a másik rész egyéb jövedelemforrás után nézhetett. A nagycsaládból váltak ki és oda tértek vissza a megélhetésüket idénymunkával keresők is.

A XVII. századtól kezdve az „egy kenyérre állás” a földesúrnak járó adó és egyéb szolgáltatások kikezülésének egyfajta módszerévé vált, de gyakran választották a jobbágyok a szökést is, hogy reménytelen helyzetükben szabadulhassanak. A jobbágyszökések, a nagyarányú migrációk szinte megszakítás nélküli folyamata a XVI. század második felétől vette kezdetét. A szökések ekkor indult első, kezdeti szakaszától a török kor végéig – mivel a három részre szakadt országban nem volt erő, amely megvédhette volna a parasztot – az állandó fegyveres zaklatások elől mind északabbra, előbb Zólyom, majd Liptó, Árva, Túróc

és Trencsén vármegyékben, valamint Lengyelországban, északnyugaton a Morva tartományban, valamint kelet-északkeleten a Partiumban, illetve Erdélyben kerestek menedéket. A jobbágyság 1514, a Dózsa-féle parasztfelkelés óta jogállása, helyzete javítására először jutott komolyabb lehetőséghez az elvándorlással. A helyzetet ehhez paradox módon a török hódítás, a háborúk teremtették meg. A menekülő, „urát veszített” jobbágy félreeső irtványterületen vagy nagyobb város falai között keresett menedéket, ahol származása, eredeti jogállása elhomályosulván, az évtizedek múlásával szabadmenetelűvé vált. Minél messzebb sikerült a jobbágnak eredeti földesurától eltávolodnia időben és térben, annál inkább sikerülhetett neki ellepleznie korábbi jogállását, származását. A XVIII. század második felére a szökések nyomán olyannyira összekeveredett a lakosság, hogy a török kiűzését követően készült Árva, illetve Liptó megyei összeírásokban egy adott településen számos vidékről összefutott és több nemzetiségű jövevényt találunk. Az árvai Pekelnyíken például együtt élt a magyar *Otromba* Ádám a szlovák *Ondrasovy* Tamással, *Szlis* Pállal és *Borovka* Ádámmal. Vazsecben (Liptó) is így volt ez, ahol a magyar *Ferenc* Mihály mellett olyan nevéek is laktak, mint *Rusznák* Fedor (valószínűleg, ruszin származású), *Polyák* Mátyás (minden bizonnyal lengyel), *Vychodnian* András (feltételezhetően Kelet-Szlovákiából) és *Oravec* András árvai származású. A menekülő jobbágyok az új helyen idegen nyelvű, illetve nyelvjárású területen többségében csak addig maradtak, amíg lehetőség nem nyílt a visszatérésre. Ez azonban gyakorta csak több emberöltő múltán jött el. A jövevény esetében, aki más nyelvjárásban, (gyakran) más nyelven beszélt, másképpen öltözött, mások voltak a szokásai, mint környezetének, az őslakosok megkülönböztetésül, mintegy jövevény voltát hangsúlyozva, új nevet ragasztottak a meglévő mellé. Mindezen külső-belső jegyek, a származási hely, röviden a másság szülték az olyan családneveket az említett megyékben, mint a *Gyermek*, *Vdovec* (özvegy), *Perlik* (Gyöngyöcske), *Ogurek* (Uborka), *Chochlács* (Bóbitás, Kontyos), *Lokcsan* (Lokcsai), *Maskara*, *Supala* (Vándor, Csavargó), valamint a *Mestyán* (Polgár, Városlakó). Az új családnév, amely később kiszorította az eredetit, gyakorta helynévből, nevezetesen annak a településnek a nevéből született, ahonnan a viselője északra szökött a létbizonytalanság elől. A Felvidék északi megyéi: Árva, Liptó a XVII. század második felére túlnépesedtek. A sovány, kevéske művelt föld nem volt képes eltartani a megnövekedett lélekszámot. A föld népe a távol eső hegyvidéki, erdős területen újabb irtványföldeket fogott művelés alá, illetve a nagyobb településekbe, erősebb várak környékén összpontosult a háború, a fosztogató katonák, a kettős adózás terhe elől. Az így elrejtőzött, zömében szlovák etnikumú népesség nyugodtabb körülmények között megerősödött, szemben a Felvidék déli megyéinek, illetve a sík vidéknek sokat sanyargatott magyar lakosságával. E „békésebb” körülmények is magyarázzák a szlovákság XVIII. századi térnyerését, gyarapodását, amely alapja lett az Alföldre, Tótkomlóra

vándorlásnak is. A XVII. század harmincas-negyvenes éveitől kezdve a jobbágyvándorlás addigi észak-északnyugati, illetve északkeleti iránya kiegészül a délivel. A Felvidék menekültekkel túlnépesedett területein élő, megélhetési gondokkal küzdő, az egyre növekvő adó- és robotterhektől szabadulni igyekvő jobbágyok közül sokan hallgattak a török kedvezményekkel kecsegtető hívó szavára, és telepedtek le az Alföld északi peremén. Ők azonban csak egy-két évtizedig maradtak török területen, főleg állattenyésztéssel foglalkozva. Sokan mentek a határ menti területen élők közül török területre alkalmi munkát keresve, mintegy előképeként a XVIII. századi Dél-Alföldre vándorlásnak. Erről írt *Jánoky* Zsigmond is *Koháry* Istvánhoz címzett levelében: „*Rimas Zombaton alól való faluk járnak hallom igen most le lopva s Zekerekkel Mátrán által.*” A XVII. század utolsó évtizedének felszabadító harcai nyomán, ahogy a Dél-Alföldön, úgy itt is elnéptelenedtek az új települések, lakóik királyi területre, illetve a nagyobb városokba húzódtak vissza.

Irodalom:

- Borovszky-Sziklay: Magyarország vármegyéi és városai, Nyitra vármegye; Budapest, 1898.
 Borovszky-Sziklay: Magyarország vármegyéi és városai, Hont vármegye; Budapest, 1898
 Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Nógrád vármegye; Budapest, 1898.
 Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Bars vármegye; Budapest, 1903.
 Cambel, Sámuel: *Dejiny Slovenska*, II.köt. /1526-1848/, Vydavateľstvo Veda; Bratislava
 Ila Bálint: A gömöri jobbágyság a 17-18. században az úrbérrendezésig; Budapest, 1938.
 Kucerová, Kvétoslava: *Etnické zmeny na Slovensku od 16. do polovice 18. storočia* / In: *Historicky casopis*, 31.ročník, 1983. c.4.
 Pach Zsigmond Pál: Magyarország története 1526-1686., 3/2. kötet, Akadémiai Kiadó; Budapest, 1985.
 Takáts-Eckhardt-Szekfű: A budai basák magyar nyelvű levelezése, I. kötet; Budapest, 1515.
 Tibensky, Ján: *Slovensko, Dejiny. Obzor*; Bratislava, 1978.

Szlovákok Nógrád megyében

A nagy XVIII. századi népességmozgás, a szlovákság délre vándorlása Nógrád vármegyére összpontosult. Az 1711 után kibontakozott nagyarányú, több megyére kiterjedő szökéshullám nemcsak a török időkben északra menekült magyar etnikumú lakosságot ragadta magával, hanem Nógrád megye északi, sűrűn lakott területeinek szlovákjait is. Nógrádban az újratelepülés időszakában túlnyomórészt kisbirtokok voltak. A középkorban még összefüggő főnemesi birtokok a sok felosztás és elszegényedés nyomán számtalan településen szétszórt, egy-két jobbágytelekből álló birtokokká váltak. A megyei nemesek zömének egy-egy faluban 4-8 jobbágyteleknyi birtoka volt. Náluk, illetve a szegegyebb kurialis (egytelkes) nemesek birtokain húzták

meg magukat többek között azok a szlovák családok is, amelyek néhány év múltán a Dél-Alföldre szöttek tovább. A kizárólag kuriális nemesek által lakott, illetve azok telkeiből álló kuriális falvakban a fenti telkek adómentesek voltak, vagyis állami és a megyei adót nem kellett fizetni az odatelepedő jobbágnak sem. Ezt azonban ellensúlyozta az a tény, hogy annál több szolgáltatással, robottal tartozott a telek birtokosának. Talán a kor ellentmondásos jogi, társadalmi és politikai viszonyaira vezethető vissza, hogy mégis sokan rejtőztek el a földesúr, a vármegye elől Nógrád megye olyan kuriális településein, mint amilyen Vanyarc, illetve Bágyon volt. Nógrád vármegye 1715-ös összeírásakor a 141 megemléített helyből 15 volt a kuriális települések száma. A Balassagyarmat és Salgótarján vonalától délre húzódó területen szinte egybefüggő szlovák-sziget keletkezett a XVIII. század folyamán.

Az 1700 körül települt Bágyont kezdetben csak 8 jobbágycsalád lakta, akik csak a határ felét kapták meg, a többi nemesi birtok maradt. Az adót fizető lakosság száma 1724-beri 20 család, 1728-ban 16, 1734-ben 39, 1746-ban pedig 18 család volt. A „felerészben” betelepített falu 1734-re túlnépesedett, ezt követően indult el a lakók egy része a Dél-Alföld felé. Vanyarcot, több felvidéki faluhoz hasonlóan, részben kisnemesek lakták, akik földjükre telepéseket hívtak, rendszerint északabbról. Vanyarc 1770-es és Tótkomlós 1769-es urbáriális összeírása és a kérdőpontokra adott válaszok egybevetése nyomán a továbbvándorlás újabb okaira derült fény. Az egyik visszatérő ok a földszűke volt, amely a földnélküli zsellérek magas arányszámából mérhető le. Az 1721-ben alig ötven újratelepült faluban arányuk 53,4%-os, Tótkomlóson viszont ugyanekkor 31,5%-os volt. További szökésre ösztönző ok lehetett, hogy a tótkomlóiak szerződése kedvezőbb feltételekről árulkodik, mint a vanyarciaké. Legszembetűnőbb különbségre a kilencedik kérdőpontra adott válaszok egybevetése nyomán következtethetünk, amely szerint a vanyarciak örökös jobbágnak, a komlóiak árendásnak, azaz szerződött jobbágnak vallották magukat. A két faluban a jobbágy-földesúr viszony milyenségében volt a meghatározó különbség, amely jól tükröződik az említett forrásanyagban.

Vanyarcnak, mint kuriális településnek sok birtokosa révén a jobbágyföld nagysága szigorúan megszábott volt, míg a jobbágykötelezettség mértéke, nagysága, a robot-pénz-ajándék (naturália) aránya nem. Tótkomlós egy nagyobb birtoktest részeként a Pesten lakó *Rudnyánszky* családé volt. Itt a jobbágyföld nagyságát a rendelkezésre álló igásállatok száma határozta meg, ahogy azt a válaszban megfogalmazták a komlóiak: „*Házhelyekre nincsen elosztva a határ, hanem eleitül fogva a szántóföldek kinek kinek tehetségéhez képest amint kiteltek...*” Magukat bérelték a komlóiak, vagyis a kötelezettségek zömét évi egy összegben váltották meg.

A kisnemesekkel szemben a Felvidék déli részének nagybirtokosai, hogy birtokaikra jobbágyokat ültessenek, és ott megtartsák; több évi adómentességet biztosítottak számukra. Az ennek letelte utáni időkre is kedvezményt – további földesúri adókedvezményt

– ígértek. Nógrád megyében az elnéptelenedett falvakat és mezővárosokat már a XVII. század második felétől kezdődően szervezett formában kezdték újratelepíteni. Nógrád megyei birtokaikra a *Koháryak* is az északibb megyékben fekvő birtokaikról hoztak szlovák jobbágyokat, de más földesurak is telepítettek, így például a *Balassák*, a *Záborszkyak*, a *Prónayak* és mások. A telepítések az esetek nagy többségében együtt jártak a jobbágyok szökésével is, amelynek következményeként az újratelepülő falvak hamar elnépesedtek, és lakóik újabb földterületet kértek földesuruktól. A korabeli földesúri telepítő politikáról árulkodik *Baitay* István jószágkormányzónak *Koháry* Istvánhoz írott levele: „...az *Bánki és Isaszegi Totók* már két ízben nálam lévén, az *Bánkiak keszei pusztát* kéri, s mégis ígértek esztendőnként száz *Rhenes forintokat...* hiszem üdövel mihelt megtelepednének, adójokat felfeb lehetne venni, csak hagi mostanság edgy kis mézes madczagot kellene nékiek nyútanii”. A szökevények, az új telepések a kedvezmények ellenére vonakodva fogtak a föld feltöréséhez, amint azt ugyanez a jószágkormányzó panasolja el *Koháry*nak írt levelében: „*Most recenter Csábrágból le gyüvén érttem, hogy az fel küldött jobbágyok közül egi sem szántót oda fel, mindgiárt hivatém eöket, keményen meg parancsoltam, hogy mennyének vissza, s fenegetem is, de azok bizony azzal semmit sem gondolnak...*” A szökevény jobbágyok főleg olyan nagykiterjedésű birtokokról kerekedtek fel, mint amilyen a több megyényi *Koháry*-birtok volt, ahol egyre intenzívebbé vált a majorsági gazdálkodás, a jobbágyok ingyen munkaerejével, robotjával. Ennek is köszönhetően nagy számban hagyták oda földjeiket *Koháry* Gömör megyei (balogi uradalom) jobbágyai, és kerestek maguknak új hazát délen, többek között Nógrád megyében. *Koháry* jószágkormányzója felismerte azt, hogy a szökdő jobbágyok ismételt röghöz kötelessége nem célravezető megoldás hosszú távon, hanem „... csak megh kellene vagy az mostani *Urokot, vagy magokat a' profugusokat* [szökevényeket], *mindeniket külön-külön pro qualitate personarum et bonorum eorundem* [személyük és birtokuk, jószáguk minősége szerint] *alkudni, mert ha reducalljuk* [visszahozzuk] *iz azok soha jök és állandó jobbágyok nem lesznek...*” A XVIII. század első felének szakadatlan jobbágyvándorlását gyakran az adóterhek elviselhetetlen mértéke is kiváltotta. A földesúr által felkínált kedvezmények ellenére gyakran a vármegye által meg nem adott vagy hamar lejáró adókedvezmény nyomán került veszélybe az újratelepült falu léte.

A Nógrád megyéből elvándorlókat a megye vezetősege 1720-ban és 1723-ban összeíratta. A szökevény családokból, családfőkből legtöbb (307) Pest megyébe szökött. A szökevények számát tekintve második helyen a Jászkun kerület állt 192 családdal. A harmadik helyen Heves és Külső-Szolnok megyét találjuk. Ide 126 családfő szökött. Főleg Nógrád megye déli részének magyar lakóiról van szó. Békés megyébe az 1720-as összeírás szerint 72 Nógrád megyei család érkezett. Három településen, Gyulán (10 család), Gyomán (8 család), Békés-Csabán (54 család) telepedett le. Az említett összeírás, valamint más járasonkénti szökött jobbágy-összeírások adatai alapján több mint 5000-

re tehető azon családok száma, akik 1720-ig Nógrád megyéből elszöktek. A legtöbben a majorsági gazdálkodásra építő birtokokról, a Koháry-uradalom, az esztergomi érsekség, valamint a váci püspökség falvaiból szöktek el.

Irodalom:

- Belitzky János: Nógrád megye története, I. kötet 896-1849.
Horváth, Pavel: Poddany l'ud na Slovensku v prvej polovici XVIII. storočia, SAV, Bratislava, 1963., 39.p.
Horváth, Pavel: Úteky poddanych z Oravy v prvej polovici 18. storočia / In: Historicky casopis, 3. c., 1555., 192.p.
OL, Archivum Regnicolare Conscriptioes, Lad. EE. No.2-4., Hont megye 1720. évi összeírása.
OL, N 79 - Árva megye 1720-as összeírása: 13. Lad.EE. No.1.
Schneider Miklós: A török után. Az 1715. évi országos összeírás adatai a mai Nógrád megye községeiről. Salgótarján, 1973.
Sirácky, Ján a kolektív: Slováci vo svete, I.zv., Matica Slovenská, Martin, 1980.
Soba, Bytca, Oravska zupa, Oravsky komposesorát, Fasc. 73., No. 1.
Zólyomi József: Slováci v Novohradskej zupe / In: Národopis Slovákov v Maársku, Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

Szlovákok Pest megyében

Az első felvidéki telepések már a XVII. század végén felbukkantak Pest megyében. A szlovák jobbágyok szökését a megyében birtokos földesurak telepítő tevékenysége „gerjesztette”. Szlovákokat telepített 1691 táján Apostagon és Dunaegyházán a Paksy család, 1695-ben Rátóton a Wattay család, valamint 1699-ben Cinkotán a Beniczky család. Cinkotára Buloviny Sámuel impopulátor (betelepítést szervező) közreműködésével Beniczky László telepített Zólyom és Hont megyei jobbágyai közül még a Rákóczi-szabadságharc előtt. A kuruc-labanc háború azonban megakasztotta az újranepekedési folyamatot, „interveniálván (közbeszólván) a' Háború, ide s tova meghént ell szelletek vala és békességhebb ödöt várván az visszaszállásra.” A szétfutott szlovák jobbágyok egy része beállt Rákóczi kurucjai közé.

1711 után a bevándorlás Pest vármegyébe újból nagyobb lendületet vett: az 1715-ben készült összeírás tanúsága szerint a megye északi, Váci járásában találunk szép számmal a szomszédos Nógrád megyéből érkezett telepeket (280 családot), akik a török elleni felszabadító harcok múltával előbb Hont, Nyitra és Zólyom megyékbe húzódtak, majd 1711 után választották Pest megyét otthonukul. Beniczky Lászlót is újból megkeresték Zólyom megyei jobbágyai Micsinyén, hogy a Cinkotán leendő letelepedhetés feltételeiről tárgyaljanak. A megkötött szerződés feltételeiről maga a gróf így számolt be: „...megengettetett nékiek, hogy épüllyenek és szabadságban legyenek négy esztendeigh, azon esztendőben való [t.i. 1712.] Sz. [szent] György napjátul számlálván 171 óik esztendőben esendő Sz. [szent] György napjáig inc-lusive [bezárólag], De azomban ez alatt az négy eszten-

dő alatt is első esztendőben egy papiont, két karmaz[s]int, két oka [1 oka = 1,27 kg] Ri[z]skását és két font [kb. 1 kg] Borsot. Az következő három esztendőben pedig annuatim pro Rhenen.fl. 50 [évente 50 rénesi, vagy rajnai forintot], egy egy papiont, egy egy pár karmaz[s]int, s két két oka Ri[z]skását, és két két font Borsot tartoznak arrúl adott Reversalisok [nyilatkozatuk] szerént fizetni: Ezen esztendők eltelése után pedig úgy mint más a' táján lakozó szegénység, eők is tagtozni foghnak szolgálni és adózni.” Az új telepések jó része azonban nem tudott az új helyen gyökeret eresztetni. Ennek több oka volt. Így például Cinkotán Beniczky gróf jószágkormányzója javallatára korlátozta a betelepíthető jobbágytelkek számát, hogy a helyi majorságra csorbíthatatlanul megmaradhasson. A meghatározott 32 egésztelkes jobbágycsaládnál azonban jóval több igyekezett Cinkotán is letelepedni. A korabeli dokumentumokból kiderül, hogy a telepített jobbágy után gyakran szökök az „otthon maradt” rokona, földije is. A hamar szűkké lett határ számos további konfliktus és feszültség forrása lett. A cinkotaiaknak meg kellett védeniük kis földesekjüket a szomszéd földesúr hatalmaskodásával szemben. A viszály annyira kiéleződött, hogy a cinkotaiakban a továbbvándorlás gondolata is felmerült. A „magukat meggondoló” jobbágyok szabadon vándorolhattak ki és be Pest megyébe egészen 1734-ig, amikor is mozgásuk szabályozására rendeletet hoztak. Az ezen időszakban bevándorolt nagyszámú szlovák szökevénynek maga a megye „segített” elrejtőzni, új életet kezdeni akkor, amikor nem volt hajlandó Hont megyével együttműködni szökött jobbágyaik felkutatásában és visszavételében. Talán a megyének ez a szökevényekkel vállalt „cinkossága” lehetett oka annak, hogy Pest megyébe Árvától Nógrádig olyan nagy számban szökdöstek a jobbágyok. Előbbi megyéből egy 1728-ban készült összeírás szerint 248 család szökött el Pest vármegyébe mintegy másfél-két évtized leforgása alatt. A szomszédos Nógrádból 1723-ig 428 család költözött át ebbe a vármegyébe. Az összefüggő szlovák települések Pest megyében a XVIII. században Csóváron, Acsán, Püspökhatvanon át kelet felé Galgagyörkön, Väckisújfalun, Vácbottyánon, Zsidón (ma Vácegres), Domonyon és Aszódon, illetve nyugat felé Vácdukán, Vácrátóton, Csornádon és Sződön húzódtak keresztül. A század második felére két nagy összefüggő szlovák-sziget alakult ki Pest megyében. A kisebb a Duna jobb partján húzódtott. Ide tartozott: Piliscsaba, Pilisszántó, Pilisszentkereszt és Pilisszentlászló. A nagyobb, az ún. Kerepesi-sziget Kerepestől Albertirsáig terült el és olyan településeket foglalt magába, mint Kerepes, Csömör, Kistarcsa, Nagytarcsa, Isaszeg, Cinkota, Rákoskeresztúr, Ecsér, Maglód, Tápiósáp, Mende, Péteri, Bénye, Pilis, Alberti, Irsa, Sári és Ujhartyán, de délebbre is laktak szlovák telepések: Kiskőrösön, Miskén és Dunaegyházán.

Irodalom:

- Borosy-Szabó: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712-1740. n. kötet
Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, I. kötet

Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban / In.:
Tanulmányok Pest megye múltjából, I. kötet. Budapest,
1965.

Petróci Sándor: Pest megye újjátelepülése 1711-1760. / In.:
Tanulmányok Pest megye múltjából, I. kötet. Budapest,
1965.

Szlovákok Heves megyében

Alig ült el az ország déli részén a fegyverek zaja, a török kiűzését követően Gömör vármegye egy 1696. június 5-én kelt levélben fogalmazza meg udvarias hangú, de határozott kérését Heves vármegyének odaszökött jobbágyságai visszaadását kérve. Odaszöktek a gömői jobbágyságok letelepedési szándékkal ahová az 1740-es, 1750-es években dolgozni jártak (az akkor török kezén lévő Alföld északi pereme). Az említett levélhez csatolt szökött jobbágylista tanúsága szerint a Gömör megye 12 falujából elszökött 37 jobbágy részben Heves megye, részben a Jászkun kerület településeinek keresett menedéket. Ugyanebben az évben érkeztek északabbról, Zólyom vármegyéből is új telepések Hevesbe. A török ellen vívott felszabadító háborúk a XVII. század utolsó évtizedében, majd a Rákóczi-szabadságharc alatt hadszínterré vált vármegye főként 1711 után fogadta be tömegével az új telepések rajait. Az elnéptelenedett falvakat a Nyáry-örökös *Bossányiak*, valamint a többi birtokos (pl. *Enczinger*, *Orczy*) részben felvidéki birtokaikról telepítették be saját jobbágyaikat, de betelepítésszervezőik segítségével csalogattak oda más földesuraktól is jobbágyokat. A telepítettek mellé gyakorta települtek hazulról elszökött rokonok, falubeliek is. A letelepedett szlovákok nem váltak egy csapásra földművelő telkes jobbágygá, ami több okra vezethető vissza. A szökevények nagy része szegény, nem rendelkezik a föld megműveléséhez szükséges igásállatokkal. Magából a szökés körülményeiből fakadóan sem vihettek magával mást, mint csak a legszükségesebbet, így cselédként, zselléreként kellett előteremtenie a pénzt az önálló gazdálkodáshoz, amihez jó néhány évnek kellett eltelnie. Ugyanakkor az eltelt százötven év alatt túlélési reflexként kialakult a felvidéki szlovákságban, hogy a fosztogató katonaság (legyen az török, magyar vagy német), a mind többet követelő vármegye és saját földesuruk adószedői elől csak úgy térhetnek ki, ha a földművelő telkesjobbágyi létforma helyett a mozgékonyabb pásztorkodó, erdőt irtó, portékával házaló, idénymunkát vállaló házatlan zsellérit „választják”. Az ideiglenes letelepedésüket, valamint a továbbvándorlásukat illetően további ösztönző tényező volt, hogy az alföldi pusztákon évről évre nagy számban igényelték munkájukat. A javarészt néptelen alföldi birtokok urai földjeiket zömében legelőként hasznosították, hogy rajta vágómarhát neveljenek, amire igen nagy kereslet volt a nyugati piacokon. E legelőkön a fűvet rendszerint felvidéki szlovák kaszással vágatták le és rakatták boglyákba, hogy aztán a szénát a mezőn telelő gulyával etessék fel. Szívesen alkalmazták őket az alföldi majorföldeken is aratás

idején, ezért nyaranta nagyszámú arató, cséplő járt le Hontból, Gömörből, Zólyomból, sokan családstul. Közülük néhányan lent ragadtak az Alföldön. A nyári aratás mellett a Heves megyei borvidék birtokosai, a *Hallerek*, *Orczyak*, *Bossányiak*, valamint a már szintén említett *Enczinger*, a gyöngyösi borvidéken telepített majorsági szőlőjük művelésére szívesen alkalmaztak szlovák zselléreket. Így került 1716 táján több Árva megyei településről 53 család Gyöngyösre, illetve közvetlen környékére az akkortájt Hevesbe szökött 133 árvai szlovák jobbágy(család) közül. Az Árva megyei szökevények egy másik csoportja Kiszánára (akkor Felső Nána) érkezett az akkori birtokos, *Enczinger* hívására. A megye területén egymástól távol fekvő Malatinából, Námesztóból, Zubrohlovából, Hladovkából és Chlebnicéről érkezett 21 szökevényből csak 12 telepedett le gazdaként, a többi továbbvándorolt. Az árvái szlovákok mellé 1721 táján a Gömör megyei *Feled*, *Nagyrőce*, *Sumjác*, illetve a Nógrád megyei *Litke* községekből érkezett még 6-7 család.

Az új telepések egyik fő megélhetési forrása az állattartás volt. A faluban lakó három állatkereskedő (1737-ben), csordáit a Békés megyei *Endrőd* határában tartotta, ami jól jelzi a Dél-Alföld és a Mátra-vidék közötti korabeli eleven kapcsolatot. Miként az is, hogy bár a két tájegység egymástól távol esik, a kiszánaiak mégis a környékbeli erdőkből kitermelt fát tűzi-, illetve épületfa gyanánt értékesítették az alföldi falvakban, búzát, árpát kérve cserébe. Kiszánához hasonlóan Heves vármegye jó néhány helysége is több felvidéki térségből települt vegyes etnikumú jobbágyokkal. Így például a Kiszánával szomszédos településre, *Domoszlóra* 1696 tavaszán előbb tizenöt Zólyom megyei szlovák család költözött, utánuk pedig 1720 körül a Kishont megyei *Tiszolc*-ról, *Klenócról*, *Fűrészről*, *Orosziból*, *Lehotáról*, *Rimabányáról*, *Hacsováról* és *Kokováról* érkeztek magyar és szlovák telepések. Őket 1739-1740 között újabb tíz család követte a zólyomi *Oszebrla* és *Valaszka* faluból, valamint egy-egy család az árvái *Sztratyenából*, a Gömör megyei *Rimabányáról* és *Balogfalváról*. A Kishont megyei szlovák betelepülők 1720-1723 között egy kisebb rajt bocsátottak ki magukból *Békéscsabára*. A domoszlóiak is, hasonlóan a kiszánaiakhoz, igyekeztek kiaknázni a környező erdők nyújtotta lehetőségeket. A tölgyesekben bérbe adták a makkoltatás jogát, száraz fát kaptak tüzelésre, az építkezésre és szerzőmunka céljára kitermelt fa egy részét pedig a fában szegény Alföldön értékesítették, ahogy a kiszánaiak is, pénzért, illetve gabonáért.

Irodalom:

- Balogh István: Tugurium-szállás-tanya / In: *Ethnographia* 1-2.sz., 1976./
Ember Győző: Az újratelepülő Békés megye első összeírásai 1715-1730., Békéscsaba, 1977.
Jankovich-Erdmann: Békéscsaba története, Békéscsaba. 1991., I. kötet
Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után. Eger, 1955., Heves megyei füzetek, 3.
Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig. Eger, 1975.

Szlovákok a Duna-Tisza közén

A felvidéki szlovák telepések előőrsei már a XVII. század második felében megjelentek az Alföld északi részein, a Duna-Tisza közén. Vonzotta őket a nagy mezővárosok viszonylag védettebb helyzete, továbbá az, hogy az oszmán hatalom is szívesen vette, ha a fennhatósága alá tartozó területen gyarapodik az adózó népesség. A jövevénynek a nagyhatárú mezővárosokban lehetősége nyílt földszerzésre, meggazdagodásra. Kezdetben csak a Felvidék, illetve Észak-Magyarország déli, magyarlakta területeiről (Nyitra, Bars, Hont és Esztergom megyékből) érkeztek ide menekülők. A következő hullámot már azok a Gömörből, illetve északabbról jött szlovákok alkották, akik mint kézművesek, házaló kereskedők, illetve idénymunkások érkeztek a Duna-Tisza köze mezővárosaiba (Kecskemétre, Nagykőrösre, Ceglédre) a század fordulóján. A nyersanyagban szegény Alföldön keresett cikk volt a gömöri nyersvas, illetve az abból készült szerszámok, a szintén Gömör vármegyéből való faanyag, fából készült eszközök, használati tárgyak, valamint a Felvidékről érkező üvegáru és cserépedények. A felvidéki vásározók mellett, náluk nagyobb számban érkeztek e településekre szlovák napszámosok, idénymunkások. A szűk határú felvidéki településekről, ahol a pásztorkodás gyakori, olykor egyedüli megélhetési mód, létforma volt, sokan telepedtek le az Alföld északi részére.

Úgyszintén kezdtek újratelepülni a Duna-Tisza közén elterülő Jászkun terület elnéptelenedett falvai. Az 1699-ben készült úgynevezett Pentz-féle összeírás lapjain gyakorta egy településen találunk Nyitrából, Nógrádból, Csanádból, Baranyából, Somogyból, Szegedről és az ország más vidékeiről érkezett telepéseket. A török alól felszabadult kerületek sok évszázados és gyakran megújított királyi és nádori privilégiumai, lakosainak a nemesekéhez hasonló kiváltságai és szabadságjogai, amelyeket *I. Lipót* 1682-ben, azután 1696. november 5-én, majd 1697. február 1-jén kelt kiváltságleveleiben erősített meg, nem csekély vonzást gyakoroltak a kerületekből korábban elmenekült nemes és szabadmenetelű rétegekre, továbbá az örökös jobbágság terhétől szabadulni akaró felvidéki szlovák szökevényekre. Az említett 1699. évi összeírás fontos dokumentum a Jászkun kerület népességének összetételét, származási helyét illetően. Kiderül belőle, hogy 1695-ben a kerület lakosságának több mint fele idegen, jövevény volt. Itt találkozott a Felvidékről elmenekült szlovák jobbágy a keresztény, illetve pogány hadak dúlásai elől felhúzózó dél-alföldi őslakossal. Úgy az utókor, mint a korabeli vármegyei hivatalos „keresők” számára gyakorta lehetetlen volt a szökevények, az új betelepülők származási helyét, illetve kiletét pontosan megállapítani. Azáltal, hogy a Jászkun kerületbe leköltözve gyakran előző lakóhelyük nevét kapták vagy vették fel új névként, elhomályosul eredeti származásuk. Az új jövevények, ha előző lakhelyüket gyakran nem is vallották be, de idegen (peregrinus) mivoltukat nyilvántartásba vétették, mert ez meghatározott ideig adókedvezményrel párosult. A kerület kevésbé lakott

déli-délnyugati részébe, a Kiskunságra főleg az ország déli megyéiből, míg az északi-északnyugati részébe, a Jászságba a Felvidékről érkeztek peregrinusok. Úgy a szabadmenetelű, mint az örökös jobbágyi státusú réteg számára még a Rákóczi-szabadságharc bukása után sem vesztett vonzerejéből a Jászkun kerület, miután az a Német Lovagrend fennhatósága alá került. Mind a Lovagrend, mind a Jászkun kerület akkori főkapitánya, *báró Orczy István* támogatta a kerületbe érkező jövevényeket. Utóbbinak különös érdeke is fűződhetett az adózó népesség növeléséhez, mivel főkapitányi járandóságát kinevezési okirata a kerületek földesúri adójának hatodában határozta meg. Felvidéki birtokairól végrehajtott kisebb-nagyobb telepítési akcióival akarva-akaratlanul szökésre ösztönözte az otthon maradtakat is. A közvetlen földesúri függéstől és robottól mentes paraszti gazdálkodás a „korlátlan lehetőségek” ígéretét jelentette.

Irodalom:

- Kiss József: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Novak László: Tradicionális kapcsolatok a Felvidék és az Alföld északi területei között. / In: Tisicum, A Jászkun-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, VIII. köt., Szolnok, 1993.

Szlovák telepések a Dunántúlon

Esztergom megyében a Duna jobb partján elterülő szlovák-sziget a Pest megyeinek északi irányú folytatása. Ide tartoznak Piliscsév, Kesztlöc, Mogyorósbánya, Sárísáp és Dág nevű települések. Az itt letelepedő szlovákok nyelvjárásukban, nyelvükben leginkább a Nyitra megyeiekkel mutatnak rokonságot. A szlovák telepések már a török kiűzését követően megjelentek a megyében.

A XVIII. századi Komárom vármegyében már jelentős számú szlovák települést találhatunk. A legrégebbi szlovákok által újratelepült község a megyében az 1701-ben újjászületett Oroszlány volt. Első lakói Nyitra, Pozsony, illetve Trencsén megyéből érkezett evangélikus szlovákok voltak. Ezekén túl további szlovák települések voltak Bánhida, Vértesszőlős, Tardos, Szák, Bókod, Szend és Tóváros. Veszprém megyében (Súr, Bakonycsérnye, Szapár, Jásd, Bársonyos, Lókút, Öskü, Olaszfalu, Nagyesztergár) találunk szlovákokat.

A szlovákok Fejér megyébe is eljutottak. A Pest megyei szlovák-sziget folytatásaként találjuk ott őket Sóskúton, Tárnokon, Tordason, Ráckeresztúron, Martonvásáron, Pázmádon és Gánton. Sóskútra a vegyes horvát, magyar és német lakosság 1720 után Esztergom és Komárom vármegyéből érkezett szlovák telepésekkel bővült. Tárnokra *Illésházy gróf* telepített ugyanekkor Trencsén megyei szlovákokat. Tordast 1713-ban Nyitra megyéből érkezett, nagyrészt szlovák telepések telepítették újra. Martonvásárra 1763-ban érkeztek Pozsony, Nyitra, Hont és Fejér megyei szlovák és magyar

honfoglalók. Ráckeresztúrt már sóskútiak és tárnokiak telepítették újra. Szintén találkozunk szlovák telepe-
sekkel a Tolna megyei Mőzsön és a Somogy megyei
Torvajon és Tabon.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovák betelepülés

A mai Magyarország északkeleti részén a szlovákok nagy számban telepedtek le elsősorban a Sajó, a Hernád és a Bodrog völgyében. Amíg a betelepülés első szakaszában, rögtön a török kiűzését követően, szinte kizárólag csak mezőgazdasággal foglalkozó lakosságot találunk itt, addig a későbbiek során mesteremberek, kézművesek is érkeznek ide. A szlovák települések közé soroljuk Alsóregmecet, Füzért, Füzérkomlót, Forrót, Kékedet, Kishutát, Nagyhuta-Óhutát, Vágáshutát, Komlós-kát, Rudabányácskát, Bükkszentkeresztet, Bükkszentlászlót, Répáshutát, Ómassát és Hollóházát. Alsóregmecet a XVIII. század második felében említik meg először szlovákok lakta településként. Füzérre már a XIX. század folyamán érkeztek szlovákok. Kishuta, Nagyhuta-Óhuta, Vágáshuta a XVIII. század végén, a XIX. század elején települt Árvából felkerekedett telepésekkel, akikhez később Kelet-Szlovákiából érkeztek újabbak. Mindhárom település Károlyi füzéri uradalomhoz tartozott. *Károlyi* Antal 1763-ban a birtokos *Rolly* Józsefnek adta zálogba, aki a nagy mennyiségű, helyben kitermelhető fára építve üveghutát létesített és szlovák erdőmunkásokat telepített itt le.

Komlós-kára a korabeli dokumentumok tanúsága szerint Sáros megyéből érkeztek szlovákok. A Diósgyőrtől mintegy 5 km-re fekvő Hámorba Szepes megye déli bányavidékéről jöttek szlovák lakói. Bükkszentkeresztre a XVIII. század második felében érkeztek Morvából és Zólyom környékéről szlovákok. A világtól sokáig szinte elzárt településen egyedüli megélhetési forrásuk sokáig a mész-, illetve a szénégetés, valamint a primitív szinten megrekedt vasércbányászat és kohászat volt. Miskolc környékén éltek még szlovákok Szirmabesenyőn, Sajópálfalván, Sajóbesenyőn, Görömbölyön és Muronyban. Ezekbe a falvakba Sáros megyéből érkeztek telepések a XVIII. század első felében.

Békés megye újjátelepülése

A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc után egész Békés vármegye üresen, romokban hevert. A hajdani települések lakói szétfutottak a jövő-menő katonaság sanyargatásai elől, hogy a legközelebbi nagyobb lakott helyen, Duna-Tisza közén, Jászkun kerületben, Erdélyben vagy messze északon keressenek menedéket. A Magyar Tudományos Akadémia gondozásában, 1980-ban megjelent „A magyar tanyarendszer múltja” című tanulmánykötetben *Rácz* István által közölt kimutatás szerint Békés, Csanád és Csongrád megyében a XVI. században meglévő 188 településből 1720-ra már csak 23 maradt lakott. A szertefutott lakosság csak a szat-

mári békét követően kezdett régi lakóhelyére vissza-települni. Legkorábban a megye szélén létezett települések születtek újjá, amelyek hajdani lakói a környék természet adta védelmet nyújtó nádasaiban, erdeiben vészték át a hadak vonulását. A Dél-Alföld mocsaras, erdős részein lappangott egy ma még ismeretlen számú túlélő népesség, amely a harcok elültével visszahúzódott egykori lakóhelyére. Alkalmazkodva a háborús körülményekhez, fő megélhetési forrásuk az állattenyésztés volt. Ők egyfajta bérleti viszonyban álltak a terület úgy a török, mint a messze északon élő magyar urával, amennyiben évente egy összegben fizették adójukat.

Mintegy a XVIII. századi délre vándorlás előképeként, még a török kor utolsó évtizedeiben megjelennek az Alföldön a Felvidékről jött idénymunkások. Egy sajátos kapcsolat jött létre a két tájegység között. Míg Szabolcs vármegye 1676-ban azzal a kéréssel fordul az egri pasához, hogy engedje a gömöri jobbágyokat hozzájuk aratni, addig Gömör megye ugyanattól a pasától azt kéri, hogy a gömöri szegénység az Alföldön szerezhesse be az élelmét, mert éhínség fenyeget. Ez az Alföldre járás a század első évtizedeire már gyakorlattá válhatott. Ezek előre bocsátásával még beszéde-
sebbé válnak azok a helynévből képzett családnevek, amelyek Békés vármegye 1720. évi összeírásának lapjain bukkannak fel. Ha nem is teljes, de mindenképpen színes képet nyújtanak számunkra az összeírásban szereplő települések lakóinak származási helyét illetően. Az összeírásból megtudhatjuk, hogy néhány megyei túlélő család mellett a környékről (Erdély, Bihar, Szabolcs, Szatmár, Csanád, Csongrád, Heves és Külső-Szolnok megye), illetve az egészen távoli megyékből (Abaúj, Gömör, Nógrád, Komárom) érkezett jövevény is található volt már ekkor Békésben.

A török alól felszabadult Békés megye birtokosa, 1695-1720 között, a Kincstár volt. A háború nyomán javarészt gazdátlanra vált birtokokat Szeged székhellyel egy megbízott, kamarai prefektus kormányozta. A földeket idegen, többnyire délszláv, illetve örmény állatkereskedők, tőzsérek bérelték. Ezekben a zömében legelőnek használt – területeken nagyszámú állatot, főleg vágómarhát tartottak. Ebben az időszakban bukkant fel a megyében az örmény származású *Karácsony család* is, amely a XVIII. század hosszú évtizedein át volt bérelő a békésszentandrászi uradalomban. A lassan újranevesedő Békés vármegye három birtokot foglalt magában: a kétegyházit, a gyulait és a békésszentandrásit. Témánk szempontjából ez utóbbi kettő XVIII. századi története fontos.

A gyulai uradalom, amely a legnagyobb volt a megyében, 1719 után kezdett el formálódni, miután az évben *Harruckern* János György szolgálatait elismerendő, illetve a neki való tartozás fejében Békés megyei birtokokat kért az uralkodótól. Ezeket 1720-ban kapta meg zálogbirtokként, majd miután honfiúsították, így már jogot formálhatott a korábban zálogban bírt föld tulajdonjogára. 1723. augusztus 10-én *Harruckern* János Györgyöt beiktatták a gyulai uradalomba, amely végleges kiterjedését csak a másodszori beiktatással,

1736-ban érte el. A békésszentandrási uradalom török utáni története visszanyúlik az 1560-as évre, amikor a pakosi *Paksy* család volt egy ekkor kelt adománylevelél biznysága szerinti birtokosa az uradalomnak. Amikor a Paksy család a XVII. század közepén férfiágon kihalt, a nagy kiterjedésű birtokok a leányági örökösökre szálltak, így a Békés megyei birtoktest a Komlós, Szentetornya, Ötvenablak, Csabacsüd, Békésszentandrás Daróczy Zsigmond és Paksy Anna unokájára, Daróczy István leányára, *Daróczy* Katalinra szállott. Az öröklés azonban nem ment simán. A Paksyak kihalása nyomán „gazdátlaná” vált békésszentandrási uradalomra, ahogy az egész felszabadított Békés vármegyére, a Kincstár tette rá a kezét. Daróczy Katalinnak dokumentumokkal kellett bizonyítania és pénzzel megváltania birtokjogát. Amennyiben nem báró Száraz György királyi személynök a férje, Harruckern János György talán ezt az uradalmat is megszerzi magának. Így azonban báró Száraz György fizette le a békésszentandrási uradalomnak megfelelő részt a Kincstárnak, s ekként Harruckern megelőzve 1719-ben ez uradalomra adománylevelet kapott.

A Dél-Alföldre érkező szlovák telepések származási helyét, itteni honalapításának idejét keresve a kutató szinte megoldhatatlan feladat előtt áll, hiszen az esetek nagy többségében szökevényekről van szó, akik elrejtőztek a vármegyében, illetve hajdani földesuruk elől, és létezésükről csak néhány töredékes adóösszeírás, anyakönyvi bejegyzés tudósít. Egyedüli célravezető módszernek a rekonstrukció látszik az előkerült konkrét szökési eseteket demonstráló vizsgálati jegyzőkönyv, illetve a szökéseket rögzítő nagy megyei, valamint uradalmi összeírások, a különféle adóösszeírások egybevetése alapján. A régebbi és az újabb történeti munkák alapján bizton állíthatjuk, hogy a szlovákok már a harcok elültével felbukkantak a Dél-Alföldön. Így 1715-ben a szomszédos Bihar, illetve Csongrád megyében is megtaláljuk már őket.

Békés megyében legkorábban az írott források lapja in 1717-től követhetjük nyomon a szlovák telepések útját, sorsát. Az említett összeírás az adófizető, telekre ült jobbágyok nevét tartalmazza csupán, a letelepedéstől, telekre „üléstől” vonakodók neve és száma ismeretlen maradt. A dél-alföldi szlovák telepések előfutárai voltak azok a már korábban említett pásztorok, kaszás, szénagyűjtő zsellérek, béresek, akik már a török kor utolsó évtizedeiben fel-felbukkantak az Alföldön, hogy mai szóval élve szezonmunkával keressék meg kenyerüket, ily módon egészítve ki felvidéki otthonuk töredéktelkenek jövedelmét. Az első szlovák telepések húzódoztak a „telekre üléstől”, az örökös jobbágyi státus felvállalásától, hiszen éppen az elől menekültek el több megyét is maguk mögött hagyva. Az 1695-öt követő másfél évtizednyi kamarai korszak egyfajta átmeneti állapotot eredményezett a jobbágy-földesúri viszony vonatkozásában a Dél-Alföldön. A szlovák jövevények nagy része, nem rendelkezvén igavonó erővel, csak két keze munkáját ajánlhatta fel földesurának,

és mint pásztor, kaszás napszámos, zsellér telepedett le. Arra vigyáztak, hogy ne jobbágyportára, hanem csak a faluszéli legelőre építsék fel kunyhójukat. A „földesúr”, a Királyi Kamara ezt a hatalmas, jobbára lakatlan, elvadult területet, Békés megyét bérbe adta a már említett örmény állatkereskedő családnak. A szlovák pásztorok, kaszások, szénagyűjtő zsellérek, béresek az ő gulyáikat vigyázták, vágták a füvet és hordták boglyákba a szénát a gulya téli szálláshelye köré. Azonban azonnal továbbálltak, ha csak megsejtették az adóemelés vagy a röghöz kötés szándékát. A többi vármegyékhez hasonlóan Békés vármegye is kénytelen volt már újraalakulásának évében, 1715. november 14-én rendeletet hozni a szökevény jobbágyokat illetően a nagyarányú elvándorlás megakadályozására. A jobbágy munkaerőnek ez a nagymérvű mozgása a földesúri osztályt is kompromisszumra kényszerítette. *Nádasdy* Lipót nádor *Rudnyánszky* Józsefhez, a békésszentandrási uradalom későbbi birtokosához írott levelében arra figyelmeztetett, hogy ha a benépesült pusztákat azonnal falvakká nyilvánítanak, az új telepéseket akkora adóterheléssel terhelnék meg, hogy ők kénytelenek lennének továbbállni.

Míg Harruckern János György már birtokba iktatása előtt, addig Száraz György csak birtokba iktatása után kezdte el újranevesíteni részben vagy egészben lakatlan birtokait, pusztáit. Talán a kor ellentmondásos politikai, gazdasági viszonyaiból, illetve a szökés tényéből fakad, hogy a Dél-Alföldön a szlovák telepések gyakran már néhány évtizeddel korábban letelepedtek az adott helységben, mint ahogy ott a városi, falusi élet, a közigazgatás megindult. Így volt ez Békésszentandráson is, amely bár csak 1740 után kezd evangélikus szlovákokkal benépesülni, de már 1716 táján ott bujkál a Nógrád megyei Alsó Esztergályból elszökött Frecska (Frcska), alias *Gubány* János. Mindkét neve után ítélve, amely gúnynévből született kisenemes, vagy legalább is a környezetében élt örökös jobbágyoktól elütő, azok közül kirívó szabados vagy taksás jobbágy lehetett.

Irodalom:

- Borovszky Samu: Egy alajbég telepítései. Adatok az Alföld 17. századi történetéhez / In: Értekezések a történelmi tudományok köréből, 1901. Budapest, MTA
- Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. I. köt., Pest, 1870.
- Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II., Békéscsaba, 1971.
- Karácsonyi János: Békés vármegye története. Gyula, 1896., I. kötet
- Kismarjai-Konrád Emil: Harruckern János György és telepítései. Gyula, 1935.
- Rácz István: A tanyarendszer kialakulása / In: Pölöskei-Szabad: A magyar tanyarendszer múltja, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- Wallaszky Pál: Adatok Tót-Komlós egyházának a községének történetéhez / In: A Békés vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve, 1882/837

A szívem az örményeké

Beszélgetés Krajcsir Piroskával

Amikor honlapunkon a Repertóriumban elolvastam **Krajcsir Piroska** Szakadatlan küzdelemben című tanulmányát – mely a magyarországi örmények történetéről a BARÁTSÁG folyóirat első évfolyamának decemberi számában jelent meg –, bevallom, a tudományos tények mellett a cikkhez közölt képek is lenyűgöztek. Például egy XIX. századi textil sőtartó fekete-fehér fotója. Amikor Piroska otthonában megpillantottam a falon ezt a hímzett szőttest, a meglepetés erejével hatott rám, hogy milyen gyönyörű színekben pompázik. Itt, az örmény vendégszobában beszélgettünk egymással az elmúlt 25 év eseményeiről, BARÁTSÁG-estekről, ünnepekről, munkáról. Még korábbra is visszazértünk: hogyan fonódott össze az élete az örményekével.

A berendezés, szőnyegek, festmények – valóságos kis gyűjtemény – abba az országba röpitettek, ahol élete meghatározó évtizedét töltötte. Az asztalon könyvei és folyóiratok az írásaival. A fényképalbumok húszéves dorogi önkormányzati tevékenységének jeles pillanataival, a közelebbi múltról tanúskodnak. A kávé mellé kínált sütemény az örmény konyha egy jellegzetes finomsága. Ahogy lapunkban is megjelentek tudományos, néprajzi és kulturális témájú írásai mellett örmény sütemények, saláták, ünnepi menüsorok receptjei. Együtt van tehát minden a maga fizikai valóságában is egy időutazós délelőttön.

– Ember Mária és Mayer Éva 1994-ben a már kutató, publikáló armenológustól kértek cikket a frissen indult Barátság folyóirat számára. Ekkoriban kezdődött a kisebbségi önkormányzatiság szerveződése is. Itthon az örmény diaszpóra és a magyarországi örmény kolónia történetét, az 1915-ös örmény népirtást, a magyarországi és anyaországi örmények néprajzi hagyományait kutatta, írta meg. Örmény felmenők nélkül, magyar-francia szakos egyetemistaként hogyan fordult érdeklődése ebbe az irányba?

– Az ELTE Bölcsészettudományi Karának hallgatójaként egy Tolsztoj-kutató részképzés keretében jutottam el fél évre Moszkvába. A sok egyetemi fiatal között örményekkel is megismerkedtem. Többek között majdani férjemmel is, aki fizikus aspiránsként volt éppen Moszkvában. Kezdetben laza barátság, az európaiság, a keresztény múlt, az irodalom, zene szeretete kötött össze minket, közös nyelvünk pedig az orosz volt. Hazatérve az ELTE-n kezdtem örmény nyelvet tanulni Schütz Ödön professzornál, akinek nagyon sokat köszönhetek. Közben Gagik elkezdett tankönyvből magyarul tanulni, és mire látogatóba jött Magyarországra, már mondatokat is tudott. Hosszas levelezésünk során nekem pedig orosz nyelvtudásom tökéletesedett.

Amikor összeházasodtunk, felmerült a kérdés, hol telepedjünk le, kinek hol nyílik több lehetőség a munkában, a tudományos életben. Színes életem

volt itthon, nemcsak bölcsészpályán mozogtam, dolgoztam a Nemzeti Galériában, az Akadémia könyvtárában is, de egyértelmű volt, hogy férjem lézerfizikusként Jerevánban több támogatottságra számíthat a hivatásában, ezért odaköltöztem azzal az elhatározással, hogy végleg ott fogunk élni.

– Romantikus kalandregénynek indul szerelmi szálal... Milyen valóság fogadta Jerevánban, és hogyan sikerült beilleszkedni, s bekapcsolódni a tudományos életbe is?

– Örményország 1980-ban, amikor kimentem, a Szovjetunió tagállama volt. Meglepetésként értek az ottani szűkös körülmények, a hiánygazdálkodás, de szép emlék az, hogy mégis elő tudtuk teremteni a szükségeset, magunk hoztuk létre az otthonunkat. Az együttküzdés erősítette a kapcsolatunkat, ugyanakkor megtapasztaltam, mennyire befogadóak az örmények. Nemcsak a családban szerettek meg, hanem nagy baráti körünk alakult ki.

Bár már itthon tanultam örményül, tudtam franciául, oroszul, ott kiderült, hogy az élő nyelvvel és a nyelvek közötti „átjárással” még küzdenem kell. A Schütz Ödön professzortól kapott ajánlólevél se-

gített, hogy bekapcsolódjak az Akadémiai Történettudományi Intézet képzésébe és munkájába, a mai napig nagy hálát érzek iránta, és haláláig igen jó kapcsolatban voltunk. A nyolcvanas években az örmény és magyar akadémia között már közös munka folyt, közös kiadványokon dolgoztak, ebbe a tudományos életbe léphettem be.

A nyelvtudásom révén kulcspozícióba kerültem, ekkor vettem fel gyakornokként – mint Magyarországi- és Erdélyi-kutató – a Történettudományi Intézet diaszpóra osztályára. Megküzdöttem oroszul és örményül a kandidátusi vizsgákkal, közben megszülettek a fiaim is. Itthon ugyan, de mindig visszamentem utána Jerevánba, mert annyira minőségi, igaz kapcsolatokat éltem át ott az örmények között, mint sehol másutt.

– *Akkor ez egy sikertörténet...*

– Nemcsak a nyelvet tanultam meg, hanem az örmény mentalitást is, az örmény kultúra és művelődéstörténet vonzaskörébe kerültem, beutaztam az országot, de leginkább az örmények önzetlen segítségnyújtása, szeretete ragadott meg. Korábban én is ugyanannyit tudtam az örményekről, mint bármelyik más fiatal Magyarországon, a *Musza Dagh negyven napját* egy győri előadáson láttam, innen indultam. Dorogról származom, sváb, szláv, kun nemzetiség keveredik a családfámban. Bár nem vagyok örmény származású, de a szívem az örményeké lett, és abban a több mint tíz évben Örményország az otthonommá vált. Háztartástant is tanítottam például egy gimnáziumban úgy, hogy a tantervet is én dolgoztam ki örmény nyelven. Az ottani emberekkel éltem át két kisgyerekekkel egy földrengést '88-ban, és az egyre komorodó háborús helyzetet '89-ben. Az élelmiszer, a gáz és villany hiánya összetartozásra tanított mindenkit. Egy volt a sorsunk, én is valóban örmény lélek lettem.

A fiaimnak az jelentette a hazát, nagyon erősen kötődtek oda, és később is mindig vissza akartak menni. Ők kétnyelvűként nőttek fel, mindketten a saját anyanyelvünkön szóltunk hozzájuk, de az óvodában oroszul és angolul is tanultak. Magyar népmeséket, népdalokat hallgattak. Később már egy-egy új szó megjelenésekor mindig megtanultuk azt a többi nyelven is.

– *Aztán mégis Magyarországra kerültek, és több mint tíz év távollét után itthon ismét előlről kellett kezdeni az otthonteremtést, megteremtteni a megfelelő életfeltételeket.*

– Férjem 1991-ben egyéves munkaszerződési ajánlatot kapott a Központi Fizikai Kutatóintézet-től. Úgy jöttünk el, hogy egy rövid átmeneti év után majd visszamegyünk. Erre aztán már nem volt lehetőségünk: '91 augusztusában összeomlott a Szovjetunió, és ezzel a megváltozott politikai helyzettel a mi örményországi életünknek is vége szakadt. Amit otthagytunk, ottani rokonaink tudták hasznosítani vagy becsét vesztette. Értékként számunkra viszont megmaradt a most már itthoni, sok örmény kapcsolat,

a nyelv, kultúra, néprajz, történelem. Egyiket sem akartuk elveszíteni, és a fiaink számára is élővé akartuk tenni mindazt, amiben addig felnőttek.

Albérlet, szolgálati lakás, újrakezdés ismét az elejéről – egyrészt valóban ez töltötte ki az életünket. Férjemet a munkája teljesen lefoglalta, nekem az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményénél kínáltak állást. A fiaink ekkor még csak három- és kilencévesek voltak, nagyon kevés idő jutott volna rájuk, s ezt igyekeztünk elkerülni. A prioritások között a család járt az élen. Azt vallom, hogy egy házasság két karriert nem bír el, ezért inkább hazaköltöztünk Dorogra a szüleimhez, így nagyszülőkkel, falusi közösségben nőhettek fel a gyerekek. Az ottani gimnáziumban tanítottam. Amint lehetőség nyílt rá, ezen a nagyrészt német, roma, szlovák nemzetiség lakta településen elsőként alapítottuk meg az örmény kisebbségi önkormányzatot. Csaknem húsz éven keresztül, 2014-ig rengeteg programot, október 6-i megemlékezést, műsoros estét, kiállítást, irodalmi, zenés előadást szerveztünk, de már az önkormányzatiság előtti években is szoros kapcsolatban álltam az itthoni örmény közösséggel. Ez egyfajta folytonosságot jelentett tehát számunkra azután, hogy nem térhettünk vissza Jerevánba. Ez nagyon sokat jelentett, különösen a fiainknak a nyelv megőrzése szempontjából is.

– *Ennek a húsz évnek a munkásságát ismerhetjük részben a Barátság folyóiratban megjelent írásokból is. A nemzetiségért, az örmény kultúráért végzett munkája milyen eredményeire, mely tevékenységekre gondol vissza szívesen vagy büszkeséggel?*

– Tanítani mindig is szerettem. A dorogi gimnáziumban ez pedig kihívást jelentett, szép feladat volt számomra. Az örmény önkormányzatisággal nagy lehetőséget kaptunk arra, hogy megfelelő keretek között művelhessük az örménységet. Összekapcsolódhattunk mint örmények, megmutathattuk a többi kisebbségnek és a többségi társadalomnak az örmény értékeket. Élt bennem egy jó értelemben vett internacionalizmus, ez a látásmód tette lehetővé, hogy örmény férfihoz menjek feleségül, és ezt alapvető emberi hozzáállásnak tartom. Minden nemzetben észre kell venni az örök emberi értékeket.

A tudásomat, ötleteimet, szervezőképességemet az önkormányzatiság keretében az örmény név emelésére fordítottam. Egyik ötlet hozta a másikat: színjátéskörü előadásból örmény miniatúra kiállítás lett, a könyvtárban létrehoztunk egy nemzetiségi részleget és így tovább. A pályázatokon nyert pénzen sok ötlettel, munkával előadásokat, programokat szerveztünk, minden állami támogatást visszafogtunk a közbe, és ez példaértékű volt a többi nemzetiség számára is. Szép eredménynek érzem azt a színvonalat, amit létrehoztunk, és a város, a megye is elismerte mindezt a Dorogiak Dorogért kitüntetéssel, valamint a szép búcsúztatással, ajándékokkal, amiben részesültünk, amikor elköltöztünk Dorogról. Két évig Dunakesziről visszajárva még

2014-ig, a ciklus végéig folytattuk a munkát, de ez már így, más helyszégből nehéz volt.

– Az asztalon felsorakoztatott könyvek, folyóiratok a publikációiba adnak betekintést. A sok szervezés mellett életében az írás, a fordítás, a tudományos munka is mindig előtérben volt. Melyiket hogyan mutatná be?

– Mindjárt az elején, váratlanul megkeresett Ember Mária és Mayer Éva, hogy írjak a Barátság folyóiratba. Az első tanulmányt aztán egy melléklet követte a genocídiumról. Ennek a megírása egészen megviselt, ugyanis nincs olyan örmény ismerősöm, akinek a családját ez ne érintette volna. A kapcsolatot a folyóirattal és a szerkesztőkkel folyamatos maradt, és egészen elmélyült, nagyon személyessé vált, mert kedvességet, megbecsülést kaptam tőlük. Örömmel emlékszem a Lendvay utcai estre, a tizenöt és huszonöt éves évforduló megünneplésére is.

Később egyre szívesebben írtam, igyekeztem az örményeknek becsületet szerezni. Azt akartam, ne legyen hátrány az, hogy kevesen vannak, asszimiláltak és távol az anyaország, mert az, amit meg tudok tenni, az főhajtás minden örmény előtt. Köszönettel tartozom dr. Eperjessy Ernőnek a Magyar Néprajzi Társaságtól és dr. Székely András Bertalanak, akik lehetőséget adtak a publikációkra. A Ma-

gyar Néprajzi Társaság tagjaként élhettem azzal a lehetőséggel, hogy az anyaországi és erdélyi örmények néprajzát, szokásait, hagyományait kutassam. Kilenc kiadványt jelentetett meg a dorogi önkormányzat, ami nagyon szép eredmény egy ilyen kis önkormányzattól. Írtunk nyelvkönyvet a férjemmel, fordítottam örmény szépirodalmat, ezek kétnyelvű kiadványként jelentek meg. Az Ararát című lapba is küldtem cikkeket, 2003-tól 2011-ig szerkesztettem az Armenia kétnyelvű lapot többek között azzal a céllal is, hogy az itthoniakat kicsit „visszaörményesítsük”. Hogy megkapják a kellő információt, közérdekű, közéleti cikkek voltak benne, az egész örmény nemzetiséget érintő témák. Megfelelő színvonalon írtott bele bárki.

Az Örmény motívumok című, 2014-ben megjelent könyvemben mozaikokat gyűjtöttem össze publikációimból. Ezek között vannak történelmi, néprajzi témájúak, híres történelmi személyiségeknek és önzetlen, áldozatos embereknek emléket állítók, útirajzok, interjúk, portrék, tanulmányok, egy-egy fordítás háttérét, személyes oldalát is megláttatók. A szerkesztés és válogatás közben az a célt vezérelt, hogy megmutassak egy ősi, 1700 éve keresztény kultúrát, egy népet, amely kataklizmák, háborús pusztítások és egy népiirtás pokla után sem vesztette el bölcsességét, jóságát, létszeretétét. Végül itt van még a Tükörcserepek című könyvem, amely édesanyám városának, Kisújszállásnak, az ott kapott szeretetnek állít emléket.

Az életnek vannak szakaszai, ezt megéltem az Örményországba történt kiköltözésünkkel, hazajövetelünkkel, de a dorogi és országos önkormányzati tevékenységem, kulturális életben való részvételem idején is. Ahogy elkezdődtek, úgy le is zárultak az egyes szakaszok. Megőrizzük értékeit.

– A következő szakaszhoz is jó egészséget kívánunk, és várjuk továbbra is az értékes írásokat akár a tudomány, a kultúra, akár a konyhaművészet témájában.

Balányi Klára

Olvassa a BARÁTSÁG-ot!

Fizessen elő most 2020-ra!

Éves előfizetési díj: 3000 Ft (1800 Ft + 1200 Ft postaköltség), félévre: 1500 Ft

A folyóirat előfizethető átutalással:

az Országos Nemzetiségi Önkormányzatok Szövetsége főszámlája,
Barátság folyóirat alszámláján, OTP Bank: 11743057-26413457

e-mail címeink: baratsag@upcmail.hu, eva.mayer@nemzetisegek.hu

honlapunk: <http://nemzetisegek.hu>

Várjuk könyvtárak, iskolák, kisebbségi önkormányzatok, egyesületek, baráti körök jelentkezését!

Nyomot hagyni magunk után

Kondacs Pál könyvének megjelenésére

A SlovakUm Kiadó az idén jelentette meg *Osudové prelomy/Sorsfordulók (Dolnozemské príbehy/Alföldi történetek)* címmel azt a kétnyelvű kispróza-kötetet, melyet Kondacs Pál 1983-ban megjelent, *Onemelá izba/Elnémult kórterem* című, tíz írást felvonultató könyve alapján állítottak össze. A mostani kötetet Árgyelán Erzsébet Katalin szerkesztette. Az újra kiadott írások már a borítón látható fotóval, egy erősen a földbe mélyült emberi lábnyomot megörökítő fényképpel – Kiss Andrea felvételével – magára vonja a figyelmet. Az emberi lábnyom a kezdetet és a véget, az érkezést és a távozást jelképezi, ami az élet körforgását juttatja eszünkbe. Arra az útra emlékeztet, melyen elődeink életük folyamán végigmentek, nyomot hagyva maguk után. Nyomok alatt az általuk létrehozott s ránk örökített tárgyi és szellemi hagyományokat értjük. Vajon megszólítanak-e bennünket ezek a nyomok, felismerjük-e a bennük rejlő értékeket, be tudjuk-e őket építeni mai életünkbe? A régi-új könyv olvasása közben ráébredünk, hogy mi, mai olvasók is összekötő kapocsként működünk az egyes nemzedékek között, és tevőleges részt veszünk azoknak a kultúrtörténeti nyomoknak a létrehozásában, melyekre az utánunk következő generáció építkezhet.

Az új kiadvány szervesen illeszkedik ahhoz a kiadói elgondoláshoz, mely az egyre ritkábban születő új, önálló irodalmi alkotások híján a régebbiek újbóli megjelentetésére helyezi a hangsúlyt. Ennek a törekvésnek köszönhető az a három második kiadás, amelyben már az eredeti szlovák mű magyar fordítása is helyet kapott. Kondacs Pál *Neskorý návrat/Útban hazafelé* című – Árgyelán Erzsébet Katalin fordításában megjelent – regénye mellett (Legatum, 2012) *Bárkányi Valkán Zoltán*, több műfordító közreműködésével készült *Balada o starkej/Ballada az öregasszonyról* című kispróza-válogatása (Croatica, 2016), valamint az az elbeszéléseket, novellákat tartalmazó Kondacs-kötet, mely jelen elmélkedésünk tárgya.

Az új könyvvel kapcsolatban érdemes megemlíteni a mára már legendává vált, a kortárs magyarországi szlovák irodalom létrejöttét beharangozó *Výhonky*, 1978 (Hajtások) irodalmi antológia újrakiadását (SlovakUm, 2018), melyet a kiadó a kötet eredeti megjelenése negyvenedik évfordulójára időzített. Ez az antológia rendkívül fontos szerepet töltött be Kondacs írói tevékenységében, mivel lapjain mutat-

kozott be először a szélesebb olvasóközönségnek. Az *Útek/Menekülés* és a *Rozvod/Válás* változatlan formában kerültek az új kötetbe.

Ha évek múltán nyúlunk vissza egy régen olvasott könyvhöz, törvényszerű, hogy másképp, más szemszögből közelítünk a szöveghez, mint azt egykor tettük. Az idő távlatából nézve ugyanaz a textus mást (is) jelenthet, mint azt valaha gondoltuk. A ma nézőpontjából értelmezve az elbeszélte történeteket, olyan összefüggésekre is rábukkanhatunk, melyek azelőtt elkerülték figyelmünket. Ennek eredményeként a könyvről eddig kialakult szokványos olvasatok átértékelődhetnek, új megvilágításba kerülhetnek. Ebben a folyamatban segítségünkre lehet az új kötet szerkesztési elgondolása is, melytől joggal várjuk el, hogy valami újat hozzon a régi kiadáshoz képest. Úgy véljük, a szerkesztő jó arányérzékkel és értékelő szemmel végezte feladatát (új cím és alcím, friss szerkezet, újdonság borító). A kevésbé gyakorlott fordítók reménykeltő munkáját is jól irányította és segítette.

Már az eredeti és az új kötet cím is utal arra, hogy szerkesztőik máshová helyezték a hangsúlyt. *Paulik Etelka*, az előző kiadás szerkesztője az *Onemelá izba/Elnémult kórterem* címmel azt sejteti, hogy valamilyen negatív történés következtében válhatott némvá a szóban forgó kórterem. A beszéd hiányára utaló jelzőt (elnémult) a nyelv, pontosabban a szlovák nyelv hiányára is vonatkoztathatjuk, ami kiterjeszhető a nemzetiségeket érintő korabeli hátrányos megkülönböztetésre, egyebek mellett például a nyelvi intoleranciára is. Ebben az értelemben a könyvcím a nemzetiségi létből fakadó sérelmekre és visszasságokra terelte az értelmezés irányát. Az új kötet címe: *Osudové prelomy/Sorsfordulók* egyrészt általánosabb az előzőnél, ami különféle olvasatokat tesz lehetővé, másrészt az alcím révén – *Dolnozemské príbehy/Alföldi történetek* – tárgyyszerűbb, mivel pontosan megnevezi a történetek helyszínét. Utal Kondacs írásainak egyik legjellemzőbb prózapoétikai elvére, a történetközponúságra is. A szerkezet tekintetében is tetten érhetők a hangsúlyeltolódások, amiket elsősorban az írások sorrendje jelez. Az eredeti kiadásban a szövegek minőségétől függetlenül, az ideológiai színezetű írások élveztek elsőbbséget (*Urazený clovek/Sértődött ember; Prevrat/Fordulópont*). Az új kötetben viszont az olyan egyetemes, az emberek egyéni sorsát befolyásoló, helyi szlovák voná-

sokkal ötvözött témák kerültek előtérbe, mint például a párválasztás, a párkapcsolatok, a nemzedéki ellentétek, a társadalmi változások hatása az egyénre, a falu-város ellentét. Olyan létkérdések kaptak így nagyobb nyomatékot, mint a hagyományos paraszti sorból való kitorrés lehetősége; a magányosság és a szegénység nyomasztó tapasztalatai, a nemzetiséghez, anyanyelvhez való hűség és az egyéni boldogság közötti dilemma, a nyelvi tolerancia és intolerancia. A szerkesztő a lehetséges tíz írásból összesen hetet emelt be az összeállításba, ami azt jelzi, hogy válogatási lehetőségei igen korlátozottak voltak. Az adott körülmények között azonban jó érzékkel választotta ki és igyekezett téma szerint csoportosítani, sorrendbe rendezni a legjobbnak ítélt kisprózákat: *A szerelem ára; Menekülés; Válás; Sértődött ember; Fordulópont; Elnémult kórterem, Elhajított kő*. Az első három elbeszélés a férfi-nő kapcsolat köré szerveződik, melynek harmonikus működését a háttérben meghúzódó súlyos generációs, szociális, erkölcsi és kulturális problémák akadályozzák. A következő két írás a maga ideológiai felhangjaival, míg az *Elnémult kórterem* a magányosság, betegség, anyanyelvi korlátok által meggyötört idős asszony sorsának bemutatásával töri meg a kezdeti témakör ívét, hogy aztán a kötet záró prózával visszatérjen a kiindulási ponthoz, keretbe foglalva az elbeszélte történeteket.

Kondacs Pál a Dél-Alföld szülöttjeként belülről és közelről ismeri ezt a vidéket és az itt élő embereket. A tolla alól kikerülő történetekből kirajzolódik előtűnik az a sajátságos falusi, tanyai zárt világ, melynek köszönhetően az ott élők sokáig megőrizték a dél-alföldi szlovák paraszttársadalom hagyományos életvitelét, beszédmódját, illemszokásait. Tera, az özvegy anyjával tanyán élő, eladósorban lévő lány például még az 50-es évek közepe táján is azzal az ősi gesztussal tiszteli meg a vendéget, hogy kötényével letörli a széket mielőtt az illető helyet foglalna (Válás). Havran bácsi pedig sajátságos dél-alföldi szlovák nyelvi gesztussal, az ún. „onikanie” nyelvi formával (a többes szám harmadik személyű, „oni” (ők) személyes névmás és a hozzá kapcsolódó ige többes számú alakja alkalmazásával) juttatja kifejezésre a fiatal pesti újságírónak (mint értelmiségi személynek) kijáró tiszteletet (Elhajított kő).

Kondacs történeteinek keresztül betekinthezünk a közel háromszáz éve ebben a térségben új otthonra lelt, egykori felföldi szlovák telepések utódainak életébe. Az író róluk, az egyszerű, hétköznapi szlovák parasztemberekéről mintázta kisprózái szereplőit, akik nemzedékeken át beletörődéssel viselik sorsukat, amit rájuk mért a történelem (I., II. világháború, földosztás, lakosságcsere, téjeszesítés, tanyarombolás, a hagyományos paraszti kultúra felbomlása stb.). A történetekben ábrázolt események az 1950-1970-es évek táján játszódnak, de közvetve a megelőző időszak történelmi, politikai, nemzetiségpolitikai traumái is mélyen beivódottak az irodalmi alakok tudatába. A múlt sorsfordító eseményei

mellett Kondacs szereplőinek meg kell küzdeniük a dél-alföldi táj természeti adottságaival is, melyeknek mostoha, lehangoló, nyomasztó jellege akár az emberek közötti kapcsolatok alakulását is kedvezőtlenül befolyásolhatja. A fentebb említett Tera például „az Isten háta mögötti” tanya magányában, az „őszi feneketlen sártenger” fogságában, a tanya „picinyke ablakán keresztül” próbálja a „sűrű fekete éjszakában” kikémleni, hogy mikor érkezik hozzá a szerelme (Válás). Ez a jelenet sokat elmond a korabeli életkörülményekről, miközben szinte eszköztelenül, ugyanakkor annál érzékletesebben jelképezi a paraszti élet kilátástalanságát. Nem a véletlen műve, ha a jelenetet uraló komor hangulat Móricz Zsigmond paraszti témájú novelláit, elbeszéléseit, vagy akár Németh László műveit idézi fel bennünk. Minden bizonnyal hatással volt Kondacsra Móricz és a követőjének tartott Németh realista szemléletmódja, jellem- és lélekábrázoló művészete, mint ahogy a valóság szociográfiai vonásokkal való hiteles ábrázolásának igénye is. Prózáján érezhető a szlovák realisták, Jozef Gregor *Tajovský* (szociális érzékenység) és Božena *Slančíková-Timrava* (az illúzió és kiábrándulás ellentétpár érvényesülése a párkapcsolatokban), valamint a két háború közötti szlovák realista regény megújítói, Milo *Urban* és Jozef *Ciger-Hronský* hatása is (a kisember hőssé emelése; a végzetszerűséget tükröző életszemlélet; a faluközösség meghatározó szerepe a cselekmény végkifejletében). A tágabb alföldi (magyarországi, romániai, szerbiai) szlovák próza kontextusában Kondacs elbeszélései *Hrivnák* Mihály, Bárkányi Valkán Zoltán, *Medvegy* András, *Fuzik* Ildikó, Pavol *Bujtár* és – többek között – Janko *Čeman* műveivel rokoníthatók.

A paraszti rétegekhez tartozó szlovák kisemberek sorsa nem kecsegteti az olvasót könnyed, örömteli élménnyel. Ellenkezőleg, Kondacs a maga férfiasan nyers stílusában tárja elénk a rideg, komor, tényszerű valóságot. A látszólag egyszerű közléseknek tűnő rövid, gyakran akár egyszavas mondatai, melyeket a hősei szájába ad, tartalmilag azonban sokatmondók, miközben szikár karcosságukkal hitelesen idézik a korabeli szófukar paraszti beszédmódot. Hasonló szerepük van az olyan apró, az elődök gesztusrendszereiből megörökölt és a tudatalattiban mélyen kódolt mozzanatoknak is, mint például a csibuktöltés folyamatában megelevenedő, a dél-alföldi szlovák férfiakra jellemző, szakavatott kolbásztöltő mozzanatoknak is (Elhajított kő). A két tevékenység közötti összefüggés felismerésére persze csak az képes, aki szűkebb környezetében maga is tevékeny részese és tanúja lehetett hasonló mozzanatoknak. Kondacs Pál esetében ez nem kérdés, hiszen a családjában szerzett értékes tapasztalatai birtokában időnként akár egy-egy szereplő bőrébe bújva vállalja fel önmagát (pl. a megidézett pillanatképben a *Hlas ľudu* újságírójának szerepében bukkan fel). A részletekbe menő ábrázolásmód az író sajátja, amire először Peter *Andruška* irodalomtörténész hívta fel a figyel-

met, kiemelve az író atmoszférateremtő képességét. Ezzel a megállapítással ma is egyet tudunk érteni. A nyelvhasználatban és a gesztusokban megjelenő visszafogottság ellentételezésére az író a szereplők szűkszavú megszólalásait a mindentudó elbeszélő nézőpontjából gyakran ellensúlyozza bőbeszédű narrátori közlésekkel, terjedelmes értelmezésekkel, ami viszont helyenként csorbítja szövegei feszességét. Ez az írói narráció a hagyományos, „ráérős” realista (egy-egy szám harmadik személyű, múlt idejű) előadásmódot idézi, ami összhangban van az egyenes vonalú, az időrendet és az ok-okozati összefüggéseket követő cselekményvezetéssel. Ebben a folytonosság, mint alapvető követelmény érvényesül, lehetővé téve a szöveg folyamatos olvashatóságát. Prózájában helyenként azonban az újítás szándékával is találkozhatunk, amikor a lineáris narráció visszaemlékezések, belső monológok vagy álmok szakitják meg (pl. Elnémult kórterem, Elhajított kő), ezek azonban semmit nem változtatnak realista szemléletmódján.

Sok év után visszanyúlni egy újra kiadott régi könyvhöz olyan érzés, mintha visszatérnénk egykori önmagunkhoz, mintha behelyezkednénk abba az évtizedekkel ezelőtti élethelyzetünkbe, amikor először találkoztunk az adott olvasmánnyal. Egy könyv újrakiadása újraolvasásra ösztönöz, új olvasókat megszólíthat, életben tarthat egy műfajt, egy világlátást, egy írói kézjegyet, akár egy (nemzetiségi) irodalmat, alkotásra ösztönözhet, és nem utolsósorban elgondolkodtathat. Kondacs Pál újra kiadott kisprózái is alkalmasak lehetnek arra, hogy előhívják az ilyesfajta reagálásokat. Annál is inkább, mivel egy olyan letűnt, archaikus világba vezet olvasóit, melyből maga is jött, melynek nemcsak tanúja, de részese is volt egykor. Ebből a körülményből fakad tárgyilagos, őszinte és a való életből ellesett dél-alföldi szlovák paraszti sorsokat bemutató hiteles ábrázolásmódja. Ebben és írásainak dokumentatív jellegében ragadható meg írói munkásságának egyedi értéke.

Maruzsné Sebó Katalin

Kondacs Pál

Elnémult kórterem (Onemelő izba)

Két nagy háború kegyetlensége vésett barázdákat Mara néni homlokára, s megtapasztalta az emberi történelmet ezen a világon. Éveinek száma szembeszökik a kalendáriumokban. A századforduló* évében született, életévei egyszerre peregnék az évszázad éveinek utolsó két számjegyével. Öregség – betegség. És ez nem tágit az ember fejéből. Miként annak tudata sem, hogy távozása erről a világról elkerülhetetlen... A betegség folyton emlékeztet rá, hogy valamelyik sarkon túl ott ólálkodik a nagy kaszás. Mara néninek ráadásul heveny gyomorfekélye van, amit mindig csak tünetileg kezeltek, s ami egyre sürgetőbben jelez. Néha annyira kínozza, hogy sírás nélkül ki sem bírta, és olyankor azt kívánta, bárcsak teljesülne már Isten akaratára. Persze csak magának mondogatta, lélekben, hogy ne hallja meg senki. Régóta tisztában van azzal, hogy ő sem élhet örökké.

A szomorú magányban leélt évek, hosszú évtizedek alatt nem volt fenéig tejfel az élete. Szerényen élt, úgyszólván máról holnapra, és soha nem folyamodott segítségért, igaz, nem is kínált azt neki senki. Megélhetés? A nyomorúságos nyugdíj, amit hatvanöt éves korától kap – a megélhetéshez kevés, a meghaláshoz sok. Amíg bírta erővel a mezei munkát, eljárt a szövetkezetbe. Egész álló napra. Akár tizenhat órát is dolgozott. Látástól vakulásig. Aztán, ahogy apadt az ereje, elment takarítónőnek az általános iskolába, ahol nem találtak fiatalabb női munkatérőt, férfit meg pláne nem. Ugyan ki menne el manapság takarítónőnek? A takarítás mindig is cselédmunka szagú, és mások szemében lealacsonyító volt. A fiataloknak nem fűlik a foguk a személtárhoz meg a szemetes kosárhoz... Még otthon sem... Ugyan ki gürcölne mostanság reggeltől estig pár nyomorúságos garasért? Mara néni gürcölt. A tanároknak nagy kő esett le a szívékről, és megbecsülték őt. Csakhogy a betegség ledöntötte a lábáról.

A legutóbbi roham otthon, a konyhában érte. Rövid idő leforgása alatt az ötödik. Éppoly brutális volt, mint a korábbiak, de minden addiginál ijesztőbb. Olyan görcsök gyötörték, hogy legszívesebben meghalt volna. Vértett. Ha aznap nem nézett volna be hozzá Koreň szomszéd az utca alvége felőli harmadik portáról, másnap alighanem lábbal előre viszik ki a házából. Bizony, nem sok hiányzott hozzá, amikor a szomszéd belépett és meglátta őt összegörnyedve feküdni a nyitott kémény előtt a padlón. Alig bírta kinyöszörögni:

* XIX-XX. század

– Szomszéd... segíts...

Koreň megértette. Csakis ő, az ő öreg, fájós lábainak fürgesége mentheti meg Mara nénit, egyetlen élő tanúját ama régmúlt időknek, amelyekről bár szomorúan, de oly szívesen elbeszéltek. Orvosért szaladt a faluba. Aztán ismét nyakába vette a lábát, miután a doktor halkán, de nagyon határozottan, szinte kétségbeesve mentőért küldte. Az orvos ott maradt, s a konyha ajtajához dőlve számlálta a másodperceket, amíg a jótékony injekció hatni kezdett. Összeszorította a fogát. Régóta számított már erre a találkozásra. Láta előre, és százszor is mondta Mara néninek... Már hosszú hónapokkal ezelőtt műtőasztalon lett volna a helye. Meglehet, most már késő...

...A jó szomszéd, Isten áldása. Nélküle nem lett volna segítség...

De Mara néni ezt már nem mondta ki hangosan, csak az ajka vonaglott. Összetöporodott testét elhagyni készült a lélek.

Aztán a szelíd, öreg szemek felfénylettek. Egy pillanat múlva elvesztette eszméletét...

Majd csak a kórházban tért magához. Először semmi mást nem látott, csupán egy vaságyat. Később, amikor tisztán ki tudta venni az ágyvég fehérre festett rácsait meg az ágykeret alsó részére akasztott sötét színű kartontáblát, felemelte a fejét, és résre nyitott szemmel a szomszéd ágyra pillantott. S akkor egészen kinyitotta a szemét, és ösztönösen megszámlolta az ágyakat. Azt hiszem, tizenkét ágy van itt. Attól a perctől kezdve már képes volt gondolkodni. Tizenkettő. Hóféhér csend. Halálos, kísérteties csend. Meg szag, az emberi szenvedés és kínlódás szaga. Mi történt voltaképpen? Hol találta magát egyszeriben? Hogy került ide?

Öreg fejét elárasztották a gondolatok, és rajzottak, mint méhek a kaptárban. A gyomrát egyre erősebben marcangoló, embertelen, elviselhetetlen fájdalom jelezte, hogy életben van. Igen, tudta, a gyomra. De mi az a fájdalom a bal combjában? Csak nem törés? Nem... megtapogatta a fájó testrészt. Óvatosan masszírozgatta a lepedővel leterített takaró alatt, ne vegyék észre a fehér szoba lakói, hogy már magához tért, hogy már mocorog. Kitapintotta az élesen fájó pontot. Egy apró piros folt, kicsit megduzzadva, de úgy fáj, mint az ostorcsapás. Injekció helye, egy brutális intramuszkuláris injekcióé, amit beleszúrtak sovány, kiaszott combjának legvastagabb izmába.

Visszatért az emlékezet, kitisztult a tudata. Lehunyta a szemét... Kórházban vagyok. Pont ugyanott, ahol egy fél évvel ezelőtt feküdtem. Akkor, mielőtt hazaengedtek, az orvos határozottan és szigorúan kijelentette, hogy ha még egyszer találkozunk, megoperál... Hogy nem lehet halogatni... Hogy a fekély az fekély... Hogy el kell távolítatni... Ha élni akarok...

Élni! Van-e valami értelme egyáltalán? Kinek van még szüksége rám ezen a világon? Amíg szolgált az egészségem, nem mondom. Senki nem tett túl rajtam a munkában, mindent megcsináltam magam körül, meg másoknak is. Akármilyen volt is az élet, éltem. Nem értelmetlenül, holnap nélkül... De hát így... Mit ér egy öreg ember, egy megvénült asszony? Talán jobb is lenne meghalni... Nem lenni terhére senkinek... Kinek maradjak itt haszontalan öregségemben? Még abban a... Minek is hívják?... Öregek otthonában se. Hiába győzködnek, hogy ott jó lesz nekem, a lehető legjobb. Gondok nélküli élet. Kosztot, ágyat kapok, még orvosi felügyeletről is gondoskodnak, hogy rendben legyen az egészségem... Hallani sem akarok ilyen életről! Soha nem voltam terhére senkinek, megéltem a magam erejéből... Miért ne boldogulnék a műtét után is? Csak egészség legyen! Csak erő legyen! Mert ha nincs se egyik, se másik, akkor inkább meghalni. Akár most, ebben a csendes, néma percben. És akiknek még tovább rendeltetett szenvedni, temessenek oda, ahol az édesapám nyugszik, aki után olyan hamar elment az édesanyám is. Mire is való ez az élet? Mi jót hozott? Nekem még annyit se juttat, mint az édesanyámnak, aki holtában a férje mellett nyugodhat. Méltón az élethez, és a halálhoz is. Ez a cudar, nyomorúságos élet két háborút hozott. Az első elragadta a fivért, egészséges, szép férfi volt, akár a tölgy; a második pedig elvette annak a férfinak az életét, akinek az oltár előtt húséget fogadott. Csak Isten a tudója, hol nyugszik megkínzott holttestük...

A feje nehéz volt, de már kavarogtak benne a gondolatok. Felbolydultak, s mint vihar előtt a varjúraj, szárnyra kaptak és felröppentek. S az életről meg a halálról károgtak. A megboldogult férjéről. Lehunyta a szemét. Így messzebbre ellát. Hosszú évekre, évtizedekre. Lelki szemei előtt mintegy folyamatos gyorsfilmként leperegtek a férjével együtt leélt évek. Életének dokumentumfilmje. Egy film a régmúlt időkről, nemigen volt része semmi jóban akkoriban, legföljebb ha annyi, hogy mindketten fiatalok voltak és könnyebben megbirkóztak a hétköznapok gondjaival-bajaival.

...Az 1944-es esztendő. Az egész falu a vasútállomás környékén tolongott. Voltak, akik a peronon meg a vágányok mellett átkozódtak, és zokogtak elkeseredésükben. Gyerekek, felnőttek egyaránt. Az elmenők közt volt Jano Havran is, a derék férfi, akinek szerelmet ígért haláluk napjáig. Mezei virágok díszítették a vonatszerelvényt. A mozdonyt pedig felcicomázták, akár a lakodalmassal. Egy buzgó tűzoltó zenekar lelkesítő indulókat játszott. Hazafiasakat. Amo-

lyan katonai talpalávalókat. De senki nem menetelt, senki nem ünnepelt. Sírás és jajszó nyomta el a zene hangját. Fiakat, férjeket, apákat bocsátott útnak a falu. Idegenbe...

Mint kőbe ütköző kasza, úgy csengtek az alezredes zord szavai, parancsszavak harsantak, szökőforrásként tört fel a hazafiság, s ellanyhult, mielőtt az állomásról kihúzott a zsúfolt vonat, oly lassan és keservesen, akár a csiga a poros úton. Ám azok a szavak, amelyeket az arannyal ékesített gallért viselő férfi mondott, mindmáig a fülében mennydörögnek.

„Bajtársak! A vörös rémség veszélye fenyeget bennünket! Mi, magyar hazafiak vagyunk a védgát, amelynek meg kell állítania a kelet felől érkező borzalmat. Ha tisztességben akartok élni, s nem akarjátok, hogy asszonyaitokat oroszok öleljék, erősen markoljátok kezetekbe a fegyvert! Nem kímélhetjük még az életünket sem! Inkább elpusztulni, mintsem a vörös pokolban élni! Védjük meg gyönyörű magyar hazánkat... a vörös ördögöktől!”

A vén mozdony vastag fekete füstjétől terhes levegőben jégesőként záporoztak a katonásan szigorú alezredes szavai. Tovaszálltak, szerteröpítette őket a szél. Aztán lassan elenyésztek az ibolyaszínű égbolton... S tovatúnt Jano Havran is, Mara Havranová férje. Nem látta soha többé. Meghalt a keleti fronton. De nem, nem meghalt, hiszen meghalni ágyban szokás. Hadsereg-társaival együtt nyomorultul elpusztult, mint valami kivert kutya. A vasfogú tél egyenesen a mennyország kapujához üzte. Megfagyott. Miként a jégre csöppenő nyál. Nem is becsülték őt többre azok, akik odahajszolták, s a friss, fehér, hűvös hó lett a katonák sírhelye. Puha, akár az új dunyha. Halotti köntösként hólepel borult az egész harccsoportra, amelyben Havran szolgált... A halál nem tett kivételt... Egyformán lekaszabolta a szlovákokat meg a magyarokat is. Irgalmatlan volt a tél. Nem tett különbséget nemzetiség szerint. Ám Havran utolsó szavai szlovákul szóltak az éghez.

...Havranová lelki szemei előtt lejátszódtak férje haláltusájának utolsó percei. Meglehet, eltartott egy órát is az életért folytatott iszonyú és hiábavaló küzdelem...

* * *

Több mint két napon át szakadt a hó az acélszürke égből. Egyetlen egy nap hiányzott csupán, hogy a szakasz pihenéshez jusson a viskókban meg bunkerekben. Azokban a napokban a pihenést a lélek megváltásánál is többre tartották. A visszavonulási parancs megérkezésétől remélték, hogy elhagyhatják végre a frontvonalat, és túlélik ama frontszakasz borzalmait... Muszáj kitartani addig. Legalább annak a hét embernek, aki megmaradt a szakaszból. Hogy legalább otthon elmesélhessék, ami itt... Addigra talán az oroszok áttörik a frontot... Elsőként a németek menekültek. Talán önekik is sikerül. És angyali üdvözlésként fogadták a parancsot az arcvonal mögé való visszavonulásra. A hét honvéd befogta a lovakat, és sürgölődött, hogy menjünk, és induljunk, és gyorsabban... A lovak nekirugaszkodtak. Mintha csak megértették volna, hogy hazafelé vezet az út. De aztán megtorpantak a szekereknél, amelyek két nappal azelőtt megakadtak a hófúvásban, s békés mozdulatlanságba dermedtette őket a fagyhalál. A hó meg egyre csak szakadt és ömlött. Ádáz vihar égette a katonák vértelen arcát... Hat lovat fogtak be egyetlen szekérbe. Így talán sikerül... Először csak szavakkal nógatták mozgásra a lovacskákat. Később már puskatussal is. Az ukrán bricska azonban elakadt, és többé meg se moccant, noha a hét katona derékszíjjal meg fémcövekkel ütlegelte leghúségesebb jószágátársait. Pirosra színeződött a hó a megkínzott állatok körül. Hörögtek, véresre harapdálták magukat, miközben a zablát rágták, az istrángot rángatták, és patáikkal az egeket fenyegették... Két ló egyszer csak összerogyott, és nem állt fel többé a fagyott földről. Mind ernyedtebben, mégis egyre rugdosták eleven, álló társaikat... A halálos patarúgások a katonákat sem kímélték. Havran keresztülesett az egyik lötetemen. Egyenesen rázuhant Mirza kancára, a szívének legkedvesebb négy lábúra széles e világon. Mirza még élt akkor, de kimúlt abban a pillanatban, ahogy Havran teste rázuhant. Havran azonban életben maradt. És a többiek, akik még éltek, elmentek mellettük... Nyakig érő hó tornyosodott a valamikori út szélein. A kezükkel, meg puskatusokkal vágta utat maguknak. Kisvártatva, miután elnyelte őket a párás hófátyol, az irdatlan hótörleszokon keresztülvergődött egy girhes, kiéhezett farkasfalka... Kísérteties vonyítást hallatott... Majd egy szuka, a falka legnagyobb tagja rávetette magát Havran testére, noha az már kőkeményre fagyott...

* * *

Havranová felébredt. Rázta a hideg. Aszott, összetöpörödött testét tetőtől talpig elöntötte a hideg veríték. Még nem eszmélt rá, hogy él-e vagy már ama másvilágon van. Csak álmodta vagy valóban átélte azt az egész iszonyatot? Én és az a csont-bőr nőstény farkas... De hát ez nem igaz, hiszen az nem lehet! Jano nem érdemelt ilyen halált!

– Jó reggelt, Mara néni – szólt egy hang a szomszédos ágyból.

Ösztönösen arra fordította a fejét. Egy ismerős asszonyt pillantott meg, és a testi és lelki fájdalom ellenére, sikerült halványan elmosolyodnia.

– Látom, jól kialudtad magad – csipogta erőtlen hangon az ágyszomszédja.

– Azt mondják, műtét után a legédesebb az álom... És örülhetsz, mert már megszabadultál a fekélytől. Kivágták. A gyomrot meg összevarrták. Én mondom neked, örülj, hogy kisebb lett, mint a műtét előtt volt. Legalább a kétharmadával... Szegényeknek való gyomor. Takarékos. Kevés fér bele... hihhi...

– Nahát, Zuza Brlázová – csillant fel egy pillanatra Mara néni szemének megtört fénye. – Jaj, Istenem, milyen jó, hogy te is itt vagy. Legalább lesz kivel beszélgetni. Tudod, a magyar nyelv valahogy mindig nehezen ment nekem, no, nemigen boldogultam vele. Szívesebben beszélek a magunk nyelvén... A szlovák beszédhez szokott hozzá a fülem. Milyen jó, hogy találkoztunk itt. Jobb helyen is találkozhattunk volna, de hát, ha így rendelte a Jóisten... És együtt talán majd vidámabban telik az idő, még ezen a szomorú helyen is... Hisz így könnyebben megy a beszélgetés...

Az öregasszony a szomszédos ágyon kissé oldalra fordult, hogy jobban lássa Mara nénit, de a fájdalom egy pillanatra elhomályosította a szemét, s homlokát előntötte a veríték.

– Zuza... – nyöszörögte Mara néni. – Én nem akartam, de ha már egyszer megoperáltak, muszáj gondolnom az orvosra is...

– Tudom – sóhajtott a szomszédasszony. – A doktorok nyújtják a markukat.

– Vagy tartják a zsebüket... Azt beszélik, hogy vannak olyan orvosok, akik berendelik a páciens a dolgozósobájukba, aztán kihúzzák az asztalfiókot, hogy ne kelljen bizonytalankodni, egyértelmű legyen, hová tegyék a pénzt...

– Igen, tudom. S közben simogató pillantásokat vetnek az emberre, elhalmozzák jó tanácsokkal, és amikor a pénzt már letette a megfelelő helyre, betolják a fiókot, felállnak, és az ajtóhoz kísérik, mert állítólag sürgős dolguk akadt.

Mara néni gondolkodott egy darabig, habozott magában, míg végül kibökte, ami a lelkét nyomta:

– No és mennyit kéne adni, hogy ne maradjak szégyenben? Mondd meg, Zuza, adjál tanácsot! Hál' Istennek, én még sose voltam ilyen helyzetben. Maholnap nyolcvan éves leszek, ha megérem, de még nem kerültem orvos kése alá... Neked pedig talán van már valami tapasztalatod...

– Adjál... – felelte kínlódván a szomszédasszony – adjál, amennyit tudsz. Ki szabja meg neked? Az orvosok is belátják, hogy nincs fizetésed, semmilyen jövedelmed.

– Háromszáz talán elég lenne. Mindig annyi szokott lenni nálam. Most is ott lesz a kötényben. Abban, amit a szoknya alatt viselünk. A piaci kötényben, amit felveszünk a szoknya alá, te is olyat hordasz, hogy a tolvajok meg ne lopjanak...

– Akkor adjál háromszázat. Meg lesz vele elégedve. Persze... Az ember sose tudhatja előre.

Brlázová még végig se mondta, amikor a kórterem nyitott ajtaján belépett egy orvos. A két asszony pillantást váltott egymással. Mindketten ugyanarra gondoltak – milyen jó, hogy szlovákul beszélgettünk; az orvos meghallhatta ugyan, de aligha értette, miről folyt a szó. A fiatal, de már kopasz sebész egyenesen az ő ágyaik felé irányította kemény lépteit. Szemöldökét összevonta, alsó ajkát beharapta, látszott rajta, hogy mérges. Szeretettel, tisztelettel tekintettek rá, mint olyan emberre vagy inkább félistenre, aki visszaadta az életüket, és aki őszinte hálát érdemel.

Megállt az ágyuk végénél. Kezét hátul összekulcsolta, arcizmait megfeszítette, szeme villámokat szórt. S jó hangosan megszólalt, hogy meghallja mindenki, az egész kórterem...

– Mit karattyolnak itt? Nem tudnak magyarul? Érdekes!... Elvégre magyar kórházban fekszenek, és magyar orvosokra vannak utalva... Magyar közösségben magyarul beszéljenek! Valaki még azt gondolhatná, hogy maguk róla beszélnek! Ne sértsék meg a környezetükben lévőket! Ennyi udvariasságot maguktól is elvárhatunk...

S mint aki jól végezte dolgát, az alacsony, széles vállú sebész kiviharzott a széles folyosóra. Mintha ágyúból lőtték volna ki... Vagy mintha kigyó marta volna... vagy talán a szlovák szó csíp ennyire?

A kórházi szoba elcsendesedett. Elnémult. Egy árva szót se mert senki elrebegni. Ki akarna belekeveredni egy ilyen kényes dologba? Mindnyájunknak megvan a maga gondolja, épp elég. Pláne itt, a kórházi ágyon. S még ha valaki venné is a bátorságot, hogy megtörje a kolostori csendet, ki emelne szót egy orvos ellen? Élet és egészség. E kettőnél drágább kincs semmi nincs. És az orvosok sáfárkodnak vele... Nem marad más hátra, mint csendben alkalmazkodni. Az orvos is erre utasított. Elvégre ez az egész hiábavaló élet – merő beletörődés és belenyugvás a megváltoztathatatlan sorsba.

Mara néni egészen összekucorodott az ágyon. Alighanem a fájdalomtól, ám a fájdalom most nem a megbolygatott és drasztikusan átalakított gyomorból sugárzott. És sohasem lesz elég ereje, hogy hangosan ki merje mondani, de a lelke mélyén tudta, hogy keservesen megkeresett garasaiból nem ad hálapénzt ennek az orvosnak... Mi más módja lenne itt az elégtételvételnek vagy a méltányosságnak? Megtanulta a hosszú évtizedek alatt, legbölcsebb dolog a hallgatás, jobb csendben maradni... Élete során tengernyi könnyet nyelt amiatt is, hogy sose tanul meg rendesen magyarul. Mindig a szlovák jön a nyelvére... De hát miért zavar ez némelyeket? Hiszen ez... Isten őrizz, ő egyáltalán nem akart megbántani senkit, és Zuza sem, több mint háromnegyed évszázada ismerik egymást... Nekik könnyebben, jobban megy így a beszélgetés... Csak Isten a tudója, hogy miért. Nem tehetnek róla, hogy nekik ez a természetes és megszokott nyelv...

* * *

Nehezen tudott utána elaludni. Hogy is tudott volna azoktól a sajgó sebektől. Hiába van összevarrva az egyik, ha felszakadt a másik. Melyiktől szenved jobban? Sohasem fogja elpanaszolni senkinek. Csak magában gondolkodott, csak magában mondta... mennyivel jobb lenne a világ, ha kevesebb lenne az ilyen orvos... De ezeket az embereket majd csak akkor lehet a sarokba küldeni, ha egy kopasz orvos rikácsolásától nem borulnak némaságba a kórtermek...

Kár, hogy ő azt már nem fogja megérni.

Árgyelán Erzsébet Katalin fordítása

Marton Mária: Ki hitte volna!

Marton Mária Ki hitte volna! című mesekönyve az idén jelent meg a Katica Könyvműhely kiadásában. Az író gondolatai a mesék elé: „A gyerekeknek nincsenek előítéleteik, kimondják, amit gondolnak, amit éreznek. Mernek sírni, önfeledten nevetni, haragszanak, majd kibékülnek, és kérdeznek, és kérdeznek. Ők a legnagyobb világhódítók. Csiszolatlan gyémántok! Tenyerünkben a gyémánt, le ne ejtsük! Szeressük a gyerekeket! Ezek a mesék értük, nekik születtek. [...] Lányok és fiúk, jó szórakozást, élvezzétek az erdők állatainak kalandozásait, ők ti vagytok, ti pedig ők!”

Csukás István így ajánlja a kötetet: „Az emberrel együtt született a mese, olyan szép elgondolni, hogy egymást hozták létre, az ember a mesét, mese pedig az embert. Mert, amikor mesélünk, képzeletünkkel bejárjuk az eget, a földet, s azt is, ami azon túl van, és nemcsak bejárjuk, hanem meg is hódítjuk a világot. Ezt a szívünkig ható mesélőkedvet érezzük és élvezzük Marton Mária könyvében. Olvasás közben felfedezzük a világ és a lélek tájait, együtt utazunk az író áradó képzeletével.”

Ízelítőként pár mesét olvashatnak folyóiratunkban, és ha valaki kedvet kap, hogy megismerje az írónőt – aki a BARÁTSÁG egyik szerzője –, jelentkezzen folyóiratunk címén: (baratsag@upcmail.hu). Marton Mária és a Katica Könyvműhely interaktív irodalmi műsor keretében bemutatja a könyvet, ami egyébként a Libri könyvesboltokban megvásárolható. Szeretettel várjuk a művelődési házak, iskolák és más intézmények jelentkezését.

A névtelen kiscica története

Egyszer volt, hol nem volt, élt egyszer egy szegény kiscica. Nem volt neki se gazdája, se otthona, se barátja, se testvére, sőt, még a szüleit sem ismerte. Azt sem tudta hogyan is jött erre a világra. Anyyira apró volt még, amikor egyedül maradt, hogy nem maradt semmi emléke a családjáról. Ha hozzá hasonló cicákat látott, örömmel futott hozzájuk.

– Szervusztok, miau-miau – köszönt többi macskatársának.

– Szervusz, hát téged hogy hívnak? – kérdezték tőle.

– Nem tudom, miau-miau – vallotta be a kiscica.

Azt sem tudta, miként lehet valakinek neve. Ő csak annyit tudott, hogy árva, de azt érezte, semmivel sem csúnyább, semmivel sem rosszabb, mint a társai.

– Engem Cicókának.

– Engem Bettinek – sorban mutatkoztak be a cicák.

– Nekem nincs nevem, de mint ti, én is szeretek játszani a gesztenyével, az apró kavicsokkal – mondta az árva kismacska a többieknek.

– Hogyhogya nincs neved? – nyafogta Betti

– Nem ismerek én senkit az erdő állatain kívül. Ismerem az őzikét, ismerem a szarvast, ismerem a sündisznót...

– Akkor játssz velük! – vágott a szavába Cirmos, a macskák legszebbike. Megborzolta vörös szőrét, fejcskáját elfordította a névtelen kiscicától.

– Milyen szép a szőröd – mondta a kiscica s szomorúan nézett végig magán.

Rádöbrent, hiába érzi úgy, hogy semmivel sem másabb, mint társai, ez nem igaz. A szőre szürkésfehér és csapzott. Megpróbálta borzolgatni a szőrét, mint imént a Cirmos, de nem sikerült neki. Ázott és piszkos volt. Ártatlan kísérletét kinevették a többiek.

– Ismered a tejet vagy a tejfölt? – érdeklődött a kövérebbik macska.

A névtelen kiscica sovány arca még jobban megnyúlt a két idegen szó hallatán.

– Tán ez a másik neved?

– Buta vagy, te nem is vagy igazi macska – nyafogta Betti. – Az igazi macskák ismerik a tejet és a tejfölt.

Oktató hangon folytatta:

– A tejet és a tejfölt meg lehet enni. A világ legfinomabb ennivalója. Én például minden reggel és este kapok egy tányérral, hol ebből, hol abból.

– Én is...

– Én is – kontrázott rá a másik macska.

A kiscica állt, önkéntelenül nagyot nyelt az éhségtől, pedig még most sem tudta, milyen lehet a tej, meg a tejföl. Nyelt még egy nagyot, újabb ismeretlen szó értelmén törte a fejét. Mi lehet a tányér? Megkérdezzem, ne kérdezzem? – tanakodott magában. Arra gondolt, már úgyis kinevették, neki már úgyis mindegy, csak megkérdezte.

– Mi az a tányér?

– A tányér, amibe beleöntik a tejfölt, meg a tejet – felelte Cicóka, s hangjában nem volt megvetés, sőt, nem is nyafogott. Sajnálta idegen társát. Hármuk közül ő volt a legjobb szívű.

– Szerintem adjunk neki nevet, hiszen ő is macska, csak szegény és árva, amiről nem ő tehet – fordult a többiekhez.

Cirmos és Betti, akik nemigen szoktak hozzá a gondolkodáshoz, most maguk sem tudták, mit feleljenek.

– Igaz, árva vagyok, lehet, nem ismerem a tejet, a tejfölt, sőt, még a tányért sem, de viszont ügyesebb vagyok, mint ti – szólalt meg a névtelen cica. Annyira örült, hogy Cicóka nevet akar adni neki, hogy el is felejtette az éhségét.

– Miben vagy te ügyesebb, mint mi? – kérdezte Betti őszinte kíváncsisággal, már nem nyafogott.

– Szerintem én tudok a leggyorsabban fölszaladni a fára – mondta büszkén.

– Honnan tudod, hogy te vagy a leggyorsabb? – kérdezte kételkedő hangon Cirmos.

A névtelen kiscica nézte a szép szőrű, gömbölyű macskatársait, s nem voltak kétségei, hogy ő a legfürgébb.

– Itt van egy nagy fa – mutatott maga mögé – versenyezzünk! Az egyikünk fölszalad, a többi számol. Az nyer, akinél a legkevesebbet kell számolni. Ha én leszek az első, adok neked nevet?

– Jó ötlet – örült Cicóka – sőt, ha te leszel az első, megmutatom, hol lakom és adok a tejemből, meg a tejfölömből.

A kiscica szeme fölcsillant, annyira meghatódott, hogy legszívesebben odament volna Cicókához, kicsit hozzádörgölözni gyönyörű, bársonyos, puha szőréhez, de mégsem tette.

Betti és Cirmos irigykedve néztek Cicókára. Ez nem nekik jutott eszükbe! – méltatlankodtak magukban, de nem mondták ki, csupán fölborzolták szőrüket, s fújtak egy nagyot.

– Ki legyen az első? – kérdezte a névtelen kiscica.

– Leszek én – vállalkozott Cicóka.

– Mi meg számolunk – mondta Betti.

Cicóka szaladni kezdett.

– Egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét. Fenn van! – kiáltották egyszerre a fa alatt.

Cicóka után következett Cirmos. Mire fölszaladt, tizenötig számoltak. Mogorván lejtött a fáról, szó nélkül állt. Utána Betti szaladt fel, Cirmos már nem is számolt a többiekkel.

Betti megnyalagatta a bajuszát, fújt egy nagyot, majd szaladni kezdett. Tízíg számoltak, mire elérte a felső lombos ágakat. Betti két ugrással ismét a földön volt.

– Én már nem lehetek az utolsó – büszkén jelentette ki.

A névtelen kiscica következett. Ekkor Cirmos felhagyott a szótlan sértődöttségével, ő is a többiekkel számolt. A névtelen kiscica ugrott egyet, a három macska háromig se számolt, már fönt nyávogott a fa legtetején.

– Nahát, micsoda gyorsaság, micsoda fürgeség! – mondta elismerőleg Cicóka.

Betti, Cirmos nem szóltak semmit, csupán irigykedve néztek a névtelen cicára.

– Szerintem hívjuk Uzsgyinak – indítványozta Cicóka.

– Legyen, Uzsgyi! – egyezett bele Betti. – De nem adok a tejemből...

– Én sem adok, és legyen, Uzsgyi! – szólt közbe Cirmos.

Cicóka odament a kiscicához, hozzádörgölődött, bajszuk összeért.

– Tetszik neked is ez a név?

– Igen – mondta a névtelen kiscica, vagyis már nem a névtelen kiscica, hanem Uzsgyi, a meghatottságtól remegni kezdett a bajusza.

– Mi megyünk haza. Lehet, hogy te vagy a legfürgebb köztünk, de nem kell a barátságod, hátha bolhás vagy – közölte nyafogó hangon Cirmos.

– Lehet, hogy te fürge vagy, de mi szebbek vagyunk – nyávogta el éles hangon Betti.

A két felfuvalkodott macska, köszönés nélkül odébbállt.

Uzsgyi nem bánta. Ő volt a világ legboldogabb macskája. Neve lett, de ami még ennél is fontosabb, Cicóka vele maradt. Életük végéig barátok maradtak. Cicóka megosztotta vele a tejet, a tejfölt, a rózsavirág mintás tányérból együtt lefetyeltek. Uzsgyi pedig megmutatta Cicókának az erdő titkos zugait, rejtelmes szakadékait, és azt, hogyan kell egeret fogni.

Az elkényeztetett macskák kíváncsian lesték őket a bokorból, ha Uzsgyi, vagy Cicóka elhívta őket kalandos eger-portyázásukra, kövér testükkel nem bírták a futást, arról nem is beszélve, azt sem tudták, miféle, vagy kiféle szerzemény az eger.

Hogyan táncoltatták meg Szomorkát?

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis eger, aki mindig szomorkodott. Társai szüntelenül játszottak, nevetgéltek, délelőttönként labdázta az erdő kerek és színes kavicsaival, de ez az egy kis eger, akit Szomorkának hívtak, állandóan búskomoran ült az akácfa tövében.

Egy ideig hagyták, hadd szomorkodjon, gondolták, majd elmúlik nála ez az irratlan mélabú. Senki nem bántotta, semmi tragédia, baj nem érte.

A legöregebbik, egyben a legnagyobb eger, amely már vetekedett a vakond méreteivel, ennek köszönhetően nyerte el a Főeger nevet, megelévelte Szomorka búskomorságát: az akácfa mögötti tisztáson megbeszélést tartott a többi egértársaival.

– Aki ügyes és jó ötleteket tud mondani, miként vidítsuk fel Szomorkát, annak Sára asszony – az erdész felesége volt, kis faházban lakott az erdő szélén – konyhájából elhozom a legpuhább, legfinomabb sajtot.

Az egérkéek fölélenkültek a Főeger indítványától.

– Táncoltassuk meg! – mondta az egyik kis eger.

– Adjunk neki puha sajtot.

– Nono! Elhízik, úgysem mozog – torkolta le társát a legéhesebb egérke.

– Énekeljünk neki! – indítványozták többen.

A Főgér úgy döntött, hogy minden javaslatot elfogad.

– Helyesen beszéltek, megtáncoltatjuk, megetetjük, sőt énekelünk is neki.

– Talán kérdezzük meg, miért szomorú! – tanácsolta az az egér, akit a többiek nagyon okosnak tartottak, mivel állandóan töprengett, és állandóan olyan megállapításai voltak, amik a többi egérnek az eszébe sem jutott volna. El is nevezték Töprengőnek.

– Már megint milyen jó gondoltál ki. Én akkora vagyok, mint a vakond, megéltem már pár tavaszt, de ez nem jutott volna eszembe.

Odamentek Szomorkához.

– Miért vagy szomorú, Szomorka? – kérdezte Töprengő.

– Azért – szífogott Szomorka –, mert engem nem szeret senki – mondta, aztán a szífogásból éktelen zokogásba kezdett.

– Ez nem igaz, hiszen mindig hívunk labdázni, de te nem jössz, mi mindig hívunk, ha megyünk Sára asszony konyhájába sajtért, de te nem jössz. Mindig csak azt mondod: nincs kedvem – emlékeztette a Főgér.

– Hoztam neked dupla adag friss, puha sajtot – adta oda Szomorkának az egyik legjobb szívű társa a saját ennivalóját.

Szomorka elfogadta, szó nélkül elmajszolta. Az egerek kört alkotva táncolni kezdtek, közben énekeltek:

*De szép az életem,
te vagy a legkedvesebb egerem.
Táncolj velem, ne búsulj,
mert a szívünk megfájdul.*

Szomorka nézte társait, de nem ment közéjük táncolni, énekelni. Szinte meg se hallotta, mit is énekelnek neki. Arra gondolt, hogy messze a patak és ő meg szomjas a sajtra. Az egérkéek abba hagyták a táncolást, az éneklést, kiizzadva, felhevülten Szomorka elé álltak.

– Na, örülsz? – kérdezték.

– Igen, de...

– De?

– Szomjas vagyok.

– Szaladj, hozz vizet! – szólt Főgér a mellette álló társának, de nemcsak ő, hanem még hárman futottak a patakhoz vízért, a legszebbik, a legnagyobbik lapulevélből készült pohárral.

Szomorka egy hajtásra megitta a friss vizet, majd ismét zokogni kezdett.

– Szeretünk.

– Szeretünk.

– Imádunk – mondták neki.

– Lehet, hogy szerettek, de én akkor is szomorú vagyok – nyöszörögte.

– Miért? – kérdezték kórusban.

– Félek a macskától, hogy idejön és megesz – mondta zokogva.

– Megvédünk – válaszolták kórusban.

– És, ha nem? – kérdezte Szomorka, s apró szemét bizmatlanul összehúzta.

– Te nem szeretsz senkit, csak magadra gondolsz. – közölte Töprengő és szó nélkül otthagya Szomorkát.

A többiek követték. Ismét leültek az akácfa mögötti tisztásra, szomorúan, szótlanul néztek maguk elé. Úgy tértek nyugovóra, hogy még Sára asszony konyháját sem volt kedvük meglátogatni.

Szomorka a zokogást nem hagyta abba, de ezt a többiek már úgy megszokták, hogy oda sem figyeltek.

Ezen az éjszakán Kormos, Sára asszony macskája éhesen járta az erdőt. Meglátta Szomorkát, nagyon megörült. Egy egértől ugyanis nem félt, a Főgér csapatától viszont rettegett. Amikor meglátta magában a kis egeret, megnyalta a szája szélét, szép csendben ráugrott. Szomorka ha-

talmasat sikított. A Főgér és a többiek riadtan rohantak oda. Kormos megijedt az egércsapattól, elengedte Szomorkát, majd mérgesen futni kezdett. Szomorkának így is megsérült a farka, de annyira örült, hiszen életben maradt, hogy rövid életében először mosolygott és hálásan nézett társaira.

– Köszönöm, hogy megmentettétek az életemet, köszönöm a friss vizet, amit a patakából hoztatok nekem, meg köszönöm a dupla adag sajtot is – szepegte.

– Jól van. Gyere, aludj velünk és akkor a macskától sem kell félned! – javasolta békülékeny hangon Töprengő.

Reggel felébredtek. Együtt settenkedtek Sára asszony konyhájába, együtt hoztak sajtot, kétszersültet, sőt, együtt táncoltak, daloltak. Szomorka vékony hangján, torkaszakadtából énekelte:

*De szép az életem,
te vagy a legkedvesebb egerem.
Táncolj velem, ne búsulj,
mert a szívem megfájdul.*

Ki hitte volna!

A manó szomorúan ült az út szélén. Sötét volt és nagyon félt. Nem járt arrafelé sem autó, sem biciklista, még a kóbor kutya sem merészkedett el olyan messzire, mint ahol a manó búslakodott magában. A vakond a föld alól néha kidugta a fejét, ahogy meglátta a napvilágot, méltatlankodott.

– Brr, brr, de hideg van, de sötét van, de csúnya ez a valami az út szélén! – hadarta el magában és nyomban visszabújt a föld mélyébe.

Manó körülnézett, mi lehet az a „csúnya valami”, amitől a vakond megborzong. Nézett balra, nézett jobbra, nézett előre, hátra, de nem látott semmit, csak a fekete földet és a szürke utat.

– Csak nem engem lát valami csúnyának? – bizonytalanodott el, s halkán sírdogálni kezdett. Azért volt szomorú, mert manónak született. Eddig minden ember elfordult tőle, ha valaki hozzászólt, lekezelte, durván megsértette. Így járt a szépséges királylánnyal is.

Manó már húsz évet eltöltött a királylány udvarában, a hatalmas pálmafa tövében. Voltak azért boldog pillanatai is, mindennap friss gyümölcsöt ehetett, a virágok szerették őt, sosem csúfolták ki a csúnysága miatt. Különösen a piros tulipánok kedveskedtek neki.

– Kedves Manó, gyere ide, locsolj meg, mert máskülönben elszáradok, és nem tudsz majd gyönyörködni bennem! Igaz, a királylány tulipánja vagyok, de én akkor is neked akarok tetszeni, mivel neked van a legkedvesebb mosolyod, és te locsolsz engem a legtöbbit. A királylány még sosem locsolt meg, de azt elvárja, hogy mindennap kinyíljak, megmutassam neki éjfekete bibéimet – mondta évődő hangon a legszebb tulipán.

Manó meghatottan szaladt a kiskannáért, szép lassan locsolni kezdte a tulipánt.

– Jó? – kérdezte a végén.

– Jó, de mi lesz a testvéreimmel?

Manó rohant a kispatakhoz, megmerítette a kannáját, meglocsolta a szép tulipán testvéreit, akik legalább százan voltak.

Ameddigre Manó befejezte a locsolást, dél is elmúlt. A kastélyban egyet ütött az óra, megjelent a királylány, ebéd utáni sétájára indult. Megcsodálta a tulipánjait, gyöngyvirágait, majd a kert végében lefeküdt a rózsaszínű pihenőágyába és elszenderült.

Manó szusszant egyet, aztán elment az eperbokorhoz, szomszajosan, éhesen csipegetni kezdte az eperszemeket. Éppen hogy enni kezdett, amikor ráripakodott a legnagyobb eperlevél.

– Mit képzelsz, Manó?! Csak fogod magad és megdézsmálsz a termésemet, pedig még sosem locsoltad meg a kiszáradt gyökereimet.

Manó szó nélkül fogta a kannáját, meglocsolta az eperbokrot, aztán dolga végeztével leült a pálmafa levelei alá hűsölni.

A királylány felébredt, nagyot nyújtózott, majd elsétált az eperbokorhoz, és lecsipegette a legszebb eperszemeket.

Manó a pálmafa alól kilesett, irigység nélkül csodálta, miként eszik szépséges uralkodónője. Nem sajnálta tőle az epret, megmaradtak neki a kisebb szemek, ő azzal is beérte, elégedett volt.

Délután Manó elsétált a kastély kapujához. Ez volt a legmerészebb kirándulása. Ilyenkor láthatta a gyönyörűséges hintókat, melyekben gyönyörűséges grófkisasszonyok és grófok érkeztek az esti mulatságra. Amikor már mindenki megérkezett, az udvaron csend lett, a kastély ablakain kiszűrődő fény csillogóvá tette a kavicsokat. Manó felvette a legszebb kavicsot, de meleg simaságát nem sokáig élvezhette, mert a kavics mérgesen kiugrott a kezéből.

– Mit képzelsz magadról? Hogy merészszelj simogatni? Inkább locsolj meg minket, a hintókerekerekek megsértettek, felrepedeztünk, a szárazságtól nem tudunk szépen csillogni, te pedig a csillogást szereted. Ha meglocsolsz minket, akkor beszélhetünk arról, hogy simogathatsz vagy sem.

Manó futott a kannájáért, a kastély előtti kavicsos utat végiglocsolta. Ötvenszer kellett fordulnia a kerti pataknál. Amikor befejezte a munkáját, leült a fűbe, és így szólt.

– Igazad van, kavics, most csillogtok csak igazán. Hadd emeljelek fel, hadd simogassalak meg! Hideg tested megnyugtatná fáradt tenyeremet.

Manó alighogy elmondta a kérését, a kastély órája elütötte az éjfélt, jöttek vissza a hintók a grófkisasszonyokért, a grófokért. Szegény a hirtelen zajtól megijedt, hazasiertett, pálmalevél ágycskájába lefeküdt. Elégedetten behunyta a szemét. Boldognak érezte magát. Minden este elmondta magában:

– Jót tettem a tulipánokkal, jót tettem az eperbokorral, jót tettem a kavicsokkal, tehát jól telt a napom.

Mire elsorolta magában a jó cselekedeteit, elaludt. Nem volt hiányérzete, mivel azt sem tudta, lehet olyan is, hogy valaki vele tesz jót. Arra a következtetésre jutott, a manóknak biztosan csak ilyen életük lehet.

Reggel korán, jókedvűen ébredt. Elment a patakhoz inni, majd elsétált a tulipánokhoz. Ez a délelőttje is úgy kezdődött, mint a tegnapi és a tegnapelőtti. De végül ez a nap mégis más lett, mint a többi. Elütötte a kastély toronyórája az egyet, a királylány megjelent, de nem akárhogy. Szébb volt, mint valaha. A királylány eddig mindig egyedül sétált, most viszont jóképű fiatalember társaságában.

Manó ámúlt, szívét annyira megdobbantotta a királylány szépsége, felszabadult kacaja, hogy állt, nem mozdult, földbe gyökerezett a lába.

– Ki ez a csúfság? – kérdezte a fiatalember a királylányt.

A királylány lenézett Manóra, először kedve lett volna mosolyogni kedves, csodálkozó ábrázatán, de mosolyát legyőzve így szólt.

– Dobjátok ki a kertből ezt a csúfságot!

Ugrott a királylány inasa, felemelte Manót, zsebre tette. Manó a sötétben nem tudta, hová viszik, csupán azt érezte, hogy már régóta zötykölődik egy idegen, sötét lukban. Az inas kivette őt a zsebéből, és átdobta a hatalmas kőkerítésen. Szegény Manó röpült, röpült, majd egy hatalmas földtúrás közepére puffant. Lepuffant és elájult, mire magához tért eltelt három nap.

A vakond minden reggel és este megnézte őt, sértetten vette tudomásul, hogy még mindig ott ül szentelenül, mozdulatlanul a legjobb túrása közepén ez a csúnya idegen.

Manó lassan magához tért, felelevenedett benne, mi is történt vele. Sírt, szomorkodott. Nem értette, miért kellett őt ilyen csúnyán kidobni.

– Mi lesz a tulipánokkal, az eperbokorral, a kavicsokkal? – vívódott magában.

Ha tudta volna, amit még nem tudott! A tulipánok hangosan sírtak, ha a királylány meg akarta őket érinteni, haragosan elhúzódtak tőle.

– A Manót akarjuk, a Manót akarjuk! – kiabálták, és szirmaik kezdtek megsárgulni, megcsúnyulni.

A királylány nyúlt az eperszemért, de az eperlevél rácsapott az ujjaira.

– Te eszed meg a legszebb terméseinket, de a szegény Manó gondoz minket. Mit tettél hatalmas királylány a barátunkkal?

A királylány szíve elszorult. Mit tegyen? Vőlegényének akart kedveskedni elhamarkodott döntésével. Este szomorúan sétált vissza a kastélyba, de a kavicsok felpattantak, élükkel megütötték a bokáját, sőt, a legnagyobb kavics így szólt.

– Szép vagy királylány, igaz, a te kastélyodban élünk, a te tulajdonod vagyunk, de ha nem jön többé hozzánk a kedves Manó, kiszáradunk, széthasadunk és elporladunk. Már három napja senki nem akart megsimogatni, pedig a hűvös kavics érintésénél nincs jobb, de hát ezt te úgy sem érted.

A királylány fel akarta venni a kavicsot, hogy megismerhesse, milyen is a hűvös kavics érintése, de nem tudta egyiket sem megfogni, mindegyik tovább pattant. Végül sírva ment be a kastélyba. Az öreg király szíve elszorult, mikor meglátta egyetlen lánya szomorú arcát. A királylány elmesélte édesapjának, mit is tett az ismeretlen Manóval.

A király befogatott a hintóba, az inassal elment az út szélére. Manó még mindig ott ült és vacogott a sötétben. Amikor meglátta a királyi hintót, még jobban remegett.

– Most ölnek meg! – kiabált benne egy nyugtalan hang. Az öreg király kinyúlt a hintó ajtaján, csak ennyit mondott.

– Ugorj a tenyerembe, a lányom látni akar!

Manó a kedves hang hallatán kissé megnyugodott, beleugrott szeretett királya tenyerébe. Ki gondolta volna, hogy én valaha az öreg király tenyerébe ülhetek? – gondolta magában.

– Bocsánat, koszos vagyok – szólalt meg szabódva.

– Érted sírnak a tulipánok, érted sír az eperbokor és a kavicsok is. És tudod, ki sír még utánad?

Manó először nem tudta, majd hirtelen megvilágosodott az elméje.

– Hát a kiskannám.

– Lehet, hogy az is, de a királylány is. Nagyon a lelkére vette, hogy gondolkodás nélkül kidobott téged. Szeretné jóvátenni.

– Óh! Hát... de az a fiatalember...

– A gyümölcsök és a fák királyfia is meggondolatlan volt. Ha megtudja, milyen jó vagy, meglásd szebbnek fog látni! Máskülönben is, az én kastélyomban én parancsolok.

Mire visszaértek a kastélyba, addigra a királylány az asztalosokkal gyönyörű faházat készített, aminek az ajtajára ráírta: „A kastély Főmanójának”. A faházat olyan helyre állította a kertben, ahonnan látni lehet a tulipánokat, az eperbokrokat és a kavicsokat. A faházba került asztalka, kicsi szék, tányér kis pohár, a tányérban sütemény, a kis pohárban málnaszörp.

Manó nem akart hinni a szemének. Már a királylány tenyerébe csücsült.

– Közelebből még szebb vagy – dadogta el Manó.

– Bocsásd meg az önzésemet! A házikó ajándék, de mit kívánsz még? – kérdezte a királylány.

Manó hosszan töprengett, majd közölte.

– Locsolócsövet, amivel kényelmesen tudom öntözni a tulipánokat...

– A kavicsokat, az eperbokrot – szólt közbe a királylány. – Érted sírnak, velem szóba se állnak.

– Hát, mégis szeretnek?

– Igen – kiabálták a tulipánok.

– Igen – kiabálták az eperlevelek.

– Igen – kiabálták a kavicsok.

Manó megkapta a locsolócsövet, boldogan boldoggá tett másokat. Locsolás közben mondotta magában:

– Manóval is lehet jót tenni? Ki hitte volna!

A csehszlovák-magyar lakosságcsereére emlékezve

A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 2017 novemberében nemzetközi tudományos tanácskozást szervezett Békéscsabán a csehszlovák-magyar lakosságcsere hetvenedik évfordulójára emlékezve. A konferencia címe *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946-1948 a jej následky na ľudské osudy* (Csehszlovák-magyar lakosságcsere 1946-1948 között és annak hatása az emberi sorsokra) volt. Az elhangzott előadásokból szerkesztett *Mať volá?* szlovák nyelvű kötet tizenegy tanulmányt tartalmaz. A könyvet – hiánypótló volta miatt – idén magyarul is tervezzük megjelentetni, hogy az a másik érintett kör nyelvén is elérhető legyen, minden érdeklődőhöz eljuthasson.

Ahogy a könyv szerkesztői az előszóban is említik, bár a második világháború után lezajlott csehszlovák-magyar lakosságcsere nem tartozik kimondottan a magyar-szlovák közös múlt „fehér foltjai” közé, hiszen mind a magyar, mind a szlovák történetesek több tucat tanulmányt és monográfiát szenteltek ennek a problematikának. A konferencia során is kiderült azonban, hogy ennek ellenére hiányzott sokszor az eseményeknek egy nagyon fontos megközelítése: az áttelepített, illetve a Magyarországon maradt szlovákok nézőpontja. Az általános történelmi monográfiák általában ugyanis a magyarorszá-

gi szlovákokra úgy tekintenek, mint akik „önkéntesen” döntöttek az áttelepülés mellett, mint akik a lakosságcsere „győztesei” lettek. Amennyiben azonban az adott egyén szemszögéből nézzük a problémát, akkor azt látjuk, hogy sokan – természetesen nyilvánvalóan nem mindenki – ezt a „győzelmet” sokszor kétségesnek élték meg. Olyan döntésként, ami veszteségeket is okozott.

A kötetben megjelent publikációkat három fejezetre tagolták. Az elsőbe az 1946-1947-es évek eseményeit politikai-történelmi kontextusban vizsgáló munkákat sorolták. A másodikba olyan tanulmányok kerültek, melyek a magyarországi szlovákok körében államilag szervezett toborzó kampánnyal foglalkoznak. Ezek segítségével kontextusba helyezhetjük az egyének letelepedésről hozott döntését és motivációjuk külső aspektusait. Az utolsó fejezetben azok a szövegek szerepelnek, amelyek Nagybánhegyes, Tótkomlós, Gúta (Kolárovo), Medgyesegyháza és néhány Komárom-Esztergom megyei település példáján keresztül mutatják be a lakosságcsere személyes történeteit, s az egész esemény helyi közösségre kifejtett hatását.

A következő tanulmányból közölt részlet, reméljük, felkelti a BARÁTSÁG folyóirat olvasói érdeklődését is a könyv iránt.

Szuda Krisztina Eszter

Az alföldi szlovákok áttelepülési motivációi és e migráció hatása a lakosságszámra, különös tekintettel Tótkomlóásra

(részlet)

1946. február 27-én írták alá a kétoldalú megállapodást a Csehszlovákia és Magyarország közötti lakosságcsereéről. Ahogy a csehszlovák kormányzati dokumentumokból kitűnik, az áttelepüléssel kapcsolatban Magyarországon megrendezett gyűléseken több propagandisztikus felszólalás és előadás hangzott el azzal a céllal, hogy a szlovákokat meggyőzzék az át-

településről. A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság és a Magyarországi Szlovákok Antifasiszta Frontja magyarországi rendezvényein elhangzottak, sok esetben előre kidolgozott irányelvek alapján íródtak.

A magyarországi szlovákok ezekben az akciókban főként az erős magyarosítással szemben kerestek védelmet, ezért munkámban az anyanyelvi oktatás kér-

Szuda Krisztina Eszter a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének munkatársa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományok Doktori Iskola doktorandusza.

désével is foglalkozom és korabeli anyagok alapján próbálom meg rekonstruálni a korabeli történéseket. Tanulmányomban megpróbáltam rekonstruálni motivációikat, a lakosságcsere előzményeit, valamint bemutatni a szlovákok helyzetét a Csehszlovákiába történt áttelepülés után, továbbá a csere hatását a lakosság szám alakulására, különös tekintettel Tótkomlóra, amihez az oral history-t (az elbeszélte történelem módszerét – a szerk.) is segítségül hívtam.

[...]

A tótkomlósi lakosságcsere

A szlovákok más településeihez hasonlóan Tótkomlóson is megindult a propaganda. A Csehszlovák Áttelepítési Bizottság elnökével több csehszlovák államférfi érkezett abban az időben a településre, hogy lelkesítse és meggyőzze az itteni szlovákokat, hogy rokonaikkal, családjaikkal hagyják el szülőfalujukat, így bővítve a szláv népeséget az újjászervezett Csehszlovák Köztársaságban.¹

A Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) tagja, Andrej Žiak a testület 1946. május 14-én Pozsonyban megtartott plenáris ülésén rövid áttekintést adott a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság magyarországi tevékenységéről, amelyben a propagandaosztály vezetőjének tisztségét töltötte be. Bár statisztikailag nem kerültek rögzítésre azok a látogatások, amelyeket családoknál és kisebb gyűléseken tettek, számszerűsítette, hogy 133 településen összesen 227 nyilvános gyűlést szerveztek „...összesen 100 000 hallgatóval, 60 koncertet 46 településen 37 000 hallgatóval, 81 színelőadást 62 településen 50 000 résztvevővel, 170 mozielőadást 113 településen 53 000 résztvevővel”. Megállapítja, hogy „a magyarországi szlovákok ezekben a látogatásokban látják, hogy a szlovák nép..., ahogyan szlovák és csehszlovák politikai életünk jelentős és prominens szereplői is, érdeklődést tanúsítanak a szlovákok áttelepülése iránt és tisztségük súlyával garantálják, hogy a magyarországi szlovákok valóban hazajönnek Szlovákiába és nemcsak boldog nemzeti és kulturális, hanem gazdasági és szociális életük feltételei is garantálva lesznek a Csehszlovák Köztársaságban”.²

A propagandisztikus megnyilvánulásokat szabályozó korabeli jelentésekből és irányelvekből tudjuk, amikor a győzködő előadók rájöttek arra, hogy azokon az alföldi településeken, ahol már a kettős identitású lakosság van többségben, a teljességében megélhető szlovákság motivációjával nehezen nyerhetők meg tömegek az áttelepülésnek,³ új stratégiát választottak. Ennek lényege annak felidézésében volt, hogy Csehszlovákia a második világháborúban győztes államok közé tartozik, ezért a háborút követő időszakban nem fog háborús jóvátételt fizetni, tehát a gazdaság és az egész ország megújítása is gyorsabb, hatékonyabb lesz. Ezáltal pedig a Magyarországról érkező reménybeli áttelepülők élete sokkal egyszerűbb lesz, mintha szülőhelyükön maradnának. A szlovákok lakta magyarországi városok gyűlésein előadandó felszólalások irányelveinek 8. pontja azt írta, hogy a jövőben lezajlik a tervgazdálkodás meg-, illetve újjászervezése s „bár a

háború bőséges károkat okozott Szlovákiában, mégis viszonylagos jólét van itt és valamennyi természeti erőforrás kihasználása után a jólét csak emelkedik. Bátran állítható, hogy a kilátások a CSSZK-ban a legjobbak valamennyi európai állam közül”. A reménybeli áttelepülőknek ezért például jó munkahelyeket, sok és jó minőségű földet, jószágot és házakat ígértek, ahogyan az az irányelvek 5. pontjában szerepelt: *Rámutatni Szlovákia mezőgazdasági viszonyaira és lehetőségeire.*⁴

Végül (feltehetőleg a két világháború közti nehéz évtizedek után) komlói szlovákok ezrei döntöttek úgy, hogy kihasználják a kölcsönös lakosságcsereről szóló megállapodást. Az első szlovákokat 1947. április 19-én telepítették át. Egy évvel később a Békés megyei földhivatal tanúsága szerint Tótkomlósról és környékéről (Ambrózfalva, Pítvaros, Nagybánhegyes, Csanádalberti) összesen 5858 ember költözött át a mai Dél-Szlovákia területére, ebből 939 család (3254 fő) Komlósról származott. Az első „magyar vonat” 1947. május 25-én futott be és a lakosságcsere egy éven belül befejeződött. A körülbelül 3250 áttelepített szlovák helyére mintegy 1500 magyar érkezett a Csallóközből,⁵ ami jelentősen megváltoztatta a település etnikai összetételét. A komlóiak a következő dél-szlovákiai településeken telepedtek le: Galánta, Alsó- és Felsőszeli (Dolné a Horné Saliby), Taksonyfalva, Vízkelet (Čierny Brod), Tallós (Tomášikovo), Hidaskürt (Mostová). Olyan jelentős magyarországi szlovák személyiségek is voltak közöttük, mint Ondrej Beňo, Michal Francisci, Kulík András, Kulík György és mások.

A lakosságcsere jelentős hatással volt a lakosság számára és vallási összetételére szinte minden településen. Az 1949-es népszámlálás szerint Békés és Csanád megyében leginkább azokban a városokban csökkent a lakosság száma, amelyeket valamilyen formában sújtott a lakosságcsere. A front elől való menekülés és a városi zsidó közösségek megsemmisítése mellett az utolsó, 1941-es népszámlálás óta a szlovákok távozása okozta a lakosság számának legnagyobb csökkenését Békéscsabán (6,5 ezer, azaz 12,7%), Szarvason (kb. 2,5 ezer, azaz 9,2%) és Tótkomlóson (15,3%).⁶

Kugler József a munkáiban rámutatott arra, hogy a demográfiai elemzésekből megállapítható: az alföldi települések (főként az Alföld dél-keleti részén) népességük jelentős részét elveszítették, amikor főként a produktív korú fiatalok elköltöztek a falvakból a megye- vagy járási székhelyekre vagy más térségekbe a munka miatt. A lakosság egy részének lecsereződésével megváltozott a szlovákok lakta települések lakosságának vallási összetétele is. Elsősorban a római katolikusok száma nőtt, míg az evangélikusok száma csökkent. Ezek a vallási adatok is hozzájárulnak a lakosságcsere hátterének jobb megértéséhez. Ha megvizsgáljuk a statisztikai adatokat, látjuk, hogy az alföldi térség két megyéjében 1949-ben mintegy 23 ezer evangélikus hiányzott. Néhány kivételtől eltekintve (az evangélikusok második világháborús veszteségei, németek távozása Mezőberényből) ezt a régiót a lakosságcsere keretében hagyták el. Kugler nem határozta meg pontosan az evangélikusok számának természetes növekedését az

1941 és 1949 közötti időszakban, de ő is megállapította, hogy nyilvánvaló, az olyan településeken, mint Pitvaros, Nagybánhegyes, Csanádalberti vagy Tótkomlós az evangélikus közösség ezres csökkenését a lakosságcsere okozta.⁷

Nem hagyható figyelmen kívül a régió nemzeti összetételében (anyanyelv) bekövetkezett változás sem. A szlovák lakosság cseréje során a két megyéből a lakosság fele áttelepült, míg a másik fele (20-22 ezer ember) a hazájában maradt. 1949-ben mintegy 17 ezer ember nyilatkozott úgy, hogy a szlovák nyelv az anyanyelve, a 3-5 ezer fős csökkenést az utolsó kilenc év asszimilációjaként is értékelhetjük. A lakosságcsere keretében nemcsak azok mentek el, akik az 1941-es népszámláláskor szlovák anyanyelvűnek vallották magukat, hanem olyan szlovák származású lakosok is, akik az említett időben önként vallották magukat magyar nemzetiiségűnek.⁸ A nemzeti hagyományait őrző szlovákok kisebbségben maradtak településeiken a Csehszlovákiába távozók okán, de hűek maradtak anyanyelvükhöz, amit Tótkomlós példáján is láthatunk.⁹

A komlóiak áttelepülési motivációi – emberi sorsok

Az alföldi szlovákok áttelepülési motivációiról az áttelepültek korabeli visszaemlékezéseiből tudhatjuk meg a legtöbbet, valamint a leszármazottaik által elbeszélte történelemből, mely a szülei és nagyszülei által átadott információkra épül. Nekem is meséltek gyerekkoromban a rokonaim arról, hogyan élték meg a Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere, milyen érzéseket váltott ki belőlük a testvéreik és ismerőseik távozása. Csak az utóbbi években kaptam a megkeresést, hogy örökítem meg ezt az eseményt azok segítségével, akik átélték. Nagymamám unokafivére segítségével, aki fél éves kisfiúként települt át a szüleivel és apai nagyszüleivel, majd egy faluban telepedtek le Galántától nem messze. A munkát sajnos nem tudtuk befejezni, mivel nem sikerült hiteles, személyesen megélt emlékeket gyűjtenünk, mivel az édesanyja a közelmúltban meghalt.

Ezért döntöttem úgy, hogy azokat az életkörülményeket, amelyek kulcsszerepet játszottak a szlovákok döntéshozatalában, hogy áttelepüljenek-e Magyarországról, egy orosz hadifogoly, Michal *Hovorka* visszaemlékezésén keresztül mutatom be, ami a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete által kiadott „Komlói olvasókönyv”-ben jelent meg. *Hovorka* családja a lakosságcsere folyamán Felsőszelibe került. Az áttelepülés vagy Komlóson maradás közti választáskor a fő ok a mai Szlovákia területéről érkezett agitátorok ígérete volt, hogy Csehszlovákiából hamarabb haza tudják juttatni őt a fogságból, mintha a szülők Magyarországon keresztül próbálnák azt elérni. További okként említette, hogy „a magyar kormány nem törődött rendszeren a szlovákok anyanyelven történő művelődésével, sőt üldözte a szlovákokat, az úgynevezett nemzeti érzületűeket (Beňo,

Francisty és mások), néhányukat be is börtönözte... családjaikat csendőrrökkel figyeltette.” Elbeszélését azzal fejezi be, hogy a családja megfigyelése miatt, az anyanyelv megőrzése és az utódok szlovák nyelven való felnevelése iránti vágytól vezérelve döntött úgy a család, hogy „visszatér ősei földjére...”¹⁰

Azt az elhatározást, hogy „önként” őseik országába menjenek-e vagy maradjanak, sok tényező befolyásolta – a jobb megélhetés reményén és a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság, illetve a Szlovákok Antifasiszta Frontja csalogató propagandakampánya mellett közük tartozhattak a két világháború közti időszak vagy a második világháború alatti magyarországi nemzetiségi politikával kapcsolatos rossz tapasztalatok is.

[...]

Ami az én családomat illeti, rokonok példáját adhatom közre, olyanokét, akik az áttelepülés mellett voltak, és olyanokét is, akik ellene. Anyai nagyapám nagyanyja *Az áttelepülésre nem jelentkezett szlovákok listáján*¹¹ szerepel. Döntését gazdasági tényezőkön kívül emberi tényező is befolyásolta. Az első világháborúban elvesztette a férjét és egyedül maradt kislányával, mint sok asszony abban az időben. Az idős apósáról is gondoskodnia kellett, akinek öt fiából négy pusztult el a háborúban. Ők menyeket hagytak hátra, némelyikük több gyermeket is, akikről – mint fő gazdának és az immár nagycsalád (komlói szlovácul *čelad*) fejének – az idős nagyapának kellett gondoskodnia. Ő ezt a menyét választotta segítőtjéül, mert neki csak egy leánya volt. Apósa halála után megörökölte a tanyáját és a termőföldet, amit nem akart elhagyni és az ismeretlenbe áttelepülni.¹² Ebben az összefüggésben idézem Andrej Žiak felszólalásának két mondatát az SZNT 1946. május 14-i plenáris üléséről, mert ő szintén észrevette ezt a jelenséget a propagandatevékenységek során: „A magyarországi szociális és gazdasági viszonyok egyenesen arra kényszerítik az ott élő szlovákokat, hogy az áttelepülés előnyéről gondolkozzanak. Ha nem lenne a szlovák ember alapvető jellemzője egyfajta konzervativizmus, a föld szeretete, számokban biztosan jobbnak tűnnének a jelentkezettek eredményei.”¹³

Az áttelepülésre vonatkozó döntésnek más motívumai is voltak. Apai nagyapám szülei és testvérei például abban reménykedve települtek át a mai Szlovákia területére, hogy korábban elengedik nagyapámat az orosz fogságból. Anyai dédnagyanyám nővére viszont a jobb megélhetést biztosítani kívánó apósa és anyósa miatt települt át férjével, annak családjával és a fél éves fiával, aki ma a családjával Nemeskajalon (Kajal) él, Galántától nem messze.

A pozitívum ebben az, hogy vannak (és közülünk bizonyára még sokaknak vannak) rokonaim Szlovákiában, akik révén tökéletesítem a szlovák nyelvtudásomat. Ők ösztönöztek arra, hogy Pozsonyban tanuljak az egyetemen, és jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz a döntésemhez is, hogy történész leszek és a magyarországi szlovákok történelmével fogok foglalkozni. Szlovákiai rokonaink látogatásai a mai napig rendszeresek.

Befejezés

A lakosságcsere azon szlovákok körében jelentkező következményeire, akik a Magyarországon maradás mellett döntöttek, elsősorban a statisztikai adatok mutatnak rá. *Lászik Mihály tanulmánya szerint „A Magyarországon maradt szlovákok túlélési esélyei jelentősen korlátozódtak. Az 1949-es hivatalos népszámlálás szerint 25 988 fő vallotta magát szlovák anyanyelvűnek, szlovák nemzetiségűnek pedig 7808 fő.”*¹⁴ Bár Tótkomlósról is nagy számban jelentkezett a szlovák lakosság az áttelepülésre 1946-1948 között, a szülőfalujukban maradt szlovákok máig erősen őrzik szlovák identitásukat és kultúrájukat, máig megélik szlovákságukat a családokban, a város kulturális életében és a különböző egyesületekben. Az áttelepülteket és leszármazottaikat Szlovákiában a Spolok Slovákov z Maďarska (Magyarországi Szlovákok Egyesülete) tömöríti. Tótkomlós és Galánta máig testvérvárosok, és rendszeresen szerveznek közös programokat, projekteket az önkormányzatok s civilszervezetek szintjén.¹⁵

Írásom végén a nemzeti elkötelezettségű tótkomlósi evangélikus lelkész, emigráns Ludovít Jaroslav Hrdlička szavait szeretném idézni, aki az *Spoved' a účtovanie exulanta (Egy száműzött gyónása és elszámolása)* című művét hagyta örökségül a komlósiaknak. Ebben így foglalta össze vágyait a Tótkomlóson rájuk váró jövővel kapcsolatban: „*És végezetül Ti, akik bármilyen okokból otthon maradtok, akik nem települtök át Csehszlovákiába, ne veszítsétek el a reményt, ne csüggedjétek, ha egy kicsit meggyengültök, maradjatok hűek Szláva Anyához, és »nemzzetek és sokasodjatok!« ... És a nemzetközileg garantált emberi jogaitok tudatában követeljétek mindig és hangsúlyosan a különleges nemzeti és kulturális és szociális jogaitokat s feltételeiteket annál is inkább, mert nektek Magyarországon, mint »a demokratikus Közép-Európa és a béke őrzőinek« (így nevezett benneteket nagyon találóan egy barátotok) fontos kötelességeitek is lesznek... Ezt persze mindig és mindenhol a feljebbvalóitokkal megegyezve kell tennetek, de ugyanakkor a nemzetközi tényezők egyetértésével és támogatásával is. Az illetékes hazai és külföldi fórumok minden bizonnyal megértenek benneteket és segíteni fognak.*”¹⁶

Avar Hajnalka fordítása

Jegyzetek:

¹ Szlovák Nemzeti Tanács 1946. Gyorsírástól feljegyzés az SZNT 1946. május 14-én Pozsonyban megtartott plenáris üléséről. Andrej Žiak felszólalása. Online: www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/018schuz/s018006.htm (elérés dátuma: 2017. 8.26.).

² Ugyanott

³ Vadkerty, Katalin: A belső telepítések és a lakosságcsere. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1999, p. 120- 121.

⁴ SNA, f. SSNJ, lelt. sz.: 76, jelzet: Dr. Eduard Böhm. Text dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva (presídľovacia akcia) /A Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsereéről (áttelepítési akcióról)

szóló egyezmény szövege/, doboz: 20, sz.: 3. jelzet: Smernice pre prednášky a prejavy na zhromaždeniach v Maďarsku (presídľovacia akcia) /Irányelvek a magyarországi gyűlések (áttelepítési akció) felszólalásaihoz és előadásaihoz/, p. 1-4.

⁵ Érsekújvárból (Nové Zámky), Pozsonyvezekényből (Vozokany), Alsószeliből, Tallósról, Vágfarkasdról (Vlčany) és Galántáról származtak. Itt kell megemlíteni azta a tény, hogy az áttelepültek visszaemlékezései alapján éppen Tótkomlóson fogadták a legnagyobb együttérzéssel a magyarokat.

⁶ Az 1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények. II. rész Táblázatok C) Községi eredmények, 1. Terület, népesség, népszaporodás, népsűrűség; bel- és külterületi népesség, Békés megye, p. 90 – 91. Online: library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1949_09/?pg=165&layout=s (elérés dátuma: 2017. 9. 11.).

⁷ Békés megye In: Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Hosszú idősoros vallási adatok, Magyarország településeinek vallási adatai 1880–1949 I. kötet 1997, p. 160 – 165. Online: library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_vallasi_Magyar_1880-1949_01/?pg=161&layout=s (elérés dátuma: 2017. 9. 11.).

⁸ Czibulka, Zoltán: Az állampolgárság, a nemzetiség, az anyanyelv és a vallás összeírásának népszámlálási lehetőségei és problémái. In: Népszámlálási Digitális Adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Népszámlálás az ezredfordulón 2, 1999, p. 39. Online: library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_tanulmany_kotet_02/?pg=41&layout=s (elérés dátuma: 2017. 9. 11.).

⁹ Kugler, József: A csehszlovák-magyar lakosságcsere népességföldrajzi vonatkozásai a délföldi régióban. Online: www.prominoritate.hu/folyoiratok/1997/ProMino97-1-05-Kugler.pdf (elérés dátuma: 2017. 9. 11.).

¹⁰ Komlósska čítanka. Red. Ján Chlebnický. Békéská Čaba: VÚSM, 2000, p. 164-166.

¹¹ Ezeket az adatokat a tótkomlósi Szlovák Nemzeti Egység Pártjának titkára, Svetlík György gyűjtötte össze. Az anyag az SNA-ban található, f. SSNJ, lelt. sz.: 86, jelzet: Materiály z činnosti J. Svetlíka. Zoznam Slovákov, ktorí zostali v Maďarsku /Anyagok J. Svetlík tevékenységéből. A Magyarországon maradt szlovákok jegyzéke/, doboz: 21, p. 60.

¹² SNA, f. SSNJ, lelt. sz.: 86, jelzet: Materiály z činnosti J. Svetlíka. Štatistika o presídľených a nepresídľených Slovákoch z Maďarska /Anyagok J. Svetlík tevékenységéből. A Magyarországról áttelepült és nem áttelepült szlovákokról készült statisztika/, doboz: 21, p. 19.

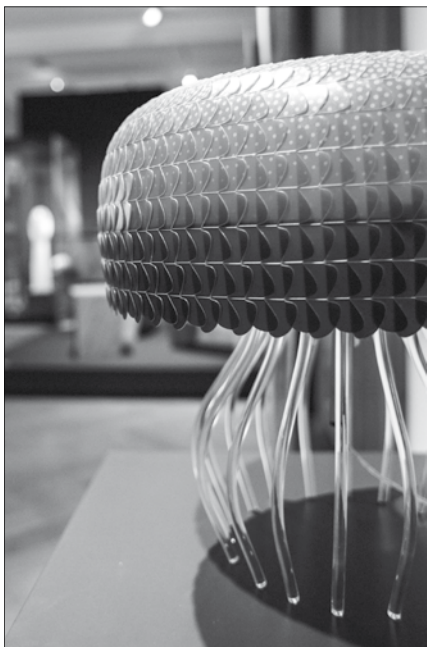
¹³ Szlovák Nemzeti Tanács 1946. Gyorsírástól feljegyzés az SZNT 1946. május 14-én Pozsonyban megtartott plenáris üléséről. Andrej Žiak felszólalása. Online: www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/018schuz/s018006.htm (elérés dátuma: 2017. 8.26.).

¹⁴ 2017. évi Nás kalendár, p. 31-38. Bevezető cikk: Výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom /Lakosságcsere a CSSZK és Magyarország között/ (1946-1947), p. 38.

¹⁵ <http://slovaci-z-madarska.spolok.eu/2017/06/18/osudy-presidlencov-v-obci-kajal/#more-579>

¹⁶ Hrdlička, Ludovít Jaroslav: Spoved' a účtovanie exulanta. Svojim Komlóšanom. Bratislava: Vydané nákladom autorových priateľov-Komlóšanov, 1946, 9. 73.

„Szubjektív” iparművészeti tárlat

A tárlat hívóképe: Medúza asztali lámpa

Diplomáciai ajándékok világórától ólomüveg plasztikáig

Felvételek: Várkert Bazár, Copyright Várkapitányság Nonprofit Zrt.

Az Iparművészeti Múzeum szecessziós palotájának éveken tartó, külső és belső felújítása miatt az intézmény minden lehetőséget megragad, hogy hatalmas állományából időnként itt-ott ízelítőt vigyen a nyilvánosság elé. Ez történt most a Várkert Bazár melletti, kétszintes Testórpalota összes termében is, ahol kétszáz válogatott műtárgy erejéig rendeztek tárlatot. A XVII. századtól napjainkig, sokféle műfajban, alapanyagban és technikával kínálnak látóközönségnek az ezredfordulótól gyűjteményükbe került, illetve restaurált szerzeményekből. Mivel a mintegy hatezer tételre (azaz tízezer műtárgyra) becsült gyűjteményükhöz mérten csakis személyesen elfogult lehet minden válogatás, a rendezők őszintén és a tárlat címében is bevallottan a „Szubjektív” nevet adták a mostani merítésnek. A jövő év január 31-ig látogatható kiállítást a tervek szerint további hat hasonló tárlat követi még a közeljövőben.

Az európai tárgykultúra történetében a legdrágább és legkülönlegesebb alkotásokat nem használták, hanem uralkodói és főúri kincstárakban őrizték reprezentációs szándékkal. Legfeljebb diplomáciai ajándékként cseréltek tulajdonost, amint azt például az Esterházy-kincstár XVII-XVIII. századi története is szemlélteti. A biedermeier korában a feltörekvő polgárság büszkeségét szolgálhatta az Alt-Wien márkájú, két személyes porcelán teás- és kávékészlet (Bécs, 1787), fehér alapon kézzel festett, tarkabár-

ka és részben arany rózsacsokrokkal, füzérekkel. Értékét tovább emeli, hogy viszonylag épségben hatszögletű doboza is az utókorra maradt. Marhabőr borításán kézi aranyozású díszítéssel, rózsaszín selyembéléssel. Egyszerűségében ellentéte a kerámia részlegben Zeisel Éva teáskészlete (New York, 2001) fajanszból, ún. „satin” mázzal bevonva, ehhez illő bambusznád fogantyúval. A két véglet közötti sajátos világot képviselt a pécsi Zsolnay porcelángyár eozinmázos keménycerép edényeivel, mint amilyen a méteres magasságú, kékes-zöldes-aranyos árnyalatokban játszó „Váza csillagok alatt táncoló nőalakokkal” (1900) vagy az ún. „ökörvér” bordó „Tál nőalakokkal” (1910 k.), amint két korszakával vezet merít a medencéből. Azonos időszakból származik, de eltérő rendeltetésű Róth Miksa „Testvérpár” (1880-90) ovális képe, amerikai színjátész és katedrálüveg kombinációjából, zománccfestéssel. Az 1901-1920 között működött Gödöllői Művésztelep ún. életreform-közössége tagja, Kriesch Laura műve a „Kislány babával” (1908) című szecessziós falikárpit, amelyet a mai textilművész, Alexics Olga szőtt újra gyapjú- és pamutfonalakból, növényi és ásványi festékek természetes, finom árnyalataiban.

A sokrétűség szemléltetésére a XIX. század második felében készített ortodox szakrális kellékeket, a kiállított orosz ikonokat is megemlíthetjük. Akad közöttük öntött és zománcozott rézötözet dombormű, de

részben arany és ezüst alkalmazásával kiegészített fatáblára temperával (Kazányi Istenszülő) vagy olajjal festett (Csodatévő Szent Miklós) éppúgy, mint sima deszkalapra temperával felvitt (Szórai Szent Nílus, Szárovi Szent Szerafim). *Jaschik* Álmos kereken félszáz újszövetségi jelenete viszont az 1930-as években a nyugati kereszténység szellemében született vegyes technikával és egészen sajátos kompozícióval. Különlegességüket az adja, hogy Jézus nem látható alakjára valamennyi képen csak egy sejtelmes fény sugar utal (pl. az Angyali üdvözlés, Jézus az Olajfák hegyén vagy A kereszt alatt esetében). A két világháború közötti időszakhoz köthető, de máig méltán kedvelt – irodában vagy magánlakásban egyaránt – kiválóan használható bútortípus a budapesti Lingel-gyárból került ki. Megannyi sima vonalú elegáns termékükből egy 1920 utáni könyvszekrény látható a tárlaton. Ez rétegelt falemezből, mahagóni borítással, üvegezett oldalakkal és réz pántokkal készült. Az *Einzel* Sándor terve nyomán kivitelezett ebédlővitrin az 1930-as évekből, fenyőfa alapon dió és tölgy furnérral, üvegajtókkal és a fiókokon korall színű, rendkívül látványos bakelit fogantyúkkal, az újonnan előállított műanyagok világhódító divatjának nyitányát jelentette.

Göncz Árpád köztársasági elnök hagyatékából, a kilencvenes évekből sok műtárgy került a múzeumba, melyek inkább jelképesek, semmint művesek vagy drágák. Ilyen például Jan *Johansson* „Észlelés” című, öntött, csiszolt, polírozott, színtelen és áttetsző ólomüveg plasztikája stilizált kettős szem-formájával. A japán *Seiko*-cég asztali világórája viszont ipari sorozatgyártmány, sík számlapján a földrészek térképével, az időzónákkal. *Wesley K. Clark*, a szövetsé-

Szifonból elöngyöngöző üvegcspepek

séges haderők európai főparancsnoka ajándékként került Budapestre. Hazánk 1991-ig a Varsói Szerződés tagja volt, 2000-ben csatlakozott a NATO-hoz, így ez az óra az ellenséges katonai táborok közeledésének jelképe lett. Magyarország 2011 első felében az Európai Unió Tanácsának soros elnöke volt. Ez alatt a *Dobrányi Ildikó* Alapítvány „Európa szövete” címen meghívásos pályázatot írt ki a *Jacob van der Borcht* brüsszeli műhelyében 1700 táján szőtt és a budapesti Iparművészeti Múzeumban őrzött, „Mercurius átadja a gyermek Bacchust a nimfáknak” című fali kárpitjának újra értelmezésére és képzeletbeli hiányainak pótlására. Az eredményt annak idején a belga, majd a magyar fővárosban láthatták az érdeklődők. Itt most a német *Thomas Cronenberg* és *Peter Horn* alkotta páros, valamint a román *Gabriela Cristu Sgarbură* a cseh *Renata Rozsivalová* és a bolgár *Maria Kirkova Tzanova* munkái révén kapunk ízelítőt.

A hazai divat vizeire evezve: *Varga* Erika és *Varga* Heléna tervezőket a cigány folklór ihlette. A „Romani Design Spring/Summer 2017” (Roma Formatervezés 2017 tavaszán és nyarán) rendezvényre készített kollekciójuknak a „Wanderer of the World” (Világ vándorai) nevet adták. Az ebből bemutatott romantikus férfi öltözék ujjatlan felső része tarka virágokkal nyomott mintás, hurkolt kelme, amit fekete műszőrme nadrág egészít ki. A szintén budapesti *Artista Stúdió Imre Katalin*, *Rácz* Nóra és *Stampf* Katalin által tervezett 2018-as női öltözékén a szín és forma kontrasztjai váltakoznak az örmény *Gaya Arutyunyan* jóvoltából, mértanian elvont vagy természetből merített minták keveredésével, fekete-fehér csíkos változatok, erőteljes női portrék és színes, virágmintás szegélyezések váltakozásával...

Szólnunk kell az első világháborús emlékszalagok különös gyűjteményéről is, amelyek feliratai, szimbólumai vagy konkrét csatajelenetei felölelik az egész kettős Monarchiát, Tiroltól a Duna mentén át a Fekete-tengerparti Dobrudzsáig – német vagy osztrák tervező grafikusok mellett a magyar *Divéky* József aláírásával. Ahogyan a hazai és külföldi könyvművészet visszafogottságában is hatásos példányait is meg kell említenünk. *Ady* Endre „Ki látott engem?” verses kötetének 1914-es budapesti kiadását, a „Nyugat irodalmi és nyomdai rt.” gondozásában, borítóján *Lesznai* Anna szecessziós, stilizált színes virágaival. Ugyanígy *Ulrich* Sára 2013-as „szövegkép kísérleteit” *Italo Calvino* „Ha egy téli éjszakán egy utazó” könyve kapcsán „szürke eminenciás” modorban.

Az építkezés miatti költöztetéshez sajátosan becsomagolt, régebbi és újabb lábbelik tömkelege a tárolási vagy szállítási „műhelytitkokba” is bepilantást enged. A praktikus és modern gyerekszoba berendezések, illetve a fizikai-szellemi fejlesztést egyaránt segítő játékfészeségek a hazai design sokszínűségéről vallanak. Hosszasan folytathatnánk még a felsorolást, de a tárlaton amúgy is ki-ki felfedezheti a maga kedvenceit.

W. I.

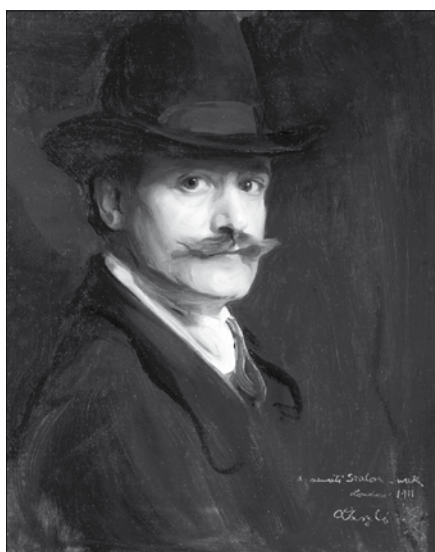

„A nagyvilág művésze vagyok...”

Ezt állította magáról *László Fülöp* (1869-1937), hiszen *Erzsébet* brit anyakirálynótól *XIII. Leó* római pápáig, *Hohenlohe* német kancellártól *Ferdinánd* bolgár fejedelemig, *Ferenc József* osztrák császártól és magyar királytól *Görgei Artúr* tábornokon át *Horthy Miklós* kormányzóig sok rangos személyiség portréját megfestette. Az európai főnemesség megannyi kimagasló képviselőjéről és korabeli híres művészekről készített képet. Rengeteget utazott, huszonnyolc országban megfordult, Amerikától Marokkóig, Spanyolországtól Palesztináig. Tanulmányújtjai eredményeként 1931-ben a párizsi Hotel Charpentierben a lehető legváltozatosabb nemzetiségű modellekről készült festményeiből mutattak be széles válogatást. Születésének másfél százados évfordulóján a Magyar Nemzeti Galéria (MNG) a művész életművét gondozó londoni De Laszlo Archive Trust alapítvánnyal karöltve rendezett kamaratárlatot. Ezen most magángyűjtemények rejtékéből előkerült, eddig sosem vagy csak ritkán látott arcképeiből is látható néhány. Személyes dokumentumait, maga tervezte nemesi oklevelét, rangos hazai és külföldi kitüntetéseit és általa készített amatőrfilmeket is megtekinthetik a látogatók.

Laub Adolf pesti szabómester és *Goldreich* Johanna gyermeke a Fülöp keresztnevet kapta, családnévét 1891-ben magyarosította *Lászlóra*, majd amikor bárói rangot kapott, itthon a „lombosi *László Fülöp*”, külföldön pedig a „*Philip Alexius de László de Lombos*” művésznevet használta. Apja nem támogatta művészi törekvéseit, ezért ifjúkora küzdelmes volt. Első mestereként *Lehmann* Mór pesti díszletfestő tanította, aki akkoriban a legjobbnak számított a szakmájában. Építészeti plasztikával,

majolika- és porcelánfestéssel, művészi fotográfiával egyaránt foglalkozott. 1884-től a *Vidéky* János vezette iparrajziskola növendéke lett, majd 1886-tól a Rajztanárképezdőben előbb *Keleti* (Klettle) Gusztáv, majd *Lotz* Károly tanítványa. Münchenben a Bajor Királyi Akadémián *Liezen-Mayer* Károly osztályában képezte tovább magát. 1892-ben itt ismerte meg egy jelmezbálon későbbi nejét, *Lucy Madeleine Guinness*-t, egy ír bankár leányát, akit apja ellenkezése miatt csak 1900-ban vehetett feleségül, miután már európai hírnevet szerzett és jelentős vagyonra tett szert. Házasságukból hat gyermekük született. *Munkácsy* Mihály mellett – akit Párizsban is felkeresett a házaspár – a bajor festőfejedelem, *Franz von Lenbach* lett példaképe. Az ő eklektikus müncheni palotájának mintájára építtette fel a Városliget szélén, a mai *Zichy Géza* u. 10. alatti romantikus műteremvilláját. Az épület 1899-re készült el. Szinte a teljes berendezést külföldről hozatta: a bútorokat, kárpitokat Németországból, a márvány kandallókat Itáliából, de az 1896-os ezredévi ünnepekre rendelt *Zách Felicián* kompozícióhoz készült díszleteit is felhasználta az egyik helyiség díszítésére. Korai, hazai megrendeléseivel említést érdemel az a hat portréváltozat, amelyet 1901 első felében készített az akkor már nyolcvanhárom éves legendás hadvezérről, *Görgei Artúrról*. A legnagyobb és legkidolgozottabb az MNG tulajdonában lévő változat, amely az ülő alaknak nemcsak fizikai, hanem lelki tulajdonságait is összefoglalja. 1903-ban Bécsben, az olasz nagykövet, *Nigra gróf* fogadásán találkozott *Jan Kubelik* európai rangú cseh hegedűművésszel. Akkor festette róla rendhagyó fél-alakját. A játék hevében örökítette meg, amit a virtuóz nagyra értékelt, mert

Önarckép (1911)

Credit: Fehér Katalin – Budapest, Copyright de Laszlo Foundation/MNG

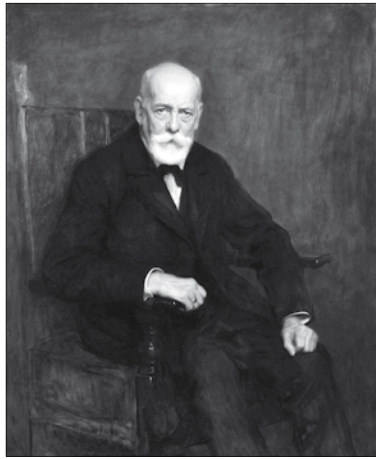

A művész felesége/Lucy Madeleine Guinness (1918) Magángyűjtemény, Credit: Colin Mills, Copyright de Laszlo Foundation

Jan Kubelik (1903)

Magángyűjtemény, Credit: Matthew Hollow, Copyright de Laszlo Foundation

Görgei Artúr tábornok
(1901)

Credit: Fehér Katalin – Budapest,
Copyright
de Laszlo Foundation/MNG

sajátos kéztartását és hangszere helyzetét egyaránt remekül eltalálta. A szokványos ábrázolásoktól eltérően szinte nem is a festő-, hanem a zeneművész szemével láttatta a modellt. Ennek az a magyarázata, hogy felesége magasan képzett műkedvelő hegedűs volt. Gyakran játszott baráti körökben is, melyben sok szakmabeli megfordult, mint például *Joachim* József, a híres vonós, Brahms barátja, a berlini zeneakadémia alapító igazgatója, aki kétszer is – 1900-ban és 1903-ban – modellt ült László Fülöpnek.

1903-ban költöztek el Budapestről. 1907-ig Bécsben éltek, itt készült a Magyarország egyik leggazdagabb családjához tartozó *Wenckheim* Friderika Mária grófnőt és gyermekeit (Denise és Lajos) ábrázoló csoportkép, ami igazi ritkaság a festő rendkívül gazdag, de inkább egyszemélyes portrékra szorítkozó életművében. Maga a festmény sorsa is rendkívüli. A budapesti „mágnás negyedben” is neoreneszánsz palotával büszkélkedő grófi család Békés megyei, nyári rezidenciáját Ókígyósön még *Ybl* Miklós építette (1875-79). Innen tűnt el a két négyzetméteresnél is nagyobb olaj-vászon alkotás a második világhéves során. Azóta lappangott valahol. A mostani bemutató előkészületei során bukkantak rá újra, így került a közeli Békéscsabára, a Munkácsy Mihály Múzeumba.

Lászlóék 1907-től végképp Londonban telepedtek le, de a művész szinte minden évben küldött képet a Múcsarnok tárlataira. 1907 áprilisában kilencvennyolc művből nyílt egyéni kiállítása a Nemzeti Szalonban, amelynek mindvégig tiszteletbeli tagja maradt. 1911-ben megkérték, hogy galériájuk számára fessen önarcképet, amely az év nyarán el is készült, jobb alsó sarkában az ecset nyelével a még nedves festékbe kapart „a nemzeti Szalon-nak / London 1911 / László” dedikálással. A maga nemében másfépp bravúros felesége első világháborús, a festett tükörben megkettőződő portréja 1918-ból. Az elegáns dáma elmélázva könyököl a kandalló párkányára, hosszú borostyánkő nyakláncával játszadozva, strucctollas kalappal, hófehér csipkés gallérral és mandzsettával, királykék bársony kabátban. A képet, naplójának korabeli feljegyzése szerint maga a modell is telitalálatnak tartotta. „Laci elkészült a portrémmal, ami gyönyörű – egészen bájos. Nem

gondoltam volna, hogy ilyen jól sikerül... Azt kértem tőle, hogy csak egyszerűen szignálja: »de László« és ő így is tett”.

A következő évben, átmeneti internálása alatt, szintén „a családban marad” jelszavával készült festménye, második fia háromnegyedes álló alakja „Stephen Philip de Laszlo spanyol ruhában” címmel. A gondos feleség néhány, a kép elkészítésének körülményeit rögzítő mondatot is naplójába írt: „Azt mesélte, hogy a páncélt, a sisakot és az összes kelléket, amelyben Velázquez megfestette Don Juant, elhozták neki, hogy abban festhesse le a fiút! P. (Fülöp) izgalommal újságolta, hogy azokat a kellékeket látja és tapinthatja, amelyeket egykor Velázquez!” Az ing, mellény, nadrág és kalap, amelyet Stephen viselt a kép festésekor, fennmaradt a művész hagyatékában...

Végül – a teljesség igénye nélkül – a hatásos záró akkord: *őfelsége, II. Erzsébet* magánygyűjteményéből kölcsönözték „A yorki hercegné, Lady Elizabeth Angela Marguerite Bowes Lyon, a későbbi Erzsébet anyakirályné” (1925) négyzetméteresnél kisebb mellképét. Sandra de *Laszlo*, a londoni alapítvány jelenlegi elnöke, a mostani tárlat társkurátora szóbeli közlése szerint – a modell 1997-es visszaemlékezése alapján – „László a műteremben tartott kék drapériát terítette a vállára, s úgy beszélt a festőről, mint aki »márványszerű vállakat« fest. A későbbi anyakirályné élvezte az együtt töltött időt, különösen mivel László gyorsan festett, és közben szóval tartotta a modelljét”.

Sosem készített előzetes vázlatot, egyenesen a vászonra dolgozott, spontán életszerűségének titka a vele született tehetség mellett az élénk diskurzusban rejtett. Felesége gyakran hegedűjátékával szórakoztatta férje vendégeit, ami szintén hozzájárult testtartásuk, arcjátékuk, tekintetük természetességéhez. László gondosan válogatta meg portréinak kereteit is, sőt, gyakran festett már előre ráamázott vászonra. Előszertettel választott XIV. Lajos stílusú foglalatokat, ilyen eredetiben van a szóban forgó mű is. A grafikai kabinet kamaratárlatához tartozik az MNG XIX. századi, állandó kiállításán XIII. Leó pápa portréja (1900), amelyet a Szent Év alkalmából *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelt meg Mariano *Rampolla* bíboros, a Vatikán külügyminisztere által, akinek ülő alakját a festő szintén elkészítette. Lászlót elbűvölte az akkor már kilencvenéves szentatya egyénisége. Francia társalgásukból feljegyezte, hogy az első változat inkább Voltaire vonásaira emlékeztette a modellt, ezért kérte annak átfestését. László azonban egy másik ülésen vadonatúj arcképet rögtönzött inkább, ami annyira megnyerte a pápa tetszését, hogy selyem papi sapkát, vállgallért és kendőket ajándékozott neki (a kiállításon a mű mellett láthatók). A kép az az évi párizsi vilákiállításon aranyérmert nyert...

A jubiláris tárlat 2020. január 6-ig tart nyitva a Budavári Palota C épületének első emeletén.

Wagner István

Krumplisaláták

Régente, amikor még ős végével eltűntek a friss salátának valók, csakis a télire eltett savanyúságok segítettek... No, meg a krumpliból (vagy előkelőbben: burgonyából, népiesebben: kolompérből, pityókából, grulyából, kompérből, földialmából, svábtökből, krompéből, csucsorkából) készített saláták. Alig akad nemzeti-népi konyha, amely számára ezek ismeretlenek. A slágerből kölcsönzött szavak azonban – Mindenki másképp csinálja! – összeállításunkban is jól tükröződnek.

Szlovén burgonyasaláta

Hozzávalók: 50 dkg salátaburgonya, 10 dkg savanyúkáposzta, 1 fej lila hagyma, 5 gerezd fokhagyma, 1 nagy csokor petrezselyem, 2-2 evőkanálnyi olívaolaj és kapribogyó, 2 ek. ecet, 1 teáskanálnyi só, fél tk. őrölt fekete bors.

A héjában főtt burgonyát tegyük hideg vízbe, majd hámozzuk meg. A megtisztított és felszeletelt hagymához adjunk sót, ecetet és öntsünk rá forró vizet, keverjük meg, majd 4-5 percig hagyjuk állni, s szűrjük le. Szeleteljük kb. 5 mm vékonyságúra a burgonyát, és egy nagy tálba téve adjuk hozzá a hagymát s a többi alapanyagot. Óvatos, de alapos keverés után hagyjuk állni az ecetes lében (ha túl ecetesnek találunk, vízzel hígíthatjuk).

(eatwell.co.nz)

Örmény burgonyasaláta

Hozzávalók: 8 db közepes burgonya, 11 dkg szalonna, 5 kis vajretek, 3 db főtt tojás, 3 db újhagyma, 2 zellerszár, 1 csésze majonéz, 1 evőkanál mustár, 0,5 dl olaj, só és bors.

Vágjuk apró kockákra a megfőtt burgonyát, öntsünk rá az olajat és ecetet. Adjuk hozzá a felkarikázott hagymát, retket, zellerszárat, a felkockázott sült szalonnát. Villával nyomkodjuk össze a főtt tojást, majd keverjük el a majonézzel, mustárral, olajjal, sóval és borssal. Öntsük ezt a mártást a többi alapanyagra, keverjük vele össze, s máris tálalhatjuk.

(armmenu.com)

Stájer krumplisaláta

Hozzávalók: 1 kg burgonya, 1 csokor újhagyma (télén: 2 nagy fej lila hagyma), 1 csokor metélőhagyma (snidling), 2 dl húsleves, 1 dl ecet, 1 púpozott evőkanálnyi mustár, 2 ek. tökmagolaj, só, cukor és bors.

A krumplit sós vízben, kb. 20 percig héjában megfőzzük. A felaprított hagymát, snidlinget lesózzuk, egy tálba tesszük. A mustárt, olajat, ecetet, cukrot és borsot (ízlés szerint) jól kikeverjük, ráöntjük a hagymára, majd azzal is összekeverjük. A krumplit lehéjazzuk és karikára vagy kockára vágjuk. Hozzákeverjük a hagymához, majd erre a hagymás-mustáros öntetes krumplira ráöntjük a húslevest (lehet

leveskockából készült is). Alaposan összeforgatjuk, és legalább fél napra hűtőbe tesszük, hogy íze összeérjenek.

(igyfozanyatok.blog.hu)

Askenázi zsidó burgonyasaláta

Hozzávalók: 50 dkg vörös héjú burgonya, 2 dl majonéz, 1 evőkanálnyi fűszeres barna mustár, 1-2 ek. üveges reszelt csemegetorma, 2 ek. savanyúság fűszerkeverék, 1 csokor apróra vágott friss kapor, 1 tk. őrölt kömény, 1 púpozott kávékanálnyi só és őrölt fekete bors.

Forraljunk fel egy nagy fazék sós vizet. Amikor forr, tegyük bele a burgonyát és főzzük 10–12 percig, vagy amíg egy villa már könnyedén beleszúrható. Egy nagy tálban keverjük össze a majonézt, a mustárt, a tormát és a fűszereket, majd hagyjuk állni. A burgonyát öblítsük le hideg vízben, hámozzuk meg, vágjuk fel, majd tegyük vissza a forró edénybe. Kis lángon – legfeljebb egy-két percig – óvatosan átkavarva, az összes nedvességet elpárologtatjuk róla. A főtt burgonyát ezután keverjük össze az öntettel, amíg teljesen el nem borítja. Hűtőszekrényben legalább 3-4 órán, vagy ha tehetjük, egy éjszakán át érleljük.

(ifcj.org)

Német majonézes burgonyasaláta

Hozzávalók: 70 dkg burgonya (nem szétfővő), 10 dkg baconszalonna (vagy füstölt tarja), 1 fej lila hagyma, 3 db csemegeuborka, 1 db alma. A majonézhez: 2 dl étolaj, 2 tojás sárgája, 2 gerezd fokhagyma, 2 evőkanálnyi tejföl, 1 ek. mustár, 1 teáskanálnyi cukor, 1 teáskanál citromlé, 1-1 mokkáskanálnyi só és őrölt fekete bors.

Hámozzuk meg a burgonyát, vágjuk félbe, majd egyenes szeletekre. Egy kisebb edényben tegyük fel főni, annyi vízben, amennyi épp ellepi. Csak ha már forr a víz, akkor tegyük bele sót! Ha megfőtt, szűrjük le. Közben a felsorolt hozzávalókból keverjük ki a majonézt. A hagymát vágjuk vékony karikákra, a meghámozott almát apró kockákra, az uborkát vékony csíkokra. A bacont szintén kockázzuk fel és kissé süssük át, utána keverjük a majonézbe. (Az egészen apróra vágott füstölt tarját, ha azt

használunk bacon helyett, nem kell kisütöni!). A felszelt krumplit és hagymát rétegesen, egymást váltva tegyük a tálba, minden rétegre majonézt is öntve, majd óvatosan keverjük el. Tálalásig, de legalább néhány órára tegyük hűvös helyre.

(dallacucina.hu)

Ruszin krumplisaláta

Hozzávalók: 80 dkg krumpli, 4 főtt tojás, 1 fej vöröshagyma, 2 dl majonéz, 2 dl tejföl, só, őrölt bors.

A héjában megfőzött krumplit lehámozzuk, kihűlés után karikára vágjuk, a megfőtt, hámozott tojást ugyancsak. A megtisztított vöröshagymát vékonyra szeleteljük. A három alkotórészt ezután felváltva, rétegenként tálba rakjuk. Soronként sóval, borssal fűszerezzük, tejföl és majonéz keverékével meglocsoljuk. Rövid hűtőtárolás után tálaljuk.

(sulinet.hu)

Felvidéki céklás burgonyasaláta

Hozzávalók: 1 kg burgonya, 20 dkg főtt cékla, 20 dkg hordós káposzta, 10 dkg hagyma, 2,5 dl víz, 2 db savanyú hering, 2 evőkanálnyi olaj, só, törött bors, ecet, cukor.

A héjában főtt és meghámozott burgonyát vékony karikára vágjuk. Hozzáadjuk a kiszájkázott és összevágott heringet, a kifacsart, apróra vágott hordós káposztát, az apróra vágott céklát, hagymát, és megborsozzuk. A vízben elkeverjük az olajat, ecetet, cukrot és sót, ráöntjük a burgonyára, jól összekeverjük, és állni hagyjuk.

(magyarorszag-szep.hu)

Sziléziai krumplisaláta

Hozzávalók: 1 kg burgonya, 2 sós hering, 20 dkg ecetes uborka, 1 savanykás alma, 10 dkg füstölt szalonna, 1 fej hagyma, ecet, cukor, só, bors.

A heringet éjszakára beáztatjuk. A burgonyát előző nap megfőzzük, meghámozzuk. A heringet csíkokra vágjuk, összekeverjük a kockára vágott almával, savanyú uborkával, burgonyával, sóval, borssal és a cukorral, vízzel elkevert ecettel. Tálalás előtt kockára vágjuk a szalonnát és kisütjük, zsírjában megpirítjuk a hagymát, majd a salátára öntjük.

(izletes.hu)

Török krumplisaláta

Hozzávalók: 1,5 kg krumpli, 1 kis fej hagyma, fél narancs, 1,5-2 dl majonéz, 0,5 dl tejföl, félmaréknyi mazsola, só, porcukor, teáskanálnyi mustár, fehérbors, porcukor.

A krumplit héjában megfőzzük, még melegen meghámozzuk, és vékony szeletekre vágjuk. A narancsot megpucoljuk, leszedjük a fehér hártyáját és kb. akkora darabkákra vagdaljuk, mint a krumplit, majd az egészet egy mély tálba rakjuk a mazsolával együtt. Kissé megsózzuk és lazán átforgatjuk az egészet, közben elkészítjük a majonézt, hozzáadjuk

a tejfölt, belereszeljük a hagymát, egy kis porcukorral, mustárral és fehérborssal ízesítjük (érzéssel), majd összekavarjuk a krumplis-narancsos-mazsolás „egyveleggel”. Fogyasztás előtt egy-két órát a hűtőben pihentetjük.

(fakanalforgato.hu)

Szerb burgonyasaláta avokádómártással

Hozzávalók: 50 dkg burgonya, 1 érett avokádó, 1 citrom, 1 csokor petrezselyem, 1 evőkanálnyi mustár, 1 ek. kapribogyó, 1 gerezd fokhagyma, metélőhagyma, kapor, őrölt kömény, őrölt feketebors, só, olívaolaj.

A burgonyát nagy mennyiségű vízben főzzük, kevés sóval. Amikor megpuhultak, hagyjuk kicsit lehűlni. Óvatosan hámozzuk meg az avokádót, vágjuk félbe, vegyük ki a magját, a gyümölcshúst kanalazzuk egy tálba, adjuk hozzá a citromlevet, hogy megőrizze a jellegzetes zöld színét. Egy villával pépesítsük egyneművé. Adjuk hozzá a mustárt, a fűszereket, az apróra vágott petrezselymet, snidlinget, kaprot. Keverjük alaposan össze, s tegyük hozzá annyi olívaolajat, hogy könnyű mártást kapjunk. Az utósózásról és borsozásról se feledkezzünk meg (ha tehetjük, frissen őrölt borssal). Hámozzuk meg a burgonyát, és kockázzuk körülbelül egyforma méretűre, tegyük egy nagy tálba, majd alaposan keverjük össze a mártással. Azonnal tálalható. Adhatunk hozzá néhány szelet uborkát is.

(sr.tesplan.com)

Albán sárgarépás burgonyasaláta

Hozzávalók: 4 db burgonya, 50 dkg joghurt, 5 db savanyú uborka, 4 db sárgarépa, 1 csésze kukorica, 1 gerezd fokhagyma, fél csokor kapor, zsír, só.

Hámozzuk meg és helyezzük párolóedénybe a burgonyát. Tisztítsuk meg a sárgarépákat, s lobogó vízben néhány percig forgassuk át, majd egy serpenyőben, forró zsírban pirítsuk meg kissé. Ezután a puhára párolt burgonyát és a savanyú uborkát is kockázzuk fel, tegyük tálba az apróra metélt kaporral és keverjük egybe az összes többi összetevővel. Tálalás előtt érleljük legalább négy órán át, hűtőgépbe helyezve.

(shekulli.com.al)

Görög burgonyasaláta

Hozzávalók: 1 kg burgonya, 10 dkg feta sajt, 6 dkg fekete olajbogyó, 4 evőkanálnyi majonéz, 2 ek. görög joghurt, 2 zöldhagyma, kapor, só, bors.

A burgonyát héjában megfőzzük, majd meghámozzuk és felszeleteljük. Az olajbogyót, a feldarabolt fetát és a felszeletelt hagymát is hozzáadjuk, fűszerezzük. A majonézt és a joghurtot összekeverjük, ráöntjük, majd megszórjuk a kaporral. Hűtőbe tesszük legalább két órára. Pirítóssal, hússal tálaljuk.

(ketkes.com)

Inhalt „Barátság”/„Freundschaft”

Jahrgang 26. Heft 5.

Unsere Novemberausgabe beschäftigt sich mit den am 13. Oktober stattgefundenen Wahlen der Nationalitätenselbstverwaltungen. Das Nationale Wahlbüro hat Ende Oktober die offiziellen Wahlergebnisse der Nationalitäten-Landesselbstverwaltungen veröffentlicht – mit Ausnahme der Roma, weil die Wahlen da in mehreren Siedlungen wiederholt werden müssen. Die Mitglieder der Landesselbstverwaltungen konnten ihr Mandat am 28. Oktober übernehmen und mehrere Körperschaften wurden am gleichen Tag gegründet, sowie hat die Generalversammlung die Amtsträger gewählt. In der folgenden Dezemberausgabe werden wir mit Hilfe von Experten die Wahlergebnisse analysieren. Wir stellen auch ein junges Mitglied der Landesselbstverwaltung der Griechen in Ungarn vor, sowie erinnern wir uns an die Gedächtnisfeier der aus Vecsés zum Malenkij Robot Verschleppten. Wir stellen die Wurzeln der kroatischen Kultur in Kalocsa vor und aus der Studie von János Gombos kann man die Geschichte der Ansiedlung der Slowaken kennenlernen. Wir feiern mit den in Gyula lebenden Deutschen, da der deutsche Nationalitätenunterricht in der Stadt vor 60 Jahren gestartet wurde, sowie berichten wir über die ruthenische Kirmes, die in diesem Jahr in Pálfalva veranstaltet wurde. In der Rubrik „BÜCHER“ kann man über zwei neue Ausgaben lesen: über den Novelband des slowakischen Schriftstellers Pál Kondacs, sowie über den Märchenband von Mária Marton für Kinder mit dem Titel „Wer hätte das gedacht“. In der Rubrik „JUBILÄUM“ besuchten wir diesmal Piroska Krajcsir Dzsotján, deren Herz auch heute noch den Armeniern gehört. Das Novemberheft schliessen wir mit Kartoffelsalatrezepten der verschiedenen Völker. Die Zeitschrift „BARÁTSÁG“ erscheint das nächste Mal am 15. Dezember.

Contents “Barátság”/“Friendship”

Vol. 26. No. 5

In our November issue we deal with the nationality municipal elections which took place on the 13th of October, as the National Election Bureau published the official figures for the national minority municipal election, thus, with the exception of the Romas, where reelections are required, the representatives have already taken over their mandates on the 28th of October and several national self-governments were already formed and the general meetings have elected their officials. In our December issue we are going to analyze the election results with the help of experts. We are introducing a young Greek representative, we remember the memorial ceremony for those who were taken to malenki robot from Vecsés, we are presenting the roots of Croatian culture in Kalocsa and from a study by János Gombos you can learn about the history of the settlement of Slovaks in Hungary. We are celebrating with the Germans of Gyula as German minority education started there 60 years ago and we write about the kermis of the Ruthenians living in Hungary, which was held in Pálfalva this year. In our BOOK column we write about two publications, a selection of short stories by the Slovak writer Pál Kondacs and a selection of children’s tales by Mária Marton titled “Who would have thought?”. In our ANNIVERSARY column we visited Piroska Krajcsir Dzsotjáné, whose heart still beats to the Armenians. In the AROUND THE HOUSEHOLD selection you can get to know the potato salads of different nations. The next edition of BARÁTSÁG comes out on the 15th of December.

Lapzárta: 2019. október 31.

A BARÁTSÁG következő száma 2019. december 15-én jelenik meg.